

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

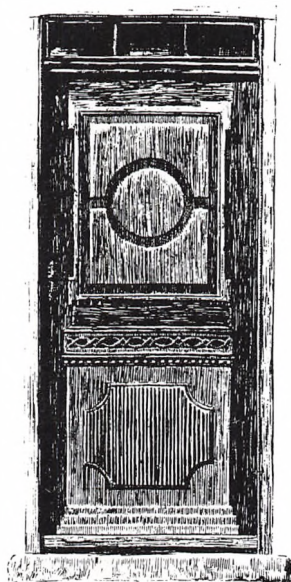
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HELSINGØR KOMMUNES MUSEER 1983

HELSINGØR KOMMUNES MUSEER 1983

Redaktion og tilrettelæggelse:
Museumsinspektør Kenno Pedersen
Fotografier: Helsingør Bymuseum
Sat med 10 punkt ordinær og
kursiv Times og trykt på Uno-
coat 100 gr. hos
NoFo-print, Helsingør
Oplag: 800 eksemplarer

ISSN: 0108-0393

Årbogens forfattere er alene ansvarlige
for deres bidrag.

Aftryk i referat af årbogens artikler
er tilladt, når årbogen angives som kilde,
og et eksemplar af aftrykket sendes til
Helsingør Kommunes Museer. Ved aftryk i
større omfang må forfatterens samtykke
indhentes gennem museet.

Foranstående side: *Tegning af dør i Sudergade 22. Opmålt og tegnet af Otto Bülow, marts 1923.*

Omslaget: *Den vestlige ende af Strandgade ved Skyttenstræde sådan som kunstneren Tom Petersen så det omkring århundredskiftet. I artiklen om »Handelslivet i Helsingør 1850-1982« findes en kort omtale af den lille kolonialforretning, som ses i Skyttenstræde 1. Udsnit af maleri på Helsingør Rådhus.*

INDHOLD

Handelslivet i Helsingør Kenno Pedersen	5- 64
En nitter fortæller Georg Hansen	65- 68
Sygeplejeelev på Øresundshospitalet i Helsingør i årene 1941-44 Kirsten Lind	69- 77
»Vira, vil du have en fedtemad?« Elvira Jørgensen	78-118
Skibstømrerlærling i tyverne H.A. Børgesen	119-141
Teglværksliv Knud Jonassen	142-145
Hvor lå sortebrødrenes kloster? Connie Jantzen og Lars Holleufer	146-150
Helsingør Kommunes Museer Aase Faye og Kenno Pedersen	151-156

Handelslivet i Helsingør 1850-1982

Af Kenno Pedersen

Handelsomsætningen undergik betydelige forandringer i forbindelse med industrialiseringen, der satte ind i begyndelsen af anden halvdel af forrige århundrede. De forbedrede samfærdselsmidler, urbaniseringen, det større vareudbud samt udbredelsen af lønarbejdet var de drivende kræfter i denne udvikling.

Sundtoldsstaden

Helsingør havde som sundtoldsstad en omfattende skibsprovianteringshandel. Rent faktisk var dette byens livsnerve. Når skibene ankrede op på rheden for at klarere den pålagte Øresundstold, benyttede skipperne meget naturligt samtidig lejligheden til at proviantere, få friskt ferskvand og hvad der iøvrigt kunne være fornødent til et skibs forsyning.

Skibsprovianteringen

Tusindvis af tønder med kød, grøntsager og skibsbrød blev på de store dage færges ud til skibene på rheden. Købmandsgårdene leverede en stor del af denne skibsproviant. Men med fremkomsten af de såkaldte skibsklarere eller sundklarere, som de selv yndede at betegne sig, overtog disse en væsentlig del af skibsprovianteringshandelen. Disse handelshuse fandtes især i havnekvarteret.

Hvad en enkelt større proviantering kunne omfatte, lader skibsklarer N.P. Kircks arkiv ane. En skipper fik således ved en lejlighed 4262 pund skibsbrød, 540 pund hvedemel, 24 tdr. saltet studekød og flæsk, 566 pund kaffe, 562 pund ris, 500 pund puddersukker, 1068 pund sirup, 240 potter eddike, 300 pund klipfisk og stokfisk, 43 $\frac{5}{8}$ pund ejdammerost, 186 pund skinke og spegepølse, 4 pund sennep, 50 pund rosiner o.s.v. til et beløb af 4321 rigsdaler 5 mark og 4 skilling¹.

Et mere samlet overblik over skibsprovianteringsens omfang har man i frekventeringen af byens havn. Antallet af skibe, der ankrede op på Helsingør rhed eller gik ind i havnen for at proviantere og gøre forretninger, var stigende. Antallet af skipper, som gik i land, voksede således fra 5728 i 1858 til 6536 i 1864, hvorefter antallet var jævnt faldende resten af århundredet, men endnu i år 1900 kom der godt og vel 1200.

Tilførsler

Helsingørs opland kunne på ingen måde tilfredsstille behovet for levnedsmidler, hverken lokalt eller i skibsprovianteringsøjemed. Byen fik derfor betydelige tilførsler blandt andet

fra det landbrugsmæssigt væsentlig federe Skåne samt fra egnen omkring Isefjorden. Dette kommer også til udtryk i frekventeringen af havnen.

Medens byens købmænd og provianteringshandlere fortrinsvis solgte i større kvanta havde høkere deres store kundekreds blandt de mindre velstillede helsingoranere, der mere levede fra hånden og i munden.

Sundtoldens ophævelse

Med Sundtoldens ophævelse i 1857 og skibsfartens gradvise overgang fra sejlskibe til dampskibe ændrede grundlaget sig radikalt for det helsingørske handelsliv. Uden Øresundstolden var der ikke længere nogen lovformelig grund til at standse op på Helsingør rhed. Mange skibe, men navnlig sejlskibene, kastede vanen tro fortsat anker på rheden eller gik ind i havnen. Vejrliget spillede i denne sammenhæng selvsagt en væsentlig rolle, ligesom der trods alt stadig skulle provianteres. Helsingør var endvidere en betydelig ordrehavn for fragter til og fra Østersøen. Dampskibene var mere uafhængige af vejrliget og havde ikke samme behov for at proviantere som sejlskibene, så disse dampede uden videre forbi den gamle sundtoldsstad uden at gøre holdt. Og der blev stadig flere dampskibe i forhold til sejlskibe. Denne udvikling fik Helsingør i høj grad at føle. Skibsfarten på havnen og provianteringshandelen var i støt tilbagegang, om end der nu og da forekom dage, som kunne minde om sundtoldstidens svundne storhed. Tilbagegangen ramte i første række hele det forretningsliv, der stod i direkte forbindelse med byens søhandel, men indirekte hele byen og dens næringsliv².

DET AT BLIVE KØBMAND

Næringsfrihedsloven

Afgørende for udviklingen indenfor handelslivet fik loven om næringsfrihed af 29. december 1857. Med denne lov, der trådte i kraft 1. april 1858, blev de snærende bånd, som laugstvungen efterhånden havde lagt på næringslivet, fjernet. Loven gav alle fri og uhindret ret til at etablere sig som håndværker eller med forretning. Alt, hvad der i denne forbindelse behøvedes, var en beskeden startkapital til leje af lokale, købe inventar samt varelager. Det var ikke længere nødvendigt at præsentere bevis for, at den pågældende næringstager havde kundskab eller duelighed i det pågældende erhverv. Resultatet blev da også efterhånden et sandt mylder af nye små detailudsalg, men dog ikke fra den ene dag til den anden. I alle tilfælde kan der ikke konstateres nogen voldsom stigning i antallet af butikker, hvil-

Tusindvis af skibe passerede hvert år gennem Øresund, hvilket gav grundlag for en omfattende provianteringshandel. Efter maleri af Carl Baagøe.

ket utvivlsomt hænger sammen med den situation, byen befandt sig i efter Sundtoldens ophævelse og udviklingen indenfor byens søhandel³.

Kræmmerlauget

Det helsingørske købmandslaug, der skrev sig tilbage til det i 1744 oprettede kræmmerlaug, blev ligesom andre handelsforeninger ophævet ved næringsfrihedsloven. Den overgangsperiode på fire år, som var fastsat i loven, blev blandt andet brugt til en klaring af, hvad der egentlig skulle ske, når laugene uigenkaldeligt ophævedes den 1. januar 1862. Næppe særlig overraskende besluttede medlemmerne, at laugene skulle fortsætte under navnet »Helsingørs Handelsforening«.

Kritik af laugsvæsenet

Ligesom de fleste andre laug håndhævede købmandslaugene til det sidste sine artikler og var på ingen måde stemt for at fravige den linie, der nu engang var blevet lagt, og som iøvrigt var blevet kraftigt kritiseret af prokurator J.D. Jacobi, der i 1837 udgav en lille pjece på 31 sider under titlen »Helsingørs Laugsvæsen«. J.D. Jacobi, der var ivrig tilhænger af liberalismen, mente, at »årsagen til at Helsingør ikke er blevet det, den kunne og burde være, er, at næppe dygtige, driftige og bemidlede handlende vil tage stadigt ophold der, så længe merkantilske laugsbånd eksisterer, så længe købmanden her må stedse have århundredgammel commercianordning og laugsartikler opslået for sig«. Jacobi fandt det endvidere ganske urimeligt, at nogle laugsartikler monopoliserede handelen i enkeltes hænder, medens skibsklarerere, som ikke havde været indskrevet i

Monopolisering af handelen

købmandslauget som dreng og svend samt bestået eksamen, var afskåret fra al anden handelsret end den grosserer- eller kommissionærborgerskabet kunne give, medens den »som uden særdeles forkundskaber har mekanisk lært butikshandelen og siden ved hjælp af en manuduktør er bibragt en hel tarvelig handelsteori, kan, når han i så henseende ikke har eksamenskollegiet imod sig, erhverve ret til at handle i de største partier som i de mindste dele med alle mulige vareartikler, lige fra de kostbareste farvestoffer til de simpleste høkervarer, hvorhos han ydermere har vejen åben for sig til at blive skibsklarerer og skipperhusholder«.

Engros handelen

Noget bæredygtigt grundlag for egentlig en gros handel eksisterede efter Jacobi's opfattelse ikke i Helsingør. Grosserernes omsætning indskrænkede sig til import og salg til detailhandlende, men da mange af disse allerede havde deres foretrukne handelsforbindelser i hovedstaden, var mulighederne selvsagt begrænsede for denne geschæft. Betegnende var det også efter Jacobi's opfattelse, at »man i vore 30 butikker næppe finder 5 her hjemmehørende betjente. Medens man i skibsklareringshusene fortrinsvis antager unge mænd, der er født og opdraget i Helsingør, har man i handelsbutikkerne gjort det til et princip ikke at antage unge mennesker herfra til drenge og svende. Jo færre slægt og bekendte sådanne har blandt indvånerne, des mere anser man sig sikret deres troskab«⁴.

Vejen til »virkelig« købmand

Vejen til at kunne kaldes for »virkelig« købmand, og derved blive antaget i lauget, var lang og træls. Læretiden var i begyndelsen syv år, men blev efterhånden nedsat til seks, senere til fem år. Oprindelig afkrævedes handelslærlingen ingen eksamensprøve ved udstået læretid, men en sådan indførtes ved forordning i 1817. Mellem handelslærlingens pårørende og principalen oprettedes en skriftlig kontrakt, hvis ordlyd omhyggeligt blev indført i købmandslaugets »Drengeprotokol«. Man har eksempler på, at handelslærlinge i alderen 23-28 år er blevet indskrevet. Handelslærlingen blev som andre læredrenge kørt i stramme tøjler. Uden sin husbonds vidende eller vilje måtte han ikke gå ud af huset ved dag eller nat, »ej heller søge omgængelse med sådanne folk, hvorved min principal kunne have tab og skade, og jeg selv ingen opbyggelse, men stedse beflitte mig på sådan opførsel som en retskaffen købmandsdreng kan sømme og anstå«.

Lærekontrakter

Da lærekontrakten var en gensidig aftale, havde principalen også sine forpligtelser »Udi sådanne hans læreår lover og tilsiger jeg at holde og forsyne bemeldte dreng med nødvendige

Helsingør var endnu 1870'erne en betydelig søhandelsstad og mange handelsskibe søgte byen i ordrejemed eller for at proviantere.

Optagelse i
lauget

To eksamener

klæder af uldet og linnet, samt derhos en kristelig lærdom og education med videre, som til hans gavn og fremtarv måtte behøves. Og efter sådan sin ærlige og tro udstandne drengetjeneste tilsiges jeg at promovere ham til karl og kræmmersvend udi lauget til nytår 1757, samt til sin løsgivelse at skænke ham en svende- eller æreklædning med tilbehør samt kårde, som en kræmmersvend hos andre kræmmere plejer at nyde«.

Kræmmersvenden skulle nu helst ud at prøve kræfter andet steds i nogle år, før han eventuelt søgte optagelse i købmandslauget og dermed kunne etablere sig som »virkelig« købmand.

Hovedparten af kræmmersvendene satsede ikke højere end som så. Det var da også sin sag at slippe gennem nåleøjet. Adgangsbetingelsen for optagelse var, at vedkommende havde tilegnet sig de fornødne kundskaber og en praktisk færdighed. Efter laugsvedtægterne krævedes endvidere eksamination i bogholderi, kendskab til handelens natur, vekselret, til forholdet mellem inden- og udenlandsk mønt, mål og vægt samt varekundskab. Eksaminationen foregik i købmandens hjem og overværedes af byens magistrat, to bisiddere og to laugsembedsmænd.

Der var to slags eksamen, hvor den ene omfattede »åben butikforretning« den anden skibsklarering og kommissionsforretning. Adskillige dumpede første gang og bestod først efter

flere års forløb i anden eller tredje omgang. Nogle slap aldrig igennem⁵. Tilgangen til lauget taler i denne forbindelse sit tydelige sprog. I 1846 blev én optaget, i 1847 ingen, i 1848 én, i 1849 tre, i 1859 tre, i 1851 tre, i 1852 fem, i 1853 tre, i 1854 fire, i 1855 tre og i 1856 én. Året 1857 blev i denne sammenhæng noget særligt, idet hele 15 interessenter blev optaget i lauget. Dette »run« skal ses i lyset af næringfrihedsloven. Skibsklarerer N.P. Kirck og fem andre blev optaget uden eksamen ifølge kongelig bevilling⁶.

Adgangsbe-
grænsninger

Ved at begrænse antallet af nyoptagelser sikrede lauget til en vis grad sine medlemmer mod en uforholdsmæssig konkurrence. På den anden side skærpede dette forhold forståeligt nok også interessen for at slippe indenfor. Den svære eksamensprøve betragtedes ofte af den unge svend som en kapital, der ikke burde henligge frugtesløs. »I stedet for at vente med at etablere sig, til han er blevet f. eks. 30 år eller har vundet større erfaring, iler han med, så snart han er blevet myndig (25 år), at udtænke et af detaillister mindre besat punkt, hvor han på lykke og fromme åbner en butik, i hvis kasse borgerskabsbrevet nedlægges som den væsentligste driftskapital for handelen. Om han end har haft nok så dygtig manuduktør til svende- og interessenteksamen, bliver han dog højst sjældent købmand i dette ords ædleste betydning«.⁷

Det hævdvundne

Uagtet den stigende og mere markante kritik, der rettedes mod købmandslauget, fortsatte dette upåagtet sin hidtidige linie. Dette kommer bl.a. til udtryk i det afslag, lauget gav den 55-årige syerske, jomfru Charlotte Thorsen, i 1856 på dennes ansøgning om tilladelse til at handle med tråd og andre til syning henhørende artikler. »Selv med et vidnesbyrd.... forekommer det dog lauget, at hun må have megen tiltro til sin egen person, når hun virkelig efter ikkun 3½ års ophold i Helsingør i madame Jensens hus, hvad enten hendes tjeneste har været husgerning eller handelsgerning, at erholde bevilling til her i byen at handle med tråd og andre til syning henhørende artikler, thi i så fald måtte jo ethvert midaldrende menneske i hele landet have samme adgang som hun«.

Lauget var imidlertid ganske på det rene med, at hun ad anden vej kunne få bevilling, hvorfor man ilede med at foreslå, at den udstedes i København, hvor hun havde levet og virket i henved 30 år, for som det sagde, »Helsingør er allerede overfyldt af personer med slige bevillinger, og der er vist nok for tiden mere grund nu end nogensinde til at påse, at Helsingørs Købmandsdrag ikke ad bevillingsvejen yderligere trykkes,

men derimod håndhæves i dets lovlige ret overensstemmende med laugsartiklerne«. Lauget havde derimod intet imod at omtalte madame Jensens kæreste tre måneder senere fik tilladelse til handel med bobinet og kniplinger, når ægteskab var indgået og hendes bevillingsret ophørt. Denne lille sag pågik i 1856. Året efter fik laugene større og vel mere alvorlige problemer at tumle med⁸.

HANDELSLIVET UNDER OPBRUD

Sundtoldens ophævelse, handelskrisen og næringsfrihedsloven fik hver for sig indgribende indflydelse på handelslivet såvel som på resten af byen. Traktaten om Øresundstoldens ophævelse blev underskrevet den 14. marts 1857. Hermed var grundlaget for den omfattende sundtoldklarering med ét slag borte. Men dette betød, som tidligere nævnt, på ingen måde, at hele det forretningsliv, der stod i forbindelse hermed, også forsvandt, tværtimod⁹.

Pengekrisen og næringslivet

Omkring årsskiftet 1857-58 ramte pengekrisen pludselig og voldsomt Danmark. Den kom til landet over Hamburg. En væsentlig del af landets handelsforbindelse med omverdenen gik over Hamburg. Pengekrisen var en følge af den stærke udvikling, handel og omsætning i det hele taget havde gennemgået i forbindelse med udviklingen indenfor kommunikationsmidlerne. Inden udgangen af 1857 var 109 danske forretninger falleret, og 43 andre var sat under administration. Omkring midten af maj måned 1858 var krisen for handelsstanden stort set overstået. Det samlede antal fallitter og opbrud var da nået op på 225, deraf 183 i København og 142 i provinsen.

I Helsingør gik nogle småhåndværkere og et industriforetagende fallit. Sidstnævnte, der omfattede teglværksdrift, havde imidlertid længe stået på svage fødder. Skibsprovianteringsforetagender som Knox, Permin, Massoneaus & Enke, Marcusen, Thune med flere afvikledes og ophørte. Dette havde dog intet med pengekrisen at gøre.

Brydningstid

Under indtryk af handelskrisen og de muligheder Helsingør kunne byde på i fremtiden, hvor den ikke længere var sundtoldsby, flyttede mange fra byen. De fremmede var de første til at bryde op. I løbet af nogle år mindskedes indbyggertallet med omkring 10 procent eller henimod 1000 personer¹⁰.

Medens Sundtoldens ophævelse og pengekrisen utvivlsomt har virket hæmmende på udviklingen for byens næringsliv, har næringsfrihedsloven formentlig haft en gunstig indvirkning på nyetableringer. Dette kommer til en vis grad til udtryk inden-

for håndværksfagene, hvor der kan konstateres en stigning i antallet af nye håndværksforetagender i tiden efter 1857. En lignende tendens genfindes indenfor industrien, om end ny-etableringerne her synes at ske forholdsvis træt i årene 1857 til 1862¹¹.

Næringslovgivningen

Høkerloven, som blev vedtaget af Rigsdagen i 1856, var en forløber for en egentlig liberalisering af næringslovgivningen. Med vedtagelsen af næringsfrihedsloven året efter tog man yderligere et skridt i denne retning. Det erklærede formål med denne lovgivning var først og fremmest at skaffe den voksende arbejderbefolkning på landet adgang til at købe dagligvarer¹².

Fra købstædernes side så man generelt med stor betænkelighed på næringsfrihedsloven. Man frygtede den konkurrence, som en frihandel ville påføre købstadshandelen, der ovenikøbet var ringere stillet skattemæssigt end landhandelen. Købstæderne fik dog en vis beskyttelse mod landhandelen, idet der omkring dem blev lagt et såkaldt læbælte, hvor der indenfor 1 mil i radius fra købstaden ikke måtte drives høkerhandel. Læbæltet var 1½ mil for detailhandel og købmandshandel¹³.

Næringsfrihedsloven

Næringsfrihedsloven trådte i fuld kraft den 1. januar 1862, og enhver myndig og ustraffet person kunne herefter etablere sig som næringstager. Loven stillede ingen uddannelseskrav til den pågældende erhverver, end ikke elementære krav om regne- og skrivefærdigheder. Ulemperne herved var åbenlyse.

Lærlingeuddannelsen svækkedes også ved næringsloven. I laugstiden havde læremestrene været ansvarlige for, at lærlingene fik et grundigt kendskab til deres fag, ligesom de skulle sørge for, at de bestod den særlige svendep prøve. Dette bortfaldt, og det var nu helt overladt til den enkelte mester at sørge for uddannelsen af sine lærlinge.

Handelsskoler

For at få oplæringen lagt i mere faste rammer opstod snart de første handelsskoler. Tanken om en sådan i Helsingør var fremme i 1882, men blev skrinlagt. Tømmerhandler Carl Stürup der ivrede stærkt for at få oprettet en handelsskole i byen, men ikke vandt gehør herfor, startede i 1886 på egen bekostning et kursus for unge handelselever. Denne opgave oversteg imidlertid hans muligheder, og kurset blev lukket efter kort tid. Først da Rigsdagen med vedtagelse af en lærlingelov i 1899 pålagde læremestrene at sende de unge butikfolk på handelsskole, kom der på ny liv i tanken, og samme år oprettedes Helsingør Handelsskole.

Stillede myndighederne således i begyndelsen ingen krav om uddannelse og kundskaber ved etablering af forretning,

De store købmandsgårde lå i Stengade, byens handelsstrøg. Ølforretningen »Merkur«, en af de mange nye foretninger, har fundet plads i gården til Stengade 51.

Hvad borgerskaberne omfattede

krævede man løsning af borgerskab som betingelse for udøvelse af visse næringer, de såkaldte bundne næringer.

Med næringsloven i hånden kunne de, der ønskede det, ansøge om borgerskab som købmand, detailhandler eller høker. Sidstnævnte havde særskilt næringsret, som foreskrev, hvad de måtte handle med, men ellers var der forholdsvis frit spillerum for vareudvalget. Eksempelvis omfattede J.S. Raschs' forretning både kolonialhandel og jernhandel. H.F.S. Mohr, der havde butik i Bjergegade 1, forhandlede udover forskellige lædervarer byens første cykler og fabriksfremstillede sko. Senere udvidedes varesortimentet yderligere til også at omfatte glas, porcelæn og køkkenudstyr samt en stor legetøjsafdeling og galanteri. Forretningen benævntes da også Mohrs Bazar.

Borgerskab som købmand var det mest omfattende af de tre og derfor dyrest ved erhvervelse. Dette gav adgang til engros-handel ved siden af detailhandelen, medens dette principielt ikke var tilfældet ved detailhandlerbeviset. Ingen af de tre borgerskabskategorier måtte forhandle medicin, som var forbeholdt apotekere.

Der kunne meddeles særskilt borgerskab på vinhandel, tømmerhandel, materialhandel, brændevinshandel samt ifølge

paragraf 52 på visse arter »ringe handel«. Her tænkes på handel med brød, tråd og garn, lys, sæbe, legetøj og kager. Hertil kom de varer og artikler, som var genstand for frihandel og altså stod enhver frit at udsælge. Det var mindre betydelige husholdningsvarer som mælk, fløde, æg, kartofler, grøntsager og indenlandsk frugt samt tørv og sand. Frugt- og grønthandel havde indtil da krævet særskilt borgerskab¹⁴.

Næringsloven
1931 og 1973

Næringsfrihedsloven blev i 1931 afløst af en ny lov, der betød en modernisering såsom kvinders ligestilling med mænd og afløsning af borgerskab for grosserer, købmænd og detaillister med næringsbrev på handel. I den tidligere næringslov havde kvinder nok kunnet få selvstændig næringsdrift, men dog kun såfremt de var ugifte, fraskilte, forladte eller enker og iøvrigt opfyldte de generelle krav. De fik i så fald ikke borgerskabsbrev, men udstedt et såkaldt næringsbrev. Gifte fruentimmere blev betragtet som umyndige og kunne kun få meddelt næringsretten i mandens navn. Fra 1. januar 1973 er kravet om næringsbrev afløst af en anmeldelsespligt¹⁵.

Resultatet af næringsfrihedsloven

De friere muligheder for at opnå næringsdrift, som næringsloven gav, blev omgående udnyttet. Antallet af nye handelsborgerskaber er i alle tilfælde i stigning i Helsingør i årene umiddelbart efter 1857, omend stigningen måske nok kunne forventes at have været større¹⁶.

Hertil kan bemærkes, at befolkningstallet var faldende i dette tidsrum, og fremtidsudsigterne tegnede som tidligere nævnt måske heller ikke alt for lyse. De nye handelsborgerskaber viser imidlertid, at der trods alt var nogle, som øjnede forretningsmulighed i byen og havde mod til at tage chancen. Hvad borgerskabsprotokollen derimod ikke udviser, er den reelle udvikling i antallet af handlende. Rent faktisk kan antallet være i kraftig tilbagegang, uden at dette afspejler sig i protokollen, idet opsagte borgerskaber ikke konsekvent er blevet indført¹⁷.

Udviklingen i handelsstanden

Et måske mere tilforladeligt, omend heller ikke fuldgyldigt billede af udviklingen inden for handelsstanden, opnås ved at sammenstille borgerskabsstatistikken med de oplysninger, der kan udtrages af skatteligningen, hvor samtlige næringstagere til en bestemt tid står optegnet.

Den samlede detailhandel, hvor bagere og slagtere er medregnet, udviser en ringe stigning i antallet af udøvere i tiden frem mod århundredskiftet. Dette er for så vidt påfaldende, navnlig når man betænker, at befolkningstallet er markant stigende i samme periode, nemlig fra 8442 i 1860 og til 13902 i

1901.

Ingen ændring i handelsmønstret

Mere bemærkelsesværdigt er det vel nok, at der heller ikke kan konstateres nogen nævneværdig ændring i handelsmønstret i årene umiddelbart efter anlæggelsen af jernskibsværftet. Alene i de første år efter anlæggelsen flyttede henved 300 arbejderfamilier til byen, hvilket også kommer til udtryk i indbyggertallet, der stiger fra 8978 til 11079 i tiåret 1880-90¹⁸.

På den baggrund kunne det med rimelighed forventes, at detailhandlernes antal var blevet udvidet i et tilsvarende forhold. Dette synes ikke at have været tilfældet. Detailhandelen omfattede således i 1881 209 udøvere og i 1890 213. Den »nye« kundekreds har tilsyneladende fortrinsvis ladet sig betjene af den bestående detailhandel¹⁹.

Værftet og handelen

Udviklingen i 1880'erne skal naturligvis også ses på baggrund af de almindelige erhvervsmæssige økonomiske forhold i byen. Svigtende ordretilgang medførte imidlertid et drastisk fald i beskæftigelsen på værftet i 1884. For at undgå yderligere afskedigelser blandt de resterende 230 ansatte iværksattes i en periode blandt andet en produktion af sippetove og kosteskaffer, som med tab blev afsat til lokale handlende. Først henimod slutningen af 1880'erne bedredes tiderne, og arbejdsstyrken nåede op omkring 1000 mand. Dette mærkedes omgående i byen, også fordi værftets mange lokale underleverandører fik mere at bestille²⁰.

Lønarbejdet og handelen

Med industrialiseringen fulgte udbredelsen af lønarbejdet. Den nye tids lønarbejdere fik løn én gang om ugen. Indkøb på længere sigt blev derfor afløst af mindre, men hyppigere køb i butikkerne. Varerne blev ofte købt på klods og betalt på løningsdagen. Mange havde de såkaldte kontrabøger, hvor varerne, priserne og datoen blev indført og tilstillet kunden med regelmæssige mellemrum for at blive kontrolleret. Ved betaling eller afbetaling kvitteredes i kontrabogen.

Caroline Bretow, der var medlem af Helsingør Brugsforening, har i den forbindelse berettet om brugen af kontrabogen. »Ved hjælp af de hektograferede prislister skrev man én gang om ugen i sin kontrabog hvilke varer, der var brug for i husholdningen. Det var først og fremmest kolonialvarer som mel, sukker og gryn, svedsker og rosiner, kaffebønner og the. Men det var også ost og pålæg samt drikkevarer---«. Brugen af kontrabogen svandt gradvis ind og hørte efterhånden helt op. Endnu i begyndelsen af 1960'erne havde enkelte kunder hos købmand Ewald Hansen i Allegade 16 kontrabog.

Kundekredsen

Medens købmændene i stor udstrækning baserede deres om-

sætning på at levere varer i større partier til borgerskabet og landboerne, der købte ind for en længere periode ad gangen, var høkerne og detailhandlerne i højere grad indstillet på at forsyne håndværkerne og arbejderstanden samt andre familier med begrænset indkomst med de daglige fornødheder. Hvordan kundekredsen og navnlig de »nye« kunder har fordelt sig på købmænd, detailhandlere og høkere er vanskeligt at afgøre. Umiddelbart kan der ikke konstateres nogen næneværdig forskydning mellem de enkelte handelskategorier²¹.

Der synes at være en svag tendens til, at høkere og detailhandlere øger deres indtjening og dermed formentlig har fået en større kundekreds. Det er i denne forbindelse karakteristisk, at købmændene havde et væsentligt bedre og større indtjeningsgrundlag end detailhandlere og høkere, der med enkelte undtagelser kun havde en skatteansættelse på mellem 0 og 3600 kr. (1800 rdl)²².

Stadig flere
handlende

Udstedelsen af borgerskabsbreve til handlende tog et voldsomt opsving i de sidste år af 1890'erne. Dette var ikke et tilfældigt opsving, men fortsatte med uformindsket styrke i hvert fald helt frem til begyndelsen af 1930'erne, hvor den nye næringslov overflødiggjorde borgerskaberne og i stedet satte næringsbevis som handlende. Detailhandlerborgerskaber tegnede sig i denne udvikling ubestridt for det absolut største antal nye erhververe.

I 1901 havde Helsingør by 48 købmænd og kolonialhandlere, 29 høkere og delikatessehandlere, 18 slagtere, 16 viktualieforretninger, 15 bagere, 7 mælkeudsalg, 27 grønt- og frugthandlere, 2 fiskehandlere, 24 vin- og tobaksudsalg, 3 ølhandlere og kaffe- og thehandlere. Hertil kom desuden de henvendte 70 andre forretninger, som forsynede kunderne med alskens varer²³.

For mange
handlende

Når en detailhandel af et sådant omfang, henvendte 350 forretninger, hvoraf henvendte 190 befattede sig med salg af levnedsmidler, kunne trives i en by som Helsingør med knap 14.000 indbyggere, måtte avancen nødvendigvis blive relativ stor, uanset driftsomkostningerne var moderate.

En beskeden startkapital til at leje lokaler, købe eller leje inventar samt til etablering af et varelager var alt, hvad der krævedes for at slå sig ned som handlende. Fem hundrede kroner var etableringsomkostningerne for Albert Mohr, da han i 1907 åbnede skotøjsforretningen »Amor Sko« i Bjersegade.

Enker blev hjulpet til en lille forretning med tråd, kantebånd og hattepynt. Andre reddede akkurat nok ud af fallitboet

Et kig ind i Edv. Petersens detailudsalg omkring 1890. Vareudvalg og indretning er spartansk. Forretningen har tilsyneladende bevilling til udskænkning af øl og snaps.

Fallitter

til at kunne åbne en tobaksforretning eller etablere sig som høker eller småhandlende. Betydelig større var omkostningerne selvsagt ved at etablere sig med stor købmandsforretning, hvor der krævedes et stort vareudvalg og varelager²⁴.

Konkurrencen de handlende imellem var skarp, og nogle bukkede selvfølgelig under i kampen om kundernes gunst, ikke mindst i økonomisk dårlige tider. Det er i denne forbindelse karakteristisk, at mere end 50% af alle konkurser i perioden 1857 til 1917 ramte handlende, medens kun halvt så mange håndværkere fik deres bo konkursbehandlet²⁵.

Fallitter var ikke fænomener, som udelukkende var hæftet på 1800-årenes anden halvdel. I 1840'erne, da der kom flere og flere bykøbmænd, blev forholdene usikre. »De byttede gårde for et godt ord«, fortæller den samtidige Martinus Galschiøt. »En urtekræmmer overtog en manufakturhandel eller afstod sin forretning til en manufakturhandler, en urtekræmmer begyndte en moderne herreekviperingshandel og var to år efter igen urtekræmmer, en anden, der drev dobbeltforretning,

overdrog den ene til en anden mand, der så med mere eller mindre held, oftest med mindre, søgte at bringe noget ud af den. Der var flere af den slags mislykkede forsøg; dyrtiden i slutningen af dette tiår gjorde vel sit. I januar 1849 var fire købmænd gået fallit, og kun få af de andre stod sig nogenlunde godt. Mange af småkøbmændene gik én gang eller to fallit og kom aldrig op igen og slog sig så resten af livet igennem som bogholdere eller som kontorister, købte små varepartier ved havariauktioner og solgte dem med lidt avance eller drev lidt kommissionsforretning og agentur«²⁶.

Tilgifter

Den personlige forbindelse med kundekredsen har i denne sammenhæng spillet en overordentlig stor rolle. Ved at give kredit og honorere de trofaste kunder med julerente og andre tilgifter har man forsøgt at holde på kundekredsen. Julerenten kunne bestå i en flaske rom, sæbe og kaffe. Hos spækhøkeren Hans Svendsen i Lundegade 6 kunne julerenten bestå i et stort stykke flæsk, smør, et halvt brød, en sigtekage, en flaske brændevin, to flasker øl samt en stor sæk med tørv og brænde. En stor æske chokolade, en flaske rom og en flaske kirsebærvin var julerenten hos købmand Davidsen, der drev købmandshandel på hjørnet af Sct. Olaigade og Stjernegade. Her fik kunderne også lørdagstilgift. Når de købte varer for fem kroner, fik de i tilgift et stykke sæbe, to cigarer og et stort kræmmerhus med bolcher. Netop julerenten havde længe været et stort og ofte diskuteret problem i Handelsforeningen. Problemet fandt omsider sin løsning i 1899, hvor det blev vedtaget at afskaffe julerenten, der for mange af medlemmerne var en alvorlig økonomisk belastning.

Julerenten afskaffes

Julerenten oversteg i visse tilfælde fortjenesten ved decembersalget²⁷.

I tilfælde af at medlemmerne overtrådte bestemmelsen, skulle der bødes 500 kr. til foreningens hjælpekasse. Det var dog fortsat tilladt ved juletid at give »sædvanlig lørdagstilgift, et stykke sæbe, brystsukker eller anden bagatel«. Bestemmelsen gjaldt selvsagt kun Handelsforeningens medlemmer. Handlende uden for foreningen kunne frit fortsætte praksis og gjorde det²⁸.

Brugsforeninger

Der kan næppe herske tvivl om, at detailhandelen led af alvorlige skavanker. Et af brugsforeningens vigtigste formål i årene omkring århundredskiftet var da også at skabe et sundt modstykke til den eksisterende detailhandel. Brugsforeningsbevægelsen kunne nemlig erstatte julerenten og andre tilgifter med noget mere kontant og retfærdigt udregnet, nemlig divi-

denden, der skulle blive en af de vigtigste attraktioner for forbrugeren.

I 1904 dannedes »Jernbaneetatens Fællesindkøbsforening« i Helsingør, som i 1917 blev omdøbt til »Helsingør Brugsforening«. Brugsforeningstanken i Helsingør var ikke ny i 1904. Der havde allerede i nogen tid eksisteret brugsforeninger i Hellebæk, Gurre, Tikøb og Espergærde. De lå alle i Helsingørs »læbælte«, hvor der af hensyn til købstadens handel ikke måtte være private købmænd og andre detailhandlende, men hvor »lukkede« brugsforeninger gerne måtte oprettes.

Også i Helsingør by havde tanken om at oprette en brugsforening været fremme. Allerede i 1892 havde man fået oprettet »Arbejdernes Kulforsyning«. Tanken hermed var at skaffe medlemmerne billigere brændsel. Oprettelsen af en brugsforening havde også været drøftet i fagbevægelsen både i 1896 og igen i 1901, men var blevet skrinlagt. I 1904 var der dog blevet skabt et flertal for at starte en indkøbsforretning med rabatmærkesystem, »som imidlertid døde af mangel på næring«²⁹.

Bekymring hos
de handlende

Byens handlende har givetvis været foruroligede ved den kooperative virksomhed, der etableredes med jernbanefolkenes brugsforening, og som samlede en stor del af de tjenestemænd, som havde været gode og solide kunder. De blev snart fulgt af mange arbejdere og håndværkere.

Sanering af
handelen

Dette forhold tilskyndede byens detailhandlere til at søge sammen ikke blot for at sikre sig, men også for at sanere deres egen branche. I begrundelsen for dannelsen af »Foreningen af Kolonial- og Viktualiehandlende i Helsingør og Omegn« hedder det bl. a., at »illegitim handel, undersalg, tilgift og forløbere for de senere opdukkede koloniallagre havde holdt deres indtog i byen«. Det evindelige lukkespørgsmål, omkørslen med petroleum til private, rabatsystemer og meget andet blev også drøftet, ligesom et prisnoteringsudvalg blev nedsat. Man tog i det hele taget energisk fat på problemerne. Kampen mod byens såkaldte »billigmagere« blev indledt i 1906, hvor man vedtog »alle som en - at nedsætte priserne i det størst mulige omfang, for derigennem at ramme en pæl gennem billigmagerens illoyalitet og usunde konkurrence«³⁰.

Synderlig held med foretagendet havde foreningen tilsyneladende ikke. I alle tilfælde var problemet i forskellige iklædninger fortsat genstand for drøftelse ved møderne i foreningen. Et alvorligt problem synes i denne sammenhæng at have været det omsiggribende leverandørsalg til private. Her havde man navnlig ølkuskene fra Wiibroes Bryggeri samt Tvedes

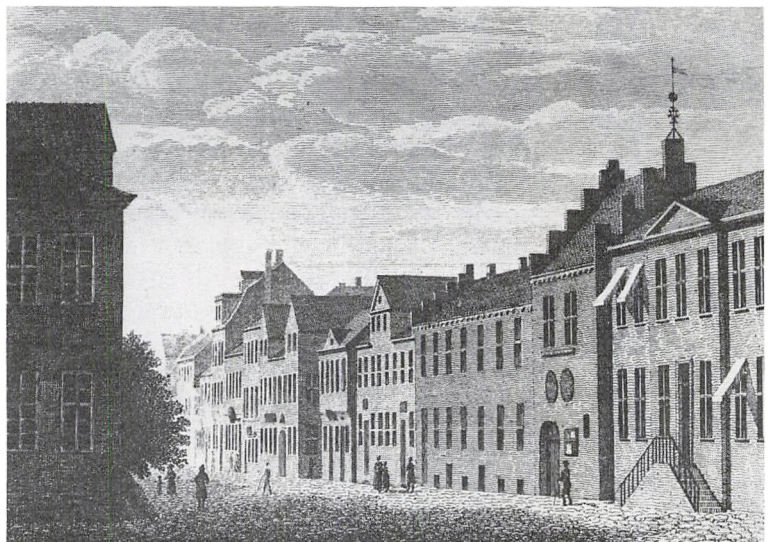
Spritsfabrik i kikkerten tilligemed nogle petroleumsaftapningsanstalter. Man overvejede også indførelsen af »en sortebog«. Handelsforeningen havde allerede indført en sådan, men den havde tilsyneladende kun i ringe grad fundet anvendelse³¹.

Under opbrud

Helsingør var endnu i slutningen af 1800-årene en overskuelig enhed. Bebyggelsen havde endnu ikke endelig sprængt den gamle bygrænse. På hovedstrøgene lå de store købmandsgårde, medens håndværkernes mere beskedne huse fylkedes i de mindre gader side om side med de småhuse, hvor håndværkssvende, arbejdsfolk, enlige kvinder og byens fattige fristede tilværelsen i kanten af »den danske købstad«. Dette bymiljø blev under industrialiseringen 1870-1920 brudt op, spredt og samlet på en helt ny måde.

Oplandet

Også Helsingørs såkaldte opland ændrede i årene omkring århundredskiftet karakter. Landbrugets driftsomlægning samt de forbedrede samfærdselsmidler var forudsætningen for landsbyernes og fiskerlejerne opkomst. En ny og anderledes bebyggelse voksede gradvis frem. I disse år kørte de helsingørske handelsmænd oplandet tyndt med deres salgsvogne. Snart etablerede de første detailhandlere sig også uden for »læbæltet«. På den baggrund fandt »Købmandsforeningen«, der var blevet stiftet i 1905 under navnet »Foreningen af Kolonial- og Viktualhandlende i Helsingør og Omegn«, det nødvendigt

Stengade omkring 1830. Skiltning og anden markering af handel er yderst begrænset.

at udvide rammerne, og i 1909 blev de første »landkøbmænd« optaget. Foreningens navn blev i 1914 ændret til »Handelsforeningen af 1905 for Helsingør og Omegn«. Den øgede konkurrence og specialisering var tillige baggrunden for dannelsen af »Manufakturhandlerforeningen for Helsingør og Omegn«, som blev stiftet i 1908.

Stagnation

Fremtidsudsigterne for Helsingør var alt andet end lyse i disse år. Værftet havde siden 1907 været underlagt den lavkonjunktur, som herskede indenfor skibsfarten. Der indløb i en periode simpelthen ingen nye ordrer til værftet. Først i 1911 bedredes situationen. Man er også vidne til et fald i indbygger-tallet fra 14.534 til 13.783 i årene mellem 1906 og 1911. Herefter stiger det på ny til 15.475 i 1916, hvorefter det er stagnerende frem til omkring 1932³².

Garnisonen flyttes

Et mere varigt tilbageslag for byens næringsliv lå i beslutningen om, at byen skulle ophøre med at være garnisonsby. Flytningen af garnisonen fra byen begrundedes fra militær side med, at det var risikabelt at have en så stor styrke liggende i en kystby.

Nu skulle det ske. Det var det budskab, man modtog fra Krigsministeriet den 15. december 1910. Samme dag var der byrådsmøde, hvor den triste meddelelse blev oplæst og kommenteret af borgmester Jørgen Lyngby. »I stiltfærdige samtale-grupper forlod byrådsmedlemmerne den eftermiddag rådhuset«.

Man besindede sig, og snart begyndte en hektisk travlhed i byen, hvor man oplevede en sjælden enighed i det hele taget. Man dannede en ny borgerforening med garnisonens bevarelse som eneste programpunkt. Byrådet, Handelsforeningen og andre foreninger og organisationer sluttede op om kravet, og det lykkedes virkelig at få regeringens løfte om et par års udsættelse. Det blev til flere år på grund af forskellige omstændigheder, men i 1921 var garnisonens dage i Helsingør talte³³.

Udover de måske mere følelsesmæssige relationer til garnisonen på Kronborg havde den en vis betydning for byens næringsliv og i særdeleshed handelen, hvor dagligvareforretninger må have været udsat for en stagnerende omsætning, ikke mindst dem som havde specialiseret sig i salg til garnisonen såsom for eksempel militærekviperingshandlere.

Mange havde dog fortsat lyst og fortrøstning til, hvad fremtiden kunne byde en detailhandler i Helsingør og løste som sådan borgerskab³⁴.

Overblik over handelen

Et nogenlunde samlet overblik over næringslivet, og dermed

også handelen til en given tid, kan fremskaffes gennem fagregistrene i datidens vejvisere. Private forlag stod bag udgivelsen, og i de første årtier udkom de med års mellemrum. Først i 1931 har vejviseren for Helsingør været en regelmæssig årlig udgivelse.

Den første private vejviser for Helsingør blev udsendt i 1901. Med behørig hensyntagen til at nogle detailhandlere står optegnet under flere fagbetegnelser, viser fagregistret for 1900-01, at detailhandelen mønstrede 346 udøvere. Reelt har det kun været en begrænset del af disse, som har været egentlige detailudsalg i gængs betydning. Mange har været knyttet tæt sammen med et håndværk. Slagtere og bagere er eksempler herpå indenfor dagligvarehandelen. Skomagere og skotøjs-handlere, snedkere og møbelforretninger er tilsvarende eksempler. Hvad vejviseren i sagens natur ikke fortæller noget som helst om, er handelsvirksomhedens egentlige størrelse, omsætning og personale. En indsigt i disse afgørende forhold kan man heldigvis erhverve gennem nogle af de samtidige erhvervsundersøgelser.

Opgørelse i 1925

Ved en opgørelse i 1925 fremgår det, at 135 af 423 detailforretninger virkede i forbindelse med håndværk og industri³⁵. Særlig interesse påkaldes i forbindelse med vurderingen af detailhandelens omfang det store antal dagligvareforretninger. Denne gruppe udgjorde henved 60% af detailhandelen. Dette forhold ændrer sig ikke nævneværdigt i de følgende år. Det er heller ikke de store forskydninger og ændringer, der kan konstateres inden for den øvrige detailhandel.

Helsingørs detailhandel omsatte i 1925 for godt og vel 30 millioner kroner. Kontor- og butikspersonale omfattede 408 personer, medens det samlede personale udgjorde 839. Handelsvirksomhederne har med andre ord været forholdsvis små og kun med få ansatte. Udover indehaveren har således gennemsnitlig mindre end én person været beskæftiget i forretningen. Kendetegnende er det tillige, at næringsmiddelhandlerne har været langt den største gruppe, mere end tre gange større end handelen med beklædningsgenstande og mere end dobbelt så omfattende som den øvrige handel.

Med til billedet af byens handelsvirksomhed hører også de 25 agenturer og engrosforetagender, der iøvrigt havde et forholdsvis stort personale, nemlig 113 personer. Omsætningen lå på omkring 6,6 millioner kroner³⁶.

Galanteri-Bazaren eller Legetøjs- og 50 øres Bazaren er en af de mange nye »specialbutikker«, som vandt frem omkring århundredskiftet. Forretningen lå i Sten-gade 58.

LANDHANDELEN

Købstæderne havde fra gammel tid monopol på al handel. Dette handelsmonopol blev i løbet af første halvdel af 1800-årene i stigende grad anfægtet. Landbefolkningens behov for høkervarer havde indtil da været yderst beskedent, idet den traditionelle bondeøkonomi så vidt muligt var baseret på selvforsyning.

Handels-
bevillinger

Kroerne var sædvanligvis de første, som fik handelsbevilling, men egentlige høkerbevillinger blev også i stigende grad givet til håndværkere og andre. Bevillingerne blev sædvanligvis udstedt på begrænsede varesortimenter, som omfattede brød, flæsk, smør, ost, gryn, ærter, salt, tobak, tran, tjære, sæbe og sild. Derimod omfattede bevillingerne ikke varer som kaffe, sukker, krydderier, risengryn og brændevin. Da disse varer var særlig efterspurgt, forhandlede høkerne dem ofte alligevel. Der var med andre ord rimelig stor mulighed for at kunne skaffe sig de nødvendige daglige brugsvarer på landet omkring midten af forrige århundrede³⁷.

Mange slags mindre brugs- og luksusgenstande kunne landboerne endvidere erhverve hos bissekræmmerne. Medens disse omløbende handelsmænd og handelskoner utvivlsomt har haft deres betydning på landet, var de overflødige i byerne. Al omløben med isenkram blev efterhånden forbudt under bødestraf, men først med næringsloven i 1857 blev al bissekræmmeri forbudt.

Land og by

Gennem århundreder havde bønderne afsat deres overskudsproduktion i den nærmeste købstad. Dette forhold ændrede sig gradvis i løbet af 1800-årenes sidste årtier. Driftsomlægningen og mekaniseringen af landbruget spillede en afgørende rolle i denne sammenhæng. Landbrugets produktion var ikke længere primært indrettet på at skulle forsyne den enkelte husholdning med de nødvendige varer. Der var derfor et større behov for at købe varer, og den større pengeligelighed gjorde også dette muligt.

Bondehandelen

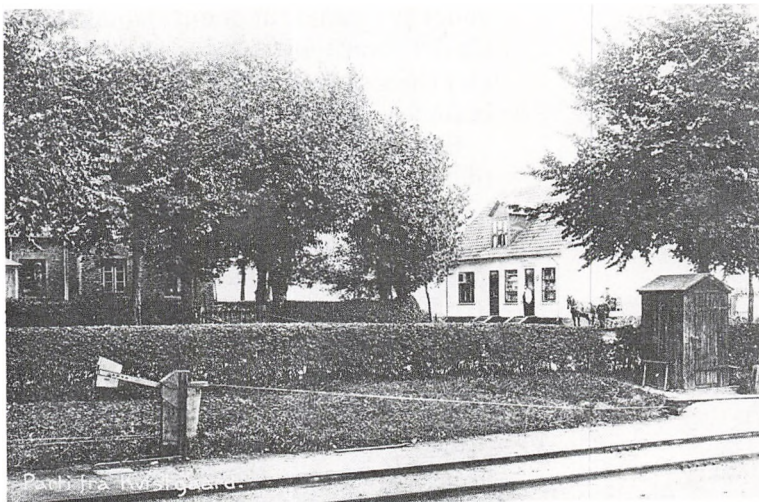
Langt fra alle bønder tog ind på torvet, men styrede direkte til købmandsgårdene, hvor de havde aftale om levering. I købmandsgårdene blev de sædvanligvis bedt ind i skænkestuen og fik sig en snaps, en pibe tobak og undertiden også et måltid mad. Ofte blev de produkter, bonden kom med, modregnet såsæden, og de varer han måske tidligere havde købt på kredit. Endelig skulle der også købes nye varer i kramboden, som butikken kaldtes. De mest almindelige varer, bonden forsynede sig med, var salt, visse grovvarer samt kolonialvarer, tobak og brændevin, så det kunne være yderst begrænset, hvor mange mønter der ræktes over disken ved disse handler³⁸.

Hos Emil Eriksen

Om hele denne handel med landboerne har staldmester N.P. Petersen i et dagblads interview fortalt levende. N.P. Petersen startede som staldmester i købmandsgården hos købmand Emil Eriksen i Torvegade i 1895. »- Dengang (1890'erne) begyndte vi kl. 4 om morgenen, fortæller han. Butikken lukkede jo op kl. 6, men inden der blev lukket op, skulle vi have brændt kaffe og have meget andet besørget. Heller ikke om søndagen havde vi fri, der var åbent et par timer både formiddag og eftermiddag, og om hverdagen lukkede vi aldrig før halvti-ti. Vi handlede mest med omegnens proprietærer og landboerne havde ikke travlt med at komme hjem. De skulle jo gerne hen i beværtningen og have en snaps og en sludder, inden de fik spændt for. Nu er der mere stille.

- Blev der drukket flere snapse? - Ja, det gik jo stort til; de svirede mere. Nu hører det jo ikke til god tone, men iøvrigt var de flinke at ha' med at gøre. - Var bønderne mere velhavende på den tid? - De sad småt i det i 90'erne. De fik jo ingenting for det, de solgte. En snes æg kostede 70 øre, nu får de 4 kroner. 3 pægle brændevin kostede 27 øre og en bajer 12 øre. Vi tappede forresten selv øl, det skete i vaskehuset, hvor vi først skyllede flaskerne i noget varmt vand. - Vankede der gode drikkepenge? Nej, det var ikke noget særligt, smiler Petersen. 15 øre var det almindelige, når de gav 25 og 50 øre var

Med en brugsforening eller en lokal købmandshandel, som denne i Kvistgaard, behøvede landboerne ikke længere at drage til de større handelscentre for at skaffe sig de daglige fornødenheder.

det flot. Nu er de ikke så fedtede mere, 1 og 2 kr. giver de altid. Ganske vist var pengene jo også mere værd den gang. Iøvrigt var vi, da jeg begyndte, 20 staldmestre, der gerne sloges om kunderne, og nu er vi to. Der var mere konkurrence, idet vi jo tit var væk med hesten, inden manden havde set, hvem der trak af med den, men tog vi en kunde fra en kollega, skulle vi give en genstand, så var den sag ordnet»³⁹.

Helsingørs opland var ikke særlig stort. Kornhandel, der var grundlaget for så mange store blandede købmandsforretninger i andre provinsbyer, havde ingen nævneværdig betydning. N.P. Kirck opkøbte som kommissionær dog en del korn, og der var en tid planer om anlæggelse af et stort korntørningsanlæg. Bønderne var bykøbmændenes bedste kunder næst efter byens folk.

Hvad der i høj grad skadede de helsingørske købmænds handel med bønderne, var kroerne med handelsbevilling, som fandtes i flere af de større landsbyer. De havde tidligt lært at gå uden om købmændene i byen og direkte til grossererne i København. De var derfor ilde set, og Købmandslauget, og senere Handelsforeningen, søgte som nævnt at lægge dem alle de hindringer i vejen, de kunne.

Da kroer Mentz i Gilleleje i 1853 anholdt magistraten i Helsingør om, at hans bevilling på købmandshandel måtte overgå til hans søn, udtalte Købmandslauget sig utvetydigt imod ansøgningen, med den begrundelse at »Helsingør i de sidste årringer, da det ene privilligerede udsalgssted efter det

Ilde set af Købmandslauget

andet er opstået rundt om i landdistriktet, har mistet den største del af sin bondehandel, hvoraf følgen er, at ikke få medlemmer i laugene, hvis bedrift formentlig var rettet på denne handel, befinder sig i meget trykkende kår«⁴⁰.

Imod enhver bevilling

Byrådet sendte pligtskyldigt alle andragender om bevilling til landhandel til udtalelse i Handelsforeningen, som ufravigelig var imod bevillinger eller fornyelse af samme.

Dette var også tilfældet, da administrationen for de grevelige Schimmelmanske Fideicommissionsarvinger i 1867 ansøgte om, at den under 4. februar 1841 meddelte bevilling til på Kronborg Geværfabrik at drive handel med urtekram og høkervarer måtte blive ombyttet med bevilling til at drive købmandshandel samme sted. Handelsforeningen udtalte i den forbindelse »Vi må således henholdende os til bestemmelserne i loven af 29. dec. 1857 § 54, for Handelsforeningens vedkommende på det bestemteste udtale os imod, at den os til erklæring tilstillede ansøgning bevilges, og tillade vi os at anmode den ærede kommunalbestyrelse om i den helsingørske handelsinteresse ligeledes så indtrængende som muligt at modsætte sig at bevilling til købmandshandel på Hellebæk meddeles«⁴¹.

Egne handelsinteresser

Synspunkterne og de argumenter, Handelsforeningen således fremførte i denne sag, er interessante derved, at de på den ene side fortæller en hel del om handelslivet i Helsingør netop da, samtidig med at man får et indblik i de forhold og vilkår, der herskede i handelsfæren på den tid. Hvorvidt man egentlig gik i argumentationen for at fremme egne handelsinteresser, får man et glimrende indtryk af i et bevillingsforslag i 1886. Her siges det, at »hensynet til beboernes tarv taler i ethvert fald ingenlunde for at give nogen ny bevilling, idet kystboerne, der så godt som udelukkende består af fiskere, er henviste til daglig at søge Helsingør for at afsætte deres fisk, og de havde således en ualmindelig let adgang til at gøre deres indkøb af levnedsmidler«⁴².

Læbæltet

Handelsstanden i Helsingør vogtede nidkært over sine retigheder. Et andragende fra en barber i Espergærde om dispensation fra næringslovens bestemmelser om læbælter og tilladelse til at forhandle forskellige toiletartikler afvistes med den begrundelse, at man principielt er mod forretninger, hvori selv varer, der just ikke hører til livsfornødenhederne, forhandles. Det vil let bevirke, at det sommerliv, der pulserer her i byens gader og giver byen det karakteristiske præg, der adskiller Helsingør fra de fleste andre provinsbyer, og i høj grad bidrager til at gøre byen til et yndet turist- og sommeropholds-

Strandvejen ved Espergærde Havn. Det handelsmønster som kendes for købstaden Helsingør genfindes i store træk i Espergærde og andre af »de nye byer«.

sted, delvis vil forsvinde til ubodelig skade for de næringsdrivende, ja for hele byen«.

»Læbæltespørgsmålet« var fremme til drøftelse adskillige gange, hvor især kolonialbranchen kæmpede imod en ophævelse af læbælterne. Endelig i 1920 faldt de bort ved lov. Ophævelsen fik ingen nævneværdig indvirkning på handelen i Helsingør. Derimod blev de fire-fem brugsforeninger og to-tre veteraner fra krigen 1864, der som belønning havde fået lov til at oprette høkerforretning i læbæltet omkring Helsingør, ramt væsentligt hårdere. De måtte nu til at konkurrere med købmænd, hvoraf der straks nedsatte sig en del i oplandet⁴³.

Samfærdselen

Jernbanen og dampskibsfarten betød en revolution i samfærdselen. Før deres fremkomst rejste man meget lidt. Transport af varer fra sted til sted var langsommelig og besværlig, så hver købstad med opland var stort set selvforsynende.

Åbningen af jernbanen mellem Helsingør og København via Hillerød i 1864 betød en væsentlig forbedring af forbindelsen til omverdenen for helsingoranerne, som hidtil havde betjent sig ved skibsfart, dagvogne og private hestekøretøjer.

Med anlæggelsen af Hornbækbanen i 1906 blev oplandet mod nord åbnet. Da jernbanerne stort set følger kystlinien, blev det overladt til den fremvoksende bilisme at inddrage området mellem jernbanerne.

Handelsstanden i Helsingør modtog de moderne samfærdselsmidler med stor betænkelighed. Man frygtede den øgede konkurrence, som de kunne blive påført af deres københavnske kollegaer, men også det forhold at byens borgere langt hur-

tigere og lettere kunne tage til hovedstaden i indkøbsøjemed. Flere end 60.000 passagerer i hver retning det første år på Nordbanen taler i denne forbindelse deres tydelige sprog.

Københavns
nærhed

De handlende kom da også hurtigt til at mærke Københavns nærhed. Opfindsomme københavnske handlende begyndte omkring midten af 1870'erne et reklamefremstød i de helsingørske aviser, hvor de havde varer til konkurrencedygtige priser. Dette fik købmand Emil Eriksen på Akseltorvet til at reagere med et »Memorandum«, hvori han skriver: »Eftersom at det er blevet mig bekendt, at en del af Helsingør og omegns beboere, til dels begrundet på prisbillighed, køber deres forbrug af urtekræmmervarer i København, så tillader jeg mig herved at bekendtgøre, at jeg nu fra dags dato er forsynet med prima urtekram - og delikatesservarer, som jeg tillader mig at anbefale til Københavns billigste priser pr. kontant«⁴⁴.

Nye muligheder

De nye samfærdselsmidler var dog ikke kun af det dårlige for handelsstanden, men skabte også nye muligheder. Dampskibsfarten mellem Helsingør og København, med mellemlandinger i de små fiskerlejer, skabte grundlaget for landliggerlivet. Kystbanen gjorde det muligt at bo hvor som helst langs Strandvejen og alligevel komme til og fra København på kort tid.

Grundlaget for en ny og helt anderledes bebyggelse i de små fiskerlejer var dermed skabt. Sommervillaer skød op som paddehatte. Købmænd, bagere, slagtere og grønthandlere kappedes om de nye kunder i de små »villabyer«. Handelsmænd flokkedes i oplandet med deres hestetrukne salgsvogne. Sommetider kunne der være helt »run« af vogne, når en ny landliggerfamilie ankom. Denne form for handel ophørte gradvist, da »læbælterne« omkring Helsingør faldt bort i 1920. Snart etablerede de første handlende sig med butik i de små landsbyer og fiskerlejer, hvoraf enkelte havde opnået bymæssig karakter.

Handelen i
Espergærde

I Espergærde var der i årene omkring 1938 hele fire store købmandsforretninger, som havde et bredt udvalg af varer tilpasset kundekredsen. Peter Jensen i »Strandborg« ved havnen havde således det meste af, hvad fiskerne havde brug for såsom bundfarve, maling, tovværk, kroge, olie, petroleum, isenkram og selvfølgelig kolonialvarer. Varelageret hos Edvard og Svend Johansen på »Kjærsgård« i Mørdrup var mere indrettet på det, som de omkringboende landmænd havde brug for. Larsen i »Hamlet« på Stationsvej, som Mørdrupvej hed dengang, havde et større udvalg i isenkram, haveredskaber, glas og køkkenredskaber. På Stationsvej lå også »Brugsen«, som var en

Købmandshandelen på Stockholmsvej i Espergærde var ligesom de fleste andre nye butikker udpræget »lokalbutikker« i de nye kvarterer.

velassorteret forretning, og ligesom de øvrige handlende befattede brugsuddeleren, der hed Hansen, sig med brændsels-handel. Kul, koks, briketter og brænde leveredes med bil direkte til kunderne. Bilerne blev også anvendt ved den ugentlige »varetur«. Om onsdagen besøgte en kommis de såkaldt faste kunder og tog ordrer. Hans tur gik vidt, fra Kvistgård over Nyrup til Snekkersten. Varerne blev derefter leveret enten torsdag eller fredag. En undtagelse var Peter Jensen, som ikke kørte nogen fast varetur. Men i sommertiden blev der tidligt hver dag optaget ordrer ved badegæsternes køkkendør, hvorefter varerne sædvanligvis blev udbragt inden middag. Hos de »billøse« købmænd var det bydrengen på en såkaldt »Long John«, der alene måtte klare udbringningen af varerne.

Udover disse fire store købmandsforretninger kunne Espergærdeborgerne vælge at lade sig betjene af købmand Otto Larsen i »City« på Strandvejen, N.K. Petersen i »Købmandsboden« på Stockholmsvej, købmand Petersen på »Lindegård« og købmand Engdal på Tibberupvej.

Konkurrencen var hård og gav sig blandt andet udtryk i udstrakt service fra de handlendes side. Ofte kunne en kunde ringe 4-6 gange på en dag efter småting. Desuagtet blev bydrengen prompte sendt af sted med varerne. Servicen udstrakte sig også til store kreditter, som til tider belastede den pågældende forretning ret betragteligt, og det vel især når kunden »flyttede over gaden«, som det blev sagt, og glemte sin regning. Denne trafik ophørte helt med besættelsestidens vareknaphed, hvor konkurrencen mellem de handlende var unødvendig⁴⁵.

HANDELEN I MELLEMKRIGSÅRENE

Det opsving i provianteringshandelen, som Helsingør nys havde oplevet, var forbi i 1920'erne, og værftet havde kun jævnt gode år. Lokalpolitisk var tiden urolig. Anlæggelsen af Nordhavnen blev det altoverskyggende kommunalpolitiske problem. Tør man tro Handelsstandsforeningen, var 20'erne som helhed en stille tid for byens handelsstand, uden at dette dog på nogen måde afspejler sig i antallet af nye borgerskaber.

Gadehandel

Mange havde samtidig lyst til gadehandel, hvad enten det var til udskænkning af kaffe fra vogn eller forhandling af isvaf-ler, røget fisk eller frugt fra vogn⁴⁶. Sidstnævnte var en gammel kending for myndighederne. Med jævne mellemrum var der, med henvisning til næringslovens paragraf 52, blevet ansøgt om tilladelse til gadehandel med inden- og udenlandsk frugt, løg og grøntsager, og i 1908 havde byfogeden, på baggrund af at stadig flere søgte om tilladelse til salg af udenlandske frugter, anmodet byrådet om en erklæring desangående. Sagen var nemlig den, at politimesteren allerede havde givet en enkelt tilladelse. Byrådet foretrak at afvente forslaget til en ny politi-vedtægt⁴⁷.

Byrådet gav derimod ikke sin tilladelse til en bolche- og chokoladebod ved indgangen til Marienlyst Slot eller til salg af bayerske pølser fra vogn. Sidstnævnte afsloges med den begrundelse at ansøgeren ikke var hjemmehørende i byen. Man var også konsekvent imod »omløben med varer« og støttedes klart heri af handelsforeningerne, hvad enten det var med postkort og hjemmefabrikerede trærammer eller kufferthåndtag. Ansøgningerne blev i det hele taget nøje vurderet. Havde vedkommende ansøger allerede anden næring eller beskæftigelse, blev det i reglen blankt afslag. Sociale hensyn spillede derimod en stor rolle. Da en tømrer således ansøgte om tilladelse til at forhandle sine selvtilvirkede cigarer på gaden, gives tilladelse på baggrund af hans sociale situation. Han var blevet lam ved en arbejdsulykke.

Mellemhandlere

Baggrunden for myndighedernes karrighed med hensyn til at udstede tilladelser til gadehandel skal utvivlsomt ses i lyset af et ønske om at begrænse detailhandlernes antal. Kundegrundlaget for den enkelte forretning var gennemsnitlig ikke særlig stort, hvorfor avancen nødvendigvis måtte blive forholdsvist stor, hvilket absolut ikke vakte udelt sympati. Dette kommer klart til udtryk i følgende lille historie.

Ludvig Hansen var handelsmand og altid at træffe på byens gader eller på torvet. Her solgte han gule blommer og æbler,

En gadehandler har slået sig ned på hjørnet af Strandgade og Brostræde med sin kurv, der er fyldt med diverse frugter og grøntsager. Fot. omkr. 1880.

men først og fremmest fisk til den ganske by. Han havde en overgang en stor grønhandel samt to vogne kørende på Strandgade for at sælge årtidens grøntsager. Ludvig Hansen var som den gode handelsmand i besiddelse af gode talegaver, et godt humør og en lynsnar replik. Utallige er historierne om selvsamme. Han var mellemhandler og stod således en dag og forhandlede med nogle Snekkerstenfiskere om køb af hornfisk til 50 øre pr. stk. »Så tager jeg selv en krone for de største og 75 øre for de mindre« sagde Ludvig Hansen. »Så skulle jeg ikke kunne sætte alle pengene til«. »Der kan man se« sagde en af byens præster, som spændt havde fulgt forhandlingen. »Det er mellemhandleravancerne, der fordyrer varerne. Vi skulle kunne købe direkte fra producenterne og undgå mellemhandleren«. »Det blev nok svært for pastoren, hvis mellemhandlerne skulle afskaffes«, sagde Ludvig Hansen. »Hvad mener De min gode mand«, spurgte den forundrede præst. »Jo, for præsten er jo også en slags mellemhandler, og der ville heller ikke blive brug for Dem, hvis vi kunne få Guds ord direkte fra himlen«⁴⁸.

Håndværk og industri i Helsingør omfattede i 1925 364 virksomheder med et samlet personale på 2703 personer. Heraf udgjorde de egentlige industrielle arbejdere 2042. Omtrent

Lønudbetalingerne fra værftet

halvdelen heraf var alene beskæftiget ved jernskibsværftet, hvis betydning for byen var åbenlys⁴⁹. Det var anselige beløb, som hver uge blev bragt i omsætning fra værftet. Lønsummens størrelse var selvsagt afhængig af arbejdetallet, som svingede i takt med, hvor meget værftet havde i ordre. I 1920-21 udbetalte værftet 4,6 millioner kroner i løn til de ansatte. For året 1925-26 udgjorde lønudbetalingen kun 2,6 millioner kroner. Udsving af denne størrelsesorden kunne i høj grad mærkes på handelsomsætningen.

I 1927 begyndte det påny at gå fremad for værftet. Beskæftigelsen voksede støt, og antallet af ansatte nåede for første gang op over 1200. Efter et kortvarigt tilbageslag i årene 1931-33 når beskæftigelsen i 1937-38 op på 2285 personer. For handelsomsætningen havde det nok så stor betydning, at den samlede lønsum var steget tilsvarende og på dette tidspunkt udgjorde 7,5 millioner kroner⁵⁰.

Handelsopgørelser i 1948 og 1958

Hvorledes dette eksakt afspejlede sig i handelslivet er vanskeligt at klarlægge. En fyldestgørende opgørelse over handelsvirksomheden foreligger først fra 1948. Det fremgår heraf, at handelen omfattede 286 forretninger med et samlet personale på 946 og en lønsum på henvend 2,2 millioner kroner. Set i relation til de 17,3 millioner værftet udbetalte i lønninger, har handelens betydning været meget begrænset⁵¹.

Udviklingen mellem 1925 og 1958

Direkte sammenlignelig med opgørelsen i 1925 er 1948-opgørelsen desværre ikke, da det ikke står helt klart, i hvor stor udstrækning handelsvirksomheder i forbindelse med håndværk og industri er medregnet. Den mere generelle udvikling er det dog muligt at vurdere på baggrund af opgørelserne. Dette gælder for så vidt også erhvervsopgørelsen fra 1958. Det fald i antallet af handelsforetagender, som kan konstateres bag de noget uegale tal i perioden 1925-48, skal formentlig forklares med handelens trange kår under og umiddelbart efter besættelsen.

Forretninger er derimod gennemgående større personalemæssigt som omsætningsmæssigt i 1948. Medens hver forretning gennemsnitlig beskæftigede 2,9 i 1925, var tallet steget til 3,3 i 1948 og 3,9 i 1958. Tilsvarende var den gennemsnitlige omsætning øget fra 54.673 kr. i 1925 til 143.353 kr. i 1945 og 341.806 kr. i 1958. Tallene for omsætningen skal selvfølgelig ses i relation til den almindelige prisudvikling. Alligevel er der tale om en markant omsætningsfremgang⁵². Dette hænger nøje sammen med udviklingen inden for håndværk og industri. Her kan således tilsvarende konstateres en betydelig stigning i an-

tallet af virksomheder og personel i tiden mellem 1925 og 1948. Mellem 1948 og 1958 falder antallet af virksomheder dog fra 400 til 254 (339) samtidig med at beskæftigelsen øges fra 5.634 til 6.741 (7.081). Stigningen i beskæftigelsen kan hovedsagelig tilskrives værftet. Her øges antallet af beskæftigede fra 1.992 i 1945-46 til omkring 3.600 i 1957.

Der kan, som tidligere nævnt, næppe herske tvivl om, at den vareknaphed og rationering, som fulgte i kølvandet på besættelsen, har haft en afgørende indvirkning på det fald i handelsforetagendernes antal, der kan konstateres i perioden 1935-48. Karakteristisk er i denne sammenhæng, at det er forretninger med beklædningsgenstande, nemlig fra 73 til 38. I procent er det henved 48.

Antalsmæssigt går nydelses- og levnedsmiddelforretningerne også markant tilbage, nemlig fra 241 til 161. Mindre udtalt var faldet inden for den øvrige handel. Da antallet af beskæftigede stort set var uforandret for de førstnævnte grupper, og endog er stigende for den øvrige handel, må dette tages som udtryk for, at der er sket en vis koncentration af handelen⁵³. Dette bekræftes for så vidt også af det forhold, at den enkelte forretning gennemsnitlig beskæftigede et stadig større antal personer, altså var blevet større. Handelen med beklædningsgenstande havde det største personaleforbrug, henved 50% større end forretninger med andre udvalgsvarer⁵⁴.

Udviklingen fortsætter og forstærkes i 1950'erne og 60'erne. Ved erhvervsopgørelsen i 1958 havde byen 372 detailforretninger, som betjente de nærved 26.000 indbyggere. I 1969 omfattede detailhandelen 370 butikker, hvoraf 227 var dagligvarebutikker, medens der var 54 butikker indenfor tekstil- og beklædningsbranchen. Butikker inden for den øvrige udvalgsvarerbranche talte 89. Ti år senere omfattede detailhandelen 321 butikker fordelt på 142 dagligvarebutikker, 57 med tekstil- og beklædningsgenstande og endelig 129 inden for øvrige udvalgsvarerbrancher. Som det bemærkes, er antallet af butikker blevet reduceret. Dagligvarebutikkernes antal er indskrænket med 85, medens antallet inden for tekstil- og beklædningsbranchen stort set er uændret. Forretninger inden for øvrige udvalgsbrancher er derimod øget fra 89 til 130⁵⁵.

I Tikøb Kommune

Nøjagtig en tilsvarende udvikling genfindes for den gamle Tikøb Kommune. Her reduceredes antallet af butikker fra 178 til 153 i løbet af den 10-årige periode. Antallet af dagligvarebutikker falder tilsvarende fra 175 til 76. Tekstil- og beklædningsforretninger forbliver stort set ret uændret, medens antallet af

butikker inden for øvrige udvalgsvarerbrancher øges fra 33 til 57 eller med henved 72%⁵⁶. Yderligere et fald i antallet af udvalgsvarerbutikker kan konstateres, for så vidt at kun antallet for Helsingør gamle kommune er opgjort. I tiden fra 1979 til 1982 falder antallet således fra 321 til 226 butikker⁵⁷.

Bykernen

Omsætningen inden for detailhandelen har siden slutningen af 1960'erne været jævnt stigende. Bykernen er stadig det dominerende indkøbssted for udvalgsvarer, men der kan samtidig i den nævnte periode konstateres et fald i dens andel af omsætningen i de udvalgsprægede brancher.

Områdecentren

I årene 1973-77 falder andelen af dagligvareomsætningen fra 67 til 65%, medens befolkningsantallet forbliver uændret på 62%. Områdecentren Espergårde og Hornbæk har derimod haft en stigende andel i omsætningen, ligesom udvalgsvarerbutikkerne i den øvrige del af kommunen har opnået en stigende andel⁵⁸.

PÅ VEJ MOD SUPERMARKEDERNE

Såvidt den statistiske udvikling i handelslivet. Hvad de mange tal og procenter ikke umiddelbart afslører noget om, er forudsætningen eller baggrunden for udviklingen. Bag den kendsgerning, at der bliver stadig færre udvalgsvarerbutikker, skjuler der sig en markant ændring i hele handelsstrukturen, som så småt tog sin begyndelse i 1950'erne med fremkomsten af store dagligvarebutikker.

Kvickly

Det første egentlige »supermarked« åbnedes i Helsingørs bykerne i 1965 under navnet »Kvickly«. Det var en begivenhed af format. Butiksarealet omfattede 1900 kvm. i hele tre etager. Hertil kom cafeteria og lagerrum m.v., alt i alt 3600 kvm. Helsingør havde ingen andre forretninger i et sådant format, så projektet blev meget naturligt modtaget med både skepsis og kritik. Fagfolk ventede, at »Kvickly« ville forskubbe handelen i Helsingørs centrum, og andre frygtede følgerne for den øvrige handel. Forbrugsmønstret var for alvor i opbrud og omformning på den tid. Som et slags symbol for den nye tids forbrugsmønster fik Danmarks dengang længste køledisk plads i »Kvickly«⁵⁹.

Den udearbejdende husmoder

Det var husmoderen, der i det daglige forestod indkøbene. Efterhånden som stadig flere kvinder gik ud på arbejdsmarkedet opstod begrebet »den udearbejdende husmoder«. Det var reelt disse dobbeltbeskæftigede lønarbejderkvinder, der tilsammen udgjorde en så stor gruppe, at der kunne udvikle sig et marked for hel- og halvfærdige fødevarer. Det var dem, der ef-

Da Irma i 1955 åbnede sin nye forretning i Stengade 25, var det ubetinget byens største dagligvarebutik.

terhånden fik råd til at købe fabriksfremstillet tøj, så både skrædder- og det omsyede blev udkonkurreret. Det var også dem, som var »villige« til at betale for noget, der var nemt og bekvemt og i mindre portioner. Det er heri, man finder kimen til det nuværende forbrugersamfund⁶⁰.

Samarbejde var løsenet

De mindre detailhandlere forsøgte i den udstrækning, det var muligt, at tilpasse sig udviklingen. Løsenet var, at man søgte samarbejde såvel lokalt som i større sammenhæng.

»De otte fra udkanten« dækker over et lokalt samarbejde, som etableredes i årene omkring 1960 mellem otte mindre købmandsforretninger i Helsingørs udkant. Samarbejdet omfattede fortrinsvis fælles indkøb og reklamefremstød. Gennem en årrække arrangerede man velbesøgte udstillinger i Industriforeningens lokaler⁶¹.

Indkøbskæder

I løbet af 60'erne, men navnlig i 70'erne, blev de fleste større dagligvarebutikker knyttet til en eller anden indkøbskæde, og de blev i den forbindelse ofte omdannet til minimarkeder. Samtidig fremkom store indkøbscentre, som nødvendigvis måtte hente deres kundekreds fra et betydeligt større område, end man havde set tidligere.

Storkøb og tilbud

Den nye moderne nærbutik, det nære marked, måtte nødvendigvis tage konkurrencen op med supermarkederne og indkøbscentrene, som i vid udstrækning blev baseret på bilismen. Storkøb og tilbudskampanjer på særlige varegrupper var betingelserne, hvorunder de mindre forretningsdrivende måtte konkurrere⁶².

Medhjælpende
hustruer

Kun de af »de mindre« forretninger, der lå hensigtsmæssigt og magtede at holde på kundekredsen ved at føre de »rigtige« varer til rimelige priser og med udstrakt personlig service, klarede sig i konkurrencen. Afgørende for omkostningsniveauet i de mindre forretninger var de ulønnede »medhjælpende hustruer«. Her var sjældent basis for en kommis eller disponent. Måske højst en eller to deltidsansatte kvindelige medhjælper.

Butiksdøden blev en dagligdags begivenhed i 1970'erne⁶³. En medvirkende årsag hertil var også de voksende krav, som myndighederne stillede til butiksindretning og varesortiment. At en lille købmandsforretning pludselig ikke mere måtte sælge spegesild og kartofler i samme lokale, er ligesom kravet om publikumsafskærmning ved overskæring af ost, små, men illustrative eksempler på myndighedskrav, som måtte efterkommes under urimelige omkostninger⁶⁴.

Butiksdøden

Butiksdøden gjorde eksempelvis stort indhug i Helsingør Brugsforening, som sidst i 1960'erne omfattede hele 17 afdelinger og udsalg. Dette var for meget, og efter devisen »større enheder måtte være målet« blev alle afdelinger, som ikke opfyldte rentabilitetskravet på en årlig omsætning på 2 millioner kroner lukket. Dette var dog ingenlunde kravet for de mindre købmænd. Her klarede man sig med en omsætning på 300.000 kr.⁶⁵.

Aflastningscentre
for bykernen

I 1972 vedtog Helsingør Byråd, at butikssarealet i den gamle bykerne måtte udvides med henved 5000 m² frem til år 2000. Større butiksenheder skulle henvises til et aflastningscenter, hvortil der blev reserveret plads sydvest for byen. Her anlagdes i slutningen af 70'erne det store aflastningscenter Prøvestenen samt de mindre »nære butikcentre«, Meretecentret og Borupgårdcentret.

Et slags butikscen-
ter

Et »butikstorv« var allerede i 1964 blevet etableret på Søbækgårds jorder i Mørdrup. Dette blev starten til Espergærde Centret, som efter flere udvidelser fremstår med 41 forretninger og servicefunktioner. Et tilsvarende, men noget mindre center, etableredes i Ålsgårde. Baggrunden for disse centre var den kraftige befolkningstilvækst, som netop disse to bysamfund oplevede i 60'erne og 70'erne⁶⁶.

Ved at omdanne det gamle Helsingørs bykerne til et slags butikscen-ter med et rigt og varieret udbud i specialbutikker langs gågaderne har man i »city« søgt at modvirke konkurrencen fra de omkringliggende centre. En del af de handlende i Helsingørs bykerne har ligesom deres kollegaer i de store indkøbscentre sluttet sig sammen i interessegrupper til varetage-

se af deres specielle forhold og behov. Helsingør Cityforening så dagens lys i 1974. Foreningen tæller i dag omkring 100 medlemmer⁶⁷.

Svenskehandelen

En væsentlig del af omsætningen i Helsingør bykerne har i de seneste år været baseret på den såkaldte »svenskehandel«. Denne har navnlig haft stor betydning for dagligvarebutikkerne, hvilket i nogen grad har sat sit præg på handelslivet og forretningstyperne i bykernen. Butikssammensætningen afviger således fra den, som kendes fra andre provinsbyer. Helsingør har et meget stort antal små; men højt specialiserede dagligvarebutikker. Svenskehandelen skønnes i 1977 at have andraget henved 100 millioner kroner incl. moms, hvoraf de 90 millioner kroner var dagligvarer og de 10 millioner kroner udvalgsvarer.

Svingninger i svenskehandelen grundet prisforhold, valutारiske forhold samt importrestriktioner har selvfølgelig været mærkbar for byen og de handlende. I ti-året 1968 til 1978 har svenskehandelen udvist et generelt fald fra omkring 180 millioner kroner til 50 millioner kroner. De seneste år har handelen påny været i fremgang og udgør i dag vel henved 200-300 millioner kroner.

Turismen

Af en vis betydning for handelsomsætningen er også turismen, hvor der er tale om én dags turister eller »landligger«. Allerede i begyndelsen af dette århundrede tillagde handelsstanden turismen stor betydning. Omsætningen fra sommerhusbeboere og campister er vigtig i de områder af kommunen, hvor de bor. Over halvdelen af denne handel skønnes koncentreret til Hornbæk.

Tilpasning

Med Byrådets vedtagelse i 1972 om at standse for yderligere udvidelse af butiksarealet i bykernen, bortset fra mindre tilpasninger, blev der skabt en snæver ramme for de handelsmæssige udfoldelsesmuligheder. Da omsætningen siden beslutningen har været stærkt stigende, har dette følgelig resulteret i, at belastningen af navnlig dagligvarebutikkerne i bykernen er blevet meget høj set i forhold til resten af kommunen, men også når der sammenlignes med andre provinsbyer⁶⁸.

Sociale skel

Der var oprindeligt et skarpt socialt skel mellem købmændene på Stengade, for hvem søhandelen og handelen med svenskerne var afgørende, og købmændene på torvet, i Sudergade og Kongensgade, hvor man havde en del handel med landboerne. De, der handlede med sidstnævnte, regnedes af de større købmænd for anden klasses købmænd. Herunder rangerede de mindre detailhandlende og høkere.

Lokaliseringsmønster

Dette lokaliseringsmønster er for så vidt intakt endnu omkring århundredskiftet. Det er således kendetegnende for købmændene på byens hovedstrøg, at de takseres højst ved skatteansættelserne. Kun få af de handlende i sidegaderne og byens udkant hæver sig op på samme niveau⁶⁹. Alligevel er der tale om et vist opbrud. Endnu i 1890'erne boede så at sige hele Helsingørs befolkning indenfor den gamle bygrænse. Først da begyndte byens vækst for alvor ud over markjordene. Her byggede mange håndværkere, handlende og arbejdere deres egne huse, og efterhånden opstod hele kvarterer af små villaer og bungalower. Nærmest bykernen opførtes en række udlejningsjendomme.

Flyttede med

Detailhandlerne flyttede med og etablerede sig i de nye kvarterer. Det var fortrinsvis forretninger indenfor kolonial, kød, brød og mælk, der flyttede ud i takt med byens vækst. De øvrige udvalgsvareforretninger forblev i bykernen, hvor der samtidig skete en specialisering af de gamle købmandsgårde⁷⁰.

Vareudbudet

Med de nye og forbedrede samfærdselsmidler begyndte færdigvarer at strømme til byen. Den traditionelle købmandsgård oplevede netop under industrialiseringens første årtier sine største dage. Men at have stadig flere gøremål under én hat i en forandringens tid var dog i længden ikke holdbart. Købmandsgården deltes i butik, engros og fabrik og der begyndte at gro græs på brostenene. Nye funktioner fandt plads i de overflødig bygninger, eller de blev revet ned, for at grunden kunne bebygges med en tårnpræget udlejningsejendom med butikker lydende for eksempel navnet »Axelhus«, »Stjerneborg« og »Axelborg«. Der skete samtidig en specialisering af vareudbudet. Man får isenkramhandlere, farve- og tapethandlere, mælkehandlere, skotøjshandlere og materialhandlere spredt jævnt ud over byen. Sidegadernes lange rækker af håndværkerhuse blev indrettet med butik eller overgik til småindustri⁷¹.

Specialisering

Nye kvarterer, nye muligheder

Mange håndværksmestre bukkede under, svende- og lærlingekamre tømtes og værksteder lukkedes. Men kun for at befolkes påny af den nye tids lønmodtagere. De gamle håndværkerkvarterer blev i løbet af få årtier omdannet til arbejderkvarterer. Her har man snart på hvert eneste hjørne og midt imellem en lille detailforretning. Særlig tæt lå disse »arbejderforretninger« i de gader, som værftsarbejderne bevægede sig gennem på deres vej til og fra arbejdet. Alene i Kongensgade lå 6-7 detailudsalg fortrinsvis med tobaksvarer.

Dette forhold ændrede sig ikke synderligt i de følgende årtier. Stadig flere specialforretninger åbnedes i bykernen, me-

Interiør fra Ludvig Gulbrandsens varehus i Bjergegade 7. Det store vægsspejl i baggrunden giver butikken en større dybde.

dens dagligvarebutikkerne etablerede sig i de nye kvarterer, så snart kundegrundlaget fandtes tilstrækkeligt. Først med fremkomsten af de store supermarkeder og indkøbscentre ændrede lokaliseringsmønstret sig mærkbart. Brødsalg samt slagter- og viktualieforretninger forsvandt derefter gradvis fra forstadskvarterene, medens kolonialhandlernes antal faldt her som i bykernen. I stedet fik man de »nære minimarkeder«⁷².

LIVET BAG DISKEN

Købmændenes, detailhandlernes og høkernes virksomhed og aktivitet omkring deres butikker er en stor og vigtig bestanddel af handelslivet, men desuagtet er det temmelig lidt, man egentlig kender til denne side af sagen.

Ligesom så meget andet har livet bag disken undergået betydelige forandringer i forbindelse med industrialiseringen og vel navnlig i de sidste åringer. Der har selvfølgelig været stor forskel på, hvordan livet artede sig hos høkeren og hos den store købmand. De fysiske omgivelser har også været vidt forskellige. Dette får man et glimrende indtryk af gennem erindringslitteraturen.

Butiksindretningen

»Spartansk var udstyrelsen i alle disse købmandsbutikker, hvor der kun var lagt liden vægt på arrangementer i vindu eller bag disk. De store butiksrunder, der nu skamskænder så mange af de gamle huses facader, fordi de ganske ophæver alle forhold i dem, var engang ukendte; man var lige nået til »store runder« på 30-50 centm. i kvadrat, hvilket ansås for meget flot, og det vakte opsigt, da de første vinduesposter og rammer blev slået ud og erstattet med jernrammer uden sprosser og fyldt med et helt glas, bag hvilket varerne opstilledes og arrangeredes; hidtil havde et par hylder med tøjroller ved indgangen til en manufakturbutik, nogle avlsredskaber foran den blandede urte- og isenkramhandel været nok, at angi, hvad der bødes på indenfor, og inde var der hverken marmordisk eller glasloft, men bøtter med sæbe og tønder med saltlagede sild stod fremme på gulvet, side om side med klipfiskbundter, slibestene, leblade og tovruller«⁷³.

Udstyret

Den spartanske indretning af butikkerne i sidste halvdel af forrige århundrede, sådan som Martinus Galschiøt erindrede det, bekræftes fremdeles af registreringsforretningerne ved konkursboerne. Høkerens butik har ofte kun omfattet en disk og et par reoler. Undertiden blev inventaret lejet sammen med butiklokalet. Købmand A.B. Christensen i Bjergegade 26 ejede selv sit butiksinventar. Dette omfattede i 1885 et udhængsskab, et osteskab, reoler, et fløjbord, tre diske med forskellige vægte og lodder, forskellige mål, trakte og kander, fire butiksstole, tre trappetiger, to lamper, to rullegardiner, en kaffemølle, en kaffebrænder med komfur, en krydderimølle, en gradestok, to smørsøgere, en oliepumpe, en proptrækker, forskellige solde og sigter, en saks, en spand, en kødsav, sardinkniv, en ostekniv samt en kasse med træsleve. Hertil kom en markise og en trækvogn.

Da Jernbaneanetatsens Forbrugsforening etablerede sig med egentlig butik investerede man omgående i en fire alen disk med skuffer og en reel, samt noget senere to gasarme til belysning, et osteskab, et skrivebord og en hektograf til prislister⁷⁴.

Opstillingen

Medens registreringsforretningerne giver et nøjagtigt billede af inventarbestanden på et givet tidspunkt, stiller sagen sig noget anderledes, når spørgsmålet drejer sig om opstillingen og placeringen i butiklokalet og dettes størrelse. Her må man nødvendigvis ty til de mere visuelle kilder i form af malerier, stik og fotografier. Et butiksinteriør fra 1800-årenes første halvdel finder man således forevigt på en fuglekongeskive i H.K.P.S.S. Det er købmand E.B. Hilligsøes forretning i Sten-

gade 52, hvor der handlede med klæde. Ekspedienten er i begreb med at udmåle silkebånd til en af kunderne. Butikken er indrettet med to diske stillet i vinkel og et stort skuffedarium ved bagvæggen. Langs den ene væg er en reol stillet ovenpå et mindre skuffearrangement. Modstående væg er udstyret med forskellige krogeanordninger. En firearmet lampe hænger ned fra loftet.

I Edv. Petersens lille kolonialhandel på hjørnet af Sct. Anagade 23 og Sudergade var diskarrangementet stillet op i hesteskoform. Et toarmet gasblus over disken oplyste butiksklokalet. Udover en vægt var forskellige varer stillet frem på selve disken, men ligesom andre varer i butikkens kundeområde var de behørigt tildækket eller stillet i glasskabe. Bag disken stod varerne derimod frit fremme på hylderne, under disken på gulvet eller lagt bort i skuffer og skabe. Også i loftet hang varer.

Butikkerne
omordnet

Efterhånden som varesortimentet voksede hos kolonialhandelen måtte butiksklokalet i reglen udvides og omordnes som hos Edv. Petersen. Den hesteskoformede disk i den lille beskedne forretning blev udskiftet med en lang disk, som strakte sig tværs gennem butikken. Samtidig blev forretningen udstyret med glasskabe langs væggene samt i forbindelse med vinduerne.

Det mægtige vareudvalg, som en kolonialforretning nødvendigvis måtte råde over for at være velassorteret, har været stort i forhold til mange andre forretningstypers og satte sit særlige præg på indretningen i butikken. Desuden måtte man råde over et særligt varelager.

Egen atmosfære

Men det spartanske udstyr synes at have været et fremherskende træk ved butiksindretningen i tiden op imod århundredskiftet⁷⁵. Herefter begynder butiksinventaret at få et mere raffineret præg med fornemme glaslofter, ligesom vinduesudstillingerne får en mere fremtrædende betydning i præsentationen af forretningen og varesortimentet. At der herskede en egen atmosfære over de gamle forretninger, og vel navnlig dem med kolonialvarer, er uomtvisteligt og fornemmes også klart i erindringsmaterialet. I Albert Nielsens købmandsbutik, der lå i Skyttenstræde 1, var der »hvidskuret og sanddrysset gulv. Der stod en tønne med spegesild og en med mørkt puddersukker samt en med grøn sæbe, ind imellem hang der bundter af klipfisk, rengøringsredskaber og meget andet. På disken stod der flere høje glas med bolcher og fingerslikkepinde, men det mest iøjnefaldende var et stort grønmalet anker med brændevin. Jeg blev meget tit af en eller anden i gaden sendt hen efter

tre pægle brændevin, det kostede vistnok 14 øre eller der omkring, tre cigarer af de bedste fik man for 21 øre. Jeg husker spørgsmålet »Hvad er tre til enogtyve?« Så svarede man selvfølgelig »Det er da fireogtyve« Nej, det er en god cigar, fik man så at vide. Men det svar gjaldt bare ikke, hvis min regnelærerinde frk. Kamman i skolen stillede mig spørgsmålet. Tønden med det mørke puddersukker indenfor rækkevidde kunne nok friste en slikmund til at snuppe en klump, men man gjorde det ikke, for købmanden havde klogeligt spredt det rygte blandt sine mindreårige kunder, at de mest mørke klumper ikke var så rare at spise, for det var negerspyt fra de vestindiske øer, hvorfra han fik sukkeret. Efter den besked skulle jeg i hvert fald ikke nyde noget!⁷⁶.

Først efter Anden Verdenskrig undergik butiksyndretningen påny en markant forandring. Allerede i slutningen af 30'erne dukkede de første glasdiske op i butikkerne og da navnlig i tobaksforretningerne, men større udbredelse fik de først i 50'erne, hvor også de moderne, flytbare reolsystemer og varegondoler vandt indpas. For dagligvarebutikkerne var kølediskene en vigtig fornyelse⁷⁷.

I modsætning til hokeren og den mindre detailhandler havde købmanden sædvanligvis et særskilt rum bag butikken indrettet til varelager. Behovet herfor voksede i takt med det stadig større udvalg, der måtte rådes over. Undertiden havde købmanden også et lille beskedent kontorlokale.

Selvom forretningen og privatboligen i reglen lå i nær tilknytning til hinanden på samme adresse, var der en klar adskillelse. Kunderne kom sjældent længere end til selve butiksklokalet, måske til kontoret når regningen skulle betales, og der i denne forbindelse blev budt på en cigar eller et glas vin. At blive inviteret på kaffe i stuen var selvsagt noget ganske særligt⁷⁸. Butiksklokalet var købmandens scene, hvor han spillede en rolle, som engang var vedtaget som passende: korrekt, venlig og imødekommende overfor kunderne. Normer som disse har også været gældende hos den mindre detailhandler og hoker, men behørigt tilpasset kundekredsen og de måske særlige forhold, der herskede hos den enkelte handlende.

Tiltaleformen i butikken varierede noget afhængig af dens størrelse og stil, men i reglen altid ud fra en korrekt kundebetjening. De ansatte har i den forbindelse haft klare retningslinier. I de store og gamle købmandsforretninger på Stengade er kunderne blevet tiltalt med »De« og efternavn, eventuelt suppleret med den pågældendes titel. I den lille hokerforret-

Arbejdsplads og bolig

Tiltaleformen

Omkring århundredskiftet bliver butikkerne større, der lægges større vægt på en pæn og tidsvarende indretning, ligesom glaslofter med guldlisters bliver mode. Interiør fra Stengade 63.

ning har tiltaleformen givetvis været mere utvungen. Hos købmand Ole Poulsen på Bjarkesvej blev kunderne med ganske få undtagelser tiltalt med »De«, ligesom kun få blev tituleret. Den nuværende indehaver af forretningen betjener sig ligeligt af »De« og »Du«-formen, hvor De-formen fortrinsvis benyttes over for ældre kunder⁷⁹.

Arbejdskraften

I hvor stor udstrækning butikkerne har gjort brug af fremmed arbejdskraft er vanskeligt at afgøre, idet der ikke foreligger nogen opgørelse før 1925. Den store købmandshandel har traditionelt gjort brug af mest personale. Udover en handelsbetjent eller to havde købmanden en lærling samt en gårdskar i sit brød. De mellemstore butikker har nøjedes med en handelsbetjent eller en kommis, som han senere blev kaldt. Kommisen har undertiden været erstattet af en lærling. I mange af de mindre forretninger klarede mand og kone selv handelen uden at have ansat nogen medhjælp. Disse var utvivlsomt de fleste. Ved opgørelsen i 1925 udgjorde personalet således gennemsnitlig to personer, hvoraf den ene var knyttet til butik og kontor⁸⁰. En købmandsforretning, som Jens Stenfeldt-Jensens på Bjarkesvej, har i dag foruden indehaverne to deltidsansatte medhjælpere og to deltidsansatte piger. Hertil to-tre bybude på skift.

Påklædningen

En egentlig »butiksuniform« kendes ikke. Trods visse fælles træk har butikspåklædningen varieret en hel del alt efter butik-

kens art og størrelse. Langt ind i dette århundrede vedblev købmændene at gå med jakke, slips og manchetter i butikken.

I løbet af 1800-årene aflagde butiksvenden sit store smækforklæde og begyndte ligesom sin foresatte at gå med høje flipper og manchetter. Den mørke jakke blev undertiden om sommeren erstattet med en lys lærredsjakke. Først senere blev kitlen almindelig butikspåklædning. Forklædet var den almindeligste butikspåklædning for kvinder. I de mere udvalgsprægede forretninger gik påklædningen mere i retning af »søndagstøjet«⁸¹.

Åbningstiderne

Butikkerne havde åbent fra tidlig morgen til sen aften. Man lukkede først ved ni-ti tiden og på lørdage endnu senere. Ved lærlingeloven i 1899 blev det bestemt, at medhjælpere i forretninger højst måtte være der 10 timer. Det blev endvidere forbudt at beskæftige lærlinge efter kl. ni søndag morgen. Ved lukkeloven i 1908 blev åbningstiden indskrænket til kl. otte til hverdag og til kl. elleve om lørdagen. Under Første Verdenskrig blev åbningstiderne yderligere indskrænket, og efter lukkeloven i 1922 blev lukketiden om vinteren fastsat til kl. seks, om sommeren til kl. syv.

Livet bag disken i 1800-årene

Hvordan livet i butikkerne formede sig i 1800-årene, får man et glimrende indblik i gennem Martinus Galschiøts erindringer. »Og drengen i butikken var allemands dreng, som hele huset mente at have ret til at bruge og byde hvad som helst. Misundelsesværdigt var livet ikke for sådan en sølle knægt. Op kl. 5-6 om morgenen; slid og rend hele dagen og i seng, når butikken endelig lukkedes langt ud på aftenen, kl. 10-11. I 1840 blev flere »detailhandlere« enige om at lukke kl. 10. Ved helldagsordningen af 16/9 1845 blev der påbudt lukning om søndagen af alle butikker i købstæderne fra kl. 9-4; men i Helsingør kun fra kl. 10-12 af hensyn til skipperhandelen og bagere, slagtere, høkere og grønthandlere fik tilmed lov at levere varer ud hele søndagen igennem. Gæstgivere og værtshusholdere måtte dog ikke have siddende gæster før efter kl. 4. - Byens otte manufakturhandlere enedes da om at lukke kl. 3 søndag eftermiddag og i 1853 endog om at holde lukket hele søndagen i sommermånederne juni-september«. Søndagsåbent blev helt forbudt i 1904.

»Slaveliv«

For butiksfolkene har det været et slaveliv, og navnlig for de ulykkelige drenge, der aldrig slap ud, uden når de blev beordret i byen med pålæg om at skynde sig og med udsigt til en lusning, hvis de blev for længe borte. »Om aftenen i de sidste timer, når den halvmørke butik kun var sparsomt oplyst af en

Lærlingen hos købmand M.V.L. Eibye vejer varer af på vægten, medens købmanden selv ser til. Forretningen, der lå på Lap-pen 8, omfattede kolonial- og materialvarer.

kamfin-hængelampe over disken, kunne han sidde og fryse og halvsove på en bøtte henne i en krog, medens en enlig kunde, der ikke var kommet for at købe noget, stod og læste avisen under lampen og gjorde sine bemærkninger derom til svenden, hvis han da var til stede. Denne avis spillede en vis rolle i disse forretninger. De måtte holde den i flere eksemplarer, for det var almindelig skik, at kunderne lånte den til gennemlæsning. »Aa, spring hen og lån avisen!« hed det om eftermiddagen, når fatter havde fået sin middagslur. Det var sådan lidt venlighed man krævede til vederlag for sin søgning«.

I forretning i
1920'rne

Også livet bag disken undergik ændringer og varierede fra forretning til forretning. Alligevel beskriver den dagligdag, som Louis Mohr oplevede som kommis/volontør i 20'ernes slutning meget godt, hvordan butikslivet kunne forme sig på denne tid. »Arbejdsdagen startede kl. 7.50, hvor chefen inspicerede, om alle var mødt. Derefter uddeltes »skideballe« til dem, der kom for sent. Herefter begav han sig ud på sin morgentur enten til fods eller på cykel, alt efter årstiden. Mellem kl. 9 og 9.30 foretog han påny en hastig inspektion, om alle nu også var igang. Han benyttede altid forskellige døre ved sin entre. Han holdt herefter frokost til kl. 10. Så blev dagens post åbnet, og ordrene for dagen blev udstedt til personalet. Kl. 14 blev der spist middagsmad med påfølgende middagssøvn til henad kl. 16. Så kunne den være gal igen. Var arbejdet ikke udført, truede en ny overhaling og trussel om overarbejde. Det kunne så

Bypladsen

hænde, at chefen skulle i banken og på vejen traf en god ven eller kollega, som han lige skulle rafler om en genstand med. Ved lukketid blev kassen gjort op, men forinden skulle chefen have sin aftensmad, for ellers kunne han ikke nå sin loge eller sit kortspil inden kl. 20. Ved 19.30 tiden listede vi andre hjem«.

Mange piger og de allerfleste drenge har på et eller andet tidspunkt haft plads i en forretning og dermed stiftet bekendtskab med handelslivet. Oplevelserne har sædvanligvis fæstnet sig dybt i erindringerne. »Jeg var ni år, da jeg fik min første byplads«, fortæller Enoch Chr. Spangbo, »det må have været i 1912. Det var i en cykelforretning, som hed »Hamlet«. Den lå i Hovedvagsstræde. Indehaveren hed Falck-Hansen..... Min næste byplads var i Marie Bentzens bog- og papirhandel i Stjernegade, jeg tror nr. 19. Også der var jeg glad for at være, det drejede sig vist om ca. halvandet år. Mit job bestod i at bringe forskelligartede ugeblade ud, det var vel nok det væsentlige, men der var også en såkaldt læsekreds tilknyttet forretningen. Desuden skulle jeg holde gården ren, og iøvrigt måtte jeg være til tjeneste på andre måder. De fleste af ugens dage måtte jeg trave langt omkring og aflevere blade og tidsskrifter til de faste abonnenter. I begyndelsen af disse ture var min store, grønne taske tung. Jeg mødte i pladsen de fleste dage, så snart jeg efter at være kommet hjem fra skolen i Lundegade havde spist min mad der hjemme i Strandgade nr. 29, som mor, inden hun gik på arbejde efter middagspausen havde stillet i hækassen. Lektielæsning blev der først tid til om aftenen. På mine bladture oplevede jeg mange ting....

Lønner

Jeg oppebar en månedsløn på 6 kr., men foruden hentede jeg også drikkepenge hjem. De 6 kr. afleverede jeg der hjemme, og det var da rimeligt nok. Men drikkepengene havde jeg fri rådighed over; de fleste af dem, tror jeg nok, blev lagt til side for til sin tid at sætte mig i stand til at anskaffe en brugt cykel. Drømmen gik nu først i opfyldelse, da jeg var 15 år«.

Bydrenge arbejdede varierede selvsagt med butikstypen. Hårdest var det vel nok at være bud i en købmandshandel, hvor der ofte skulle slæbes og vejes af. Varene skulle bringes ud til kunderne, der kunne bo op til 8-10 kilometer fra butikken. »Tit måtte jeg også ud lørdag aften med noget som kunderne havde glemt. Det kunne dreje sig om en dåse sild eller andre småting, og det var jo næsten altid til Snekkersten eller andet fjernt sted«, fortæller Aage Poulsen, der var bybud hos købmand Knud Larsen ved Stürups Plads og Emil Herskind i Stengade. Engang om ugen gik turen rundt i omegnen efter

ordrer, som effektueredes samme dag. Hårdt var det selvsagt også at stå op og træde perler hos guldsmeden og iøvrigt forestå forefaldent arbejde i butikken. En sådan byplads indbragte i 30'rne omkring 12 kr. i løn om måneden. Hertil kom selvfølgelig lidt drikkepenge, når varerne afleveredes hos kunderne. I dag får bydrengen mellem 20-25 kr. i timen⁸².

Svært at få plads

Bypladsen har for mange været første og vel også nærmeste indblik i handelslivet. Måske ansproret heraf har mange fået lyst til at fortsætte inden for denne sfære. En læreplads var dog ikke altid lige let at få, og endnu vanskeligere kunne det være at få arbejde som færdiguddannet kommis. Ofte blev det i starten som volontør, hvilket i praksis vil sige arbejde til en ringe betaling eller måske slet ingen løn. Herom beretter skotøjs-handler Louis Mohr: Det blev så for mit vedkommende to år som volontør i »Kontanten«. Gagen var 200 kr. Arbejdsdagen var fra kl. 8-19 de fire første dage, fredag og lørdag til kl. 21. Hertil kom overarbejde efter chefens behov, og uden ekstra betaling. men alligevel var man lykkelig for at have fået en plads. Det var i årene 1928-30.

Uden ferie

36 år uden én feriedag var, hvad Vera og Ole Poulsen kunne se tilbage på, da de i 1979 afhændede deres købmandsforretning på Bjarkesvej. De havde overtaget købmandsforretningen i 1943 midt i en tid med vareknaphed og rationering. I de første år blev butikken drevet uden medhjælp bortset fra en bydreng.

Efter lukketid skulle der ryddes op, vejes af i portioner og endelig skulle der gøres regnskab for både forretning og post-indleveringen. Sidstnævnte aktivitet forøgede indirekte handelsomsætningen i forretningen. Butikkens beliggenhed i nærhed af den store alderdomsstiftelse gav den samtidig en stor og fast kundekreds. »Et godt sted at handle« og »Kaffen skal være fra Ole Poulsen« var de valgsprog, Poulsen brugte i sin forretning. Købmand Edv. Petersen havde nogle årtier tidligere fået skrevet sine på loftslisten i sin købmandsforretning. »Blev du tilfreds, da sig til det til andre, blev du det ej, sig det til mig« og »Ærlig handel er god handel« er et par af valgsprogene⁸³.

Udskænkning

Endnu i begyndelsen af dette århundrede havde mange detailhandlere bevilling til udskænkning af øl og brændevin. Kunderne måtte imidlertid ikke sidde ned, men skulle drikke brændevinen stående. I mange tilfælde var butikkerne, og navnlig de mindre, et lokalt samlingssted. Her fik kunderne en sludder om dagens begivenheder, eller de kom blot for at læse avisen og i den forbindelse måske ryge en pipe tobak. Det var

ikke ualmindeligt, at kunden kunne stoppe sin pibe med den tobak, der stod fremme på disken. Brændevinsudskænkningen svandt gradvis ind for til sidst at ophøre helt. Myndighederne havde et godt øje til den omfattende udskænkning og søgte gennem forskellige bestemmelser at begrænse udskækningsstedernes antal. I 1882 ændrede Byrådet således høkernes næringsret, sådan »at det ikke længere tilstedes de høkere, der fremtid vinde borgerskab at udskænke øl og brændevin til fortering på stedet«. Samtidig blev afgiften på brændevinssalg hævet. Antallet af udskækningssteder faldt langsomt, men dog i længden mærkbart⁸³.

DET AT SÆLGE

Købmændenes, detailhandlernes og høkernes gebet var at sælge varer. Varesortimentet afhang selvsagt af forretningstype og størrelse. Hvad de egentlig handlede med, kan man bl.a. få en fornemmelse af ved at se annoncerne i datidens aviser. Avertering i aviserne blev brugt, men var ikke en særlig udbredt foreteelse omkring midten af forrige århundrede. Annoncerne var forholdsvis små og deres udstyr uanseligt i forhold til senere tiders. I dag omdøles hver uge tre gratis lokale annonceaviser til samtlige husstande. Der er også betydelig forskel på annoncerens indhold. Dengang var der fortrinsvis tale om en nyhedsformidling samt en markering af den pågældende annoncørs tilstedeværelse og varesortiment. Vægten er i dag i højere grad lagt an på tilbud i forbindelse med den prismæssige konkurrence. Forretningerne reklamerede også ved at lade papirposer og indpakningspapir blive påtrykt navn, adresse og måske særlige varegrupper akkurat som vor tids plasticposer. Også mærkater blev anvendt i begyndelsen af dette århundrede. Herom fortæller Enoch Chr. Spangbo, der havde byplads hos Marie Bentzen i Stjernegade.

»I bog- og papirhandelen havde man nogle mærkater, der blev klæbet på det meste af det, der blev solgt. Det var et smukt mærke, synes jeg, en oval tunget rød-hvid mærkat. Med skam at melde havde jeg en dag taget et lille bundt af disse mærker med derfra. Næste dag tog jeg dem med i skole. Jeg var duks, og i det store frikvarter klæbede jeg de pyntelige små mærker på forskellige steder i klasseværelset, på den store tavle og på katederet, men også på frk. Kammans bøger og på hendes taske. Jeg synes, det så så pænt ud. Et par dage senere blev jeg kaldt ind til inspektøren. Min overraskelse var stor, da jeg derinde mødte forretningens førstedame frk. Hansen og min klas-

Avertering

God reklame

Der er lagt stor vægt på skilting og vinduesudstilling hos H.H. Henriksens Udsalg fra Magasin du Nord, det senere Magasin HHHH i Stengade

Butiksfacaderne

selærerindes strenge og skarpe blikke. Jeg husker ikke, hvad der blev sagt, blot at jeg følte mig meget lille og ussel. Indehaveren af forretningen, frk. Marie Bentzen, der var en meget sød og venlig ældre dame, sagde til mig dernede en dag, at jeg havde reddet noget af min ære ved at påstå, at jeg havde taget mærkaterne for at reklamere for forretningen, og hvem ved om det ikke virkelig havde øget salget?⁸⁵

Udviklingen fra det enkle og lidet prangende til nærmest det modsatte, som kan konstateres inden for annonceområdet, kommer også til udtryk i butiksfacaderne.

Håndværksmestrene havde deres håndværksskilte som med let genkendelige symboler reklamerede for deres profession. De butikshandlende begyndte så i begyndelsen af 1800-årene at reklamere med skilte. Reklameskiltet behøvede ikke absolut at sidde på facaden. Butiksdøren og vinduesskodderne var også velegnede. Skodderne kunne både i tillukket og opslået stand reklamere for den pågældende butik og varesortiment. Den ledsagende tekst var i Helsingør sædvanligvis flersproget⁸⁶.

Hovedparten af de butikshandlende har uden tvivl nøjedes med at have navnet malet på facaden, sådan som det ofte ses på billeder fra sidste halvdel af 1800-årene. Men det var absolut ikke alle. En del foretrak skilte, oprindelig fastnaglet, senere

I forbindelse med den specialisering, der fandt sted inden for detailhandelen, skete der også en vis spredning af butikkerne. Her ses Ei-byes kolonialhandel på Lappen 8.

markant ragende ud over døren. Gadebilledet var omkring århundredskiftet stærkt domineret af butiksskiltene. Hertil kom de reklameskilte, som navnlig kolonialhandlerne fik sat op for margarine, øl, vin, kaffe m.v. En mere radikal omformning af butiksfacaderne foregik i forbindelse med de handlendes ønske om at præsentere og udstille deres varer. Udhængsskabe og stadig større vinduesfag var midlet i denne henseende⁸⁷.

I 1950'erne vandt neonlysreklamerne frem på bekostning af de gamle skiltetyper. En ændring i denne udvikling indtrådte i forbindelse med iværksættelsen af den bevarende sanering i Helsingørs gamle bydel, som påbegyndtes i slutningen af 1960'erne. Neonlysreklameskiltene og de store udragende skilte bliver i stigende grad erstattet af de »gammeldags« skiltetyper, herunder at male navnet direkte på facaden. I stedet for de kæmpestore butiksvinduer tilstræbes nu flere, men mindre vinduesfag. I modsætning til specialbutikkerne i centrum har supermarkederne i langt mindre grad satset på vinduesudstilling⁸⁸.

Varesortimentet

De handlendes varesortiment fortæller noget om behovet hos den samlede kundekreds for varer til et givet tidspunkt. Varelageret har således ikke været en konstant masse, hverken størrelsesmæssigt eller i sin sammensætning.

Edv. Thunes »velassorterede detailhandel« på hjørnet af Bjergegade og Sct. Olai-gade er en god repræsentant for »købmandsgården« omkring midten af forrige århundrede. Her kunne kunderne købe alt muligt fra te og ost og spanske vin-

I konkurrenceøjemed blev det stadig mere nødvendigt for den handlende at markere sig ved skiltning, også som her ved varemærkereklamer.

druer, blegede lærreder, hollandske syltekrukker, postpapir, parfume og damehandsker, stearinlys og glasvarer til isen-, hør- og urtekram. Edv. Thune var endvidere agent for Bærentzens litografiske institut. Hos købmand E.B. Hilligsøe var lageret blevet så omfattende, at han i 1845 fandt det formålstjenligt at dele det op i fem forskellige butikker i sine to ejendommen i Stengade 50-52.

Ved opgørelser i forbindelse med konkursboer og lignende kan man få et billede af varelageret og dets størrelse og værdi til et givet tidspunkt om end under noget specielle omstændigheder. Ved detailhandler J.H.L. Christensens konkursbo i 1881 blev værdien af varelageret opgjort til 6.862 kroner og 44 øre fordelt på 888 numre. J.H.L. Christensen var manufakturhandler. De 1252 varenumre i boet efter købmand C.C. Engholm vurderedes til 11.983 kroner og 87 øre. Varelageret hos købmand P.E. Holm omfattede 663 numre, der derimod kun blev ansat til en værdi af 1.444 rigsdaler og 13 skilling. Købmand A.B. Christensen i Bjerregade 28 havde et begrænset, men tilsyneladende ret alsidigt varelager, som omfattede alt fra kønrøg over saltet flæsk og spyttebakker til sparebøsser og legetøj. Værdien af de 960 varenumre blev ansat til 592 kroner og 50 øre. Hvad disse registreringsforretninger ikke fortæller noget som helst om er kundernes forbrugsmønster og indkøbsfrekvens. Her må man ty til forretningens regnskabsbøger. I enkelte tilfælde er det endog muligt at følge enkelte kunders indkøb over en periode⁸⁹.

Omsætningen

Dette er tilfældet for familien Jensen, hvor husfaderen var skomager af profession. Det har desværre ikke været muligt at identificere vedkommende og dermed husstandens størrelse og sammensætning, ligesom den pågældende købmandshandel, hvor familien gjorde sine indkøb, heller ikke er identificeret. Den har utvivlsomt ligget i nabolaget. Portør Henriksen, der boede i Fiolgade 12, handlede sammesteds. Familien Jensen og Henriksen gjorde indkøb næsten daglig i butikken. Månedregningen for familien Jensen lå i 1902 på mellem 50,90 kr. og 58,85 kr. For familien Henriksen beløb den sig samme år til mellem 48,80 kr. i marts og 61,98 kr. i oktober måned. Der er ingen næneværdig forskel i sammensætningen af de varer, som de to familier købte. Årsregnskabet med angivelse af de indkøbte varer er udskrevet for familien Jensen for året 1902⁹⁰.

Regnskabsbøgerne giver også mulighed for indsigt i de pågældende forretningers samlede omsætning og dermed en fornemmelse af på hvilket økonomisk grundlag, der blev drevet forretning.

Omsætningen i købmand A. Brammers forretning i Stengade 14 lå i perioden 1881-89 jævnt hen på omkring 2000 kr. månedlig. Heri indgår utvivlsomt en vis kreditindbetaling⁹¹.

En mere detaljeret forretningsoversigt har man bevaret i købmand Heinrich Schrøders regnskab. Forretningen lå i Stengade 54 og karakteriseres vel bedst som en materialhandel. Heinrich Schrøder optog den 13. juni 1881 sin mangeårige kommis Peter O. Olsen som kompagnon i forretningen. Aktiver og passiver blev i den forbindelse gjort op. Varebeholdningen udgjorde 4.080 kr. og 19 øre, de udestående fordringer 4.175 kr. og 67 øre, kassebeholdningen 153 kr. og 32 øre og inventar blev sat til 2.009 kr. Alt i alt 10.438 kr. og 18 øre. Ejendommen blev ikke omfattet af kompagniskabet. Da kreditorernes tilgodehavender samtidig blev opgjort til 5.938 kr. og 18 øre balancerede forretningen med 2.500 kr. Peter O. Olsen indskød derfor et tilsvarende beløb i forretningen, hvorefter aktiver og passiver balancerede med 5.000 kr.

I tiden frem til indgåelsen af kompagniskabet førte Heinrich Schrøder et selvstændigt regnskab over hushold, som indeholdt udgifter til fødevarer og rengøringshjælp. Udgifterne til hushold svingede mellem 146 kr. og 14 øre og 628 kr. og 13 øre og udgjorde på årsbasis 3.552 kr. og 35 øre. Ifølge regnskaberne aflønnede kompagnonerne hinanden med 165 kr. månedlig. Hertil kom det årlige merforbrug, som kan konstateres⁹².

I 1893 var beløbet 1.369 kr. og 95 øre for Heinrich Schrøder

*Købmandsforreningen
på hjørnet af Bjarkesvej
7 og Skjoldsvej.*

medens Peter O. Olsen nøjedes med et merudtræk på 93 kr. og 5 øre. Butikskarlen aflønnedes til sammenligning med 15 kr. og 15 øre plus kost. Hos købmand A. Brammer fik karlen 20 kr. om måneden.

At købe på klods

Omsætningen hos Heinrich Schrøder og P.O. Olsen lå forholdsvis jævnt på omkring 4.000 kr. om måneden og var nogenlunde ligeligt fordelt på kontantsalg og kredit. Netop forholdet at købe på bog var et udbredt fænomen på denne tid. Omkring århundredskiftet og et godt stykke ind i dette århundrede hed det sig, at kunderne havde en måneds kredit hos købmanden. For de ugelønnede arbejdere afregnedes givetvis ugevis⁹³. Denne kreditgivning indskrænkedes efterhånden til et minimum. En del mindre købmandsforretninger yder fortsat en del af kundekredsen kredit, medens dette begreb overhovedet ikke praktiseres i supermarkederne. Fremkomsten af kontokort-systemet har dog i de senere år ændret dette forhold en del⁹⁴.

En købmandsforretning

I 1943 overtog Ole Poulsen »Coloniallageret« på Bjarkesvej 7. Ejendommen, der foruden tre lejligheder omfattede forretningen, var opført i 1934 for smed Jens Vilhelm Jensen, der også etablerede købmandshandel. Denne afhændede Jens Vilhelm Jensen i 1937 til Eivind Pagermand, som drev forretningen frem til 1942, hvor den overgik til H.E. Legarth, som iøvrigt senere etablerede sig i »Købmandsgården« i Hellebæk⁹⁵.

»Coloniallageret« på Bjarkesvej var ikke overvældende

stort. Endnu var det omkringliggende villakvarter ikke fuldt udbygget. En stor del af kundekredsen kom dengang som nu fra den nærliggende alderdomsstiftelse. Netop forretningens beliggenhed i nærheden af »Stiftelsen« har givet den en jævn og støt omsætning. At forretningen som tidligere nævnt også omfattede postindlevering har haft en tilsvarende indvirkning på omsætningen.

Bruttoavancen har i perioden 1944-66 gennemsnitlig ligget på mellem 11,05 og 11,77 procent af omsætningen. Omkring midten af 1970'erne steg den til gennemsnitlig 14,56 procent. Dette afspejler sig også i forholdet mellem omsætning og varelager. Omsætningshastigheden øges betragteligt, hvilket i nogen grad kan tilskrives ændringen i forbrugsmønstret, herunder at konserver i stigende grad er blevet erstattet af dybfrostvarer. I 1944 blev henvend 9 procent af bruttoavancen anvendt til renter. Renteudgiften faldt støt og udgjorde i 1957 kun omkring 1 procent og er i begyndelsen af 60'erne nul. Bemærkelsesværdig er den stærkt stigende lønudbetaling, navnlig i 70'erne. Der sker en mere end 100-dobling af lønsummen, hvilket selvfølgelig hænger sammen med, at der i flere åringer kun var økonomisk grundlag for yderst begrænset medhjælp, som øges i takt med konsolideringen af forretningen og den stigende omsætning. Forretningen har, som tidligere nævnt, i dag udover indehaverne to damer og to piger som deltidsmedhjælp. Hertil to-tre bybude på skift⁹⁶.

Den frie købmand

Købmandsforretningen på Bjarkesvej er atypisk i nutidens helsingørske handelsliv, for så vidt som den ikke er tilknyttet nogen bestemt grossistkæde. Den er samtidig et åbenlyst modstykke til supermarkederne og den handelsfilosofi, som disse repræsenterer.

Noter:

- ¹ H. C. Kirck: Et handelshus, i Frederiksborg Amts Historiske Samfunds årbog 1925, p.58.
- ² Kenno Pedersen: Helsingørs Søhandel - dens storhed og dens endeligt i Handels- og Søfartsmuseets årbog 1982, p.207-20.
- ³ Dansk Lovsamling 29. december 1857 - Lov om Håndværk- og Fabriksdrift samt Handel og Beværtning m.m. (Næringsloven 1857). Se bilag A.
- ⁴ Helsingør Handelsstandsforening 1744-1944. Træk af Erhvervslivets Historie i Helsingør, 1944 (Handelsstandsforeningen) p. 50, 38-42.
- ⁵ Handelsstandsforeningen: op.cit. p.34-36.
- ⁶ Handelsstandsforeningen: op.cit. p.47.
- ⁷ Handelsstandsforeningen: op.cit. p.42.
- ⁸ Handelsstandsforeningen: op.cit. p.48
- ⁹ Se note 2.
- ¹⁰ Sjællandske Retsbetjentarkiver indtil 1919. Frederiksborg Amt II. Helsingør Byfoged E 373-81. M. Galschiøt: Sparekassen for Helsingør og Omegn 1829-1929, 1929 p.87. I.P. Trap: Statistisk Topografisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark, bd. 1, 1.udg. Kbh. 1858 p.69. Indtægts-, Erhvervs- samt Sociale Forhold i Helsingør Kommune, 1956.
- ¹¹ Klaus Eusebius Jacobsen: En lokalhistorisk undersøgelse af Helsingørs håndværksmestergруппes erhvervsmæssige og økonomiske udvikling (herunder organisatoriske samt sociale forhold) i tiden 1850-1870 med særlig henblik på Sundtoldens afløsning (1857) og Næringsloven af 1857. (Utrykt speciale) p.10. Kenno Pedersen: Industrialiseringen i Helsingør 1847-83, artikel i Helsingør Bymuseums årbog 1977 p.5-33.
- ¹² Margit Baad Pedersen: Købmand og høker på landet 1983 p.22-23.
- ¹³ M. Galschiøt: Helsingør omkring midten af forrige aarhundrede, 1921. p. 186. Forhandlingsprotokol for Helsingør Handelsstandsforening 1744-1948 fol.110ff (Dep. på Helsingør Bymuseum).
- ¹⁴ Næringsloven 1857. Niels Gustafsson: Handel i Hillerød, 1983 p.156. Handelsstandsforeningen: op.cit. p. 99-100. Meddelelse ved skotøjshandler Louis Mohr. HKM's arkiv.
- ¹⁵ Næringsloven 1931 og 1973.
- ¹⁶ Se bilag A.
- ¹⁷ Borgerskabsprotokol i Helsingør Rådstuearkiv. LA.
- ¹⁸ Se Bilag B. Kommunestyret i Helsingør 1882-1982 p.140-41. Skatteligningslisterne skelner ikke mellem aktive og »passive« næringsbrugere.
- ¹⁹ Se bilag A og B.
- ²⁰ M. Galschiøt: Sparekassen op.cit. p.87.
- ²¹ Se bilag A og B. Birger Mikkelsen: En by og en brugs gennem 75 år, 1979 p.54. Forfatteren til nærværende artikel var bydreng hos købmand Ewald Hansen i nævnte periode.
- ²² Se bilag C.
- ²³ Se bilag A.
- ²⁴ Helsingør Byfoged E 373-427. Konkursboerne vidner om dette, eksempelvis boet efter købmand Fr. Ferd. Greiffenberg E 379.
- ²⁵ Se bilag D. Meddelelse ved skotøjshandler Louis Mohr. HKM's arkiv.
- ²⁶ M. Galschiøt: op.cit. p.180-81.
- ²⁷ Birger Mikkelsen: op.cit. p.54. »Nordsjælland« 27/3 1948.
- ²⁸ Forhandlingsprotokol for Helsingør Handelsstandsforening 1744-1948, fol. 168-. Handelsstandsforeningen: op.cit. p.77.

- ²⁹ Birger Mikkelsen: op.cit. p.49.
- ³⁰ Handelsforeningen af 1905 for Helsingør og Omegn, 1930, p-9-10.
- ³¹ Handelsforeningen: op.cit. p.11-12. Handelsstandsforeningen: op.cit. p.75 og 82.
- ³² Handelsforeningen: op.cit. p.11-12. Kommunestyret: op.cit. p.82.
- ³³ Uddrag af Helsingør Byråds Forhandlinger dec. 1910. Helsingør Avis 15. december 1910. G. Donatzkys erindringsserie i »Nordsjælland« 1935. Handelsstandsforeningen: op.cit. p.84.
- ³⁴ Se bilag A.
- ³⁵ Se bilag E.
- ³⁶ Kommunestyret: op.cit. p.B 71. Se bilag F.
- ³⁷ Margit Baad Pedersen: op.cit. p.22-23. M. Galschiøt, op.cit. p.162.
- ³⁸ Kenno Pedersen: Torvelivet i Helsingør. Helsingør Bymuseums årbog 1973-76, p.5-37. Margit Baad Pedersen: op.cit. p.10-11, 17-18.
- ³⁹ M. Galschiøt: op.cit. p.186. Helsingør Dagblad 15/9 1945.
- ⁴⁰ M. Galschiøt: op.cit. p.186.
- ⁴¹ Uddrag af Helsingør Communalbestyrelses Forhandlinger 4/10 1866, 22/1 1867, 7/5 1968. Uddrag af Helsingør Byråds Forhandlinger 4/3 1869, 17/8 1871, 7/12 1871.
- ⁴² Uddrag af Helsingør Byråds Forhandlinger 25/11 1886.
- ⁴³ Handelsstandsforeningen: op.cit. p.88.
- ⁴⁴ Mennesket og Maskinen. Nationalmuseet 1980, p.22-35. M. Galschiøt: op.cit. p.100 ff. Jubilæumsavis 1964. Helsingør Avis 1875.
- ⁴⁵ Handelsstandsforeningen: op.cit. p.75,79,82. Meddelt af fhv. fiskehandler Helmuth Jensen, Stubvænget 5, Espergærde.
- ⁴⁶ Handelsstandsforeningen: op.cit. p.93 ff.
- ⁴⁷ Uddrag af Helsingør Byråds Forhandlinger 8/7 og 15/7 1909, 3/1 og 14/2 1920, 4/4 1921 og 29/11 1923.
- ⁴⁸ Uddrag af Helsingør Byråds Forhandlinger 15/8 1921, 23/3 1930, 15/8 1921, 3/4 1922, 3/5 1900. Se note 23-24. Helsingør Dagblad 4/2 1961. Ludvig Hansen døde 1931.
- ⁴⁹ Kommunestyret: op.cit. p.B 68-70.
- ⁵⁰ Helsingør Kommunes Museer: protokol 1446.
- ⁵¹ Helsingør Kommunes Museer: protokol 1446. Se bilag F.
- ⁵² Pristallet for årene 1925, 1948 og 1958 er henholdsvis 206, 290 og 429 med juli måned 1914 lig 100.
- ⁵³ Se note 56.
- ⁵⁴ Se bilag G.
- ⁵⁵ Se bilag F. Institut for Center-Planlægning: Hovedtal. Detailhandelsundersøgelser i Helsingør kommune 1979.
- ⁵⁶ Detailundersøgelse: op.cit. p.3-5.
- ⁵⁷ Se bilag E.
- ⁵⁸ Detailhandelsundersøgelsen: op.cit. p.13-14.
- ⁵⁹ Vejviser 1901, 1912, 1918. Birger Mikkelsen: op.cit. p.146.
- ⁶⁰ Søren Mørch: Den ny Danmarks Historie 1880-1960, 1982 p.350.
- ⁶¹ Mundtlig meddelelse af Vera Poulsen, Thorsvænget 2, Helsingør 1983.
- ⁶² Vejvisere for de respektive år.
- ⁶³ Antallet af levnedsmiddelforretninger falder støt gennem 1970'erne jfr. vejvisere 1969-80. Se bilag E.
- ⁶⁴ Se note 66.
- ⁶⁵ Birger Mikkelsen: op.cit. p.147. Se bilag H.
- ⁶⁶ Birger Mikkelsen: op.cit. p.150 ff, 132.

- ⁶⁷ Mundtlig meddelelse af formanden for Cityforeningen Ole Jensen.
- ⁶⁸ Skønsmæssigt ansat af forf. andrager svenskehandelen mellem 2-300 millioner kr. Detailundersøgelse: op.cit. p.24-27.
- ⁶⁹ Handelsstandsforeningen: op.cit. p.58. Se bilag I.
- ⁷⁰ Kenno Pedersen: Boligbyggeri i Helsingør 1882-1982 i Helsingør Kommunes årbog 1981, p.140-46. Vejvisere 1901, 1931, 1960, 1982.
- ⁷¹ Mennesket og Maskinen: op.cit. p.36-39. Se Kenno Pedersen: Helsingør - som fotografen så det. Handelslivet, p. (26,30).
- ⁷² Vejviser 1901.
- ⁷³ M Galschiøt: op.cit. p.182-83.
- ⁷⁴ Konkursboet efter købmand Fred. Ferd. Greiffenberg og købmand Anders Beck Christensen, firmaet C.G. Jensens etf. i Helsingør. Byfogedarkiv E 379 og E 392. Birger Mikkelsen: op.cit. p.54.
- ⁷⁵ Se side 17. Kenno Pedersen: Handelslivet, p. (14-15).
- ⁷⁶ Se side 43. Enoch Chr. Spangbo. Bydreg i Helsingør omkring 1. verdenskrig i Frederiksborg amts Historiske Samfunds årbog 1979 p.91-98.
- ⁷⁷ Mundtlig meddelelse af fhv. fiskehandler Helmuth Jensen, Stubvænget 5, Espergærde, 1983.
- ⁷⁸ M. Galschiøt: op.cit. p.182. Et eksempel på den nære samhörighed mellem butik og privatboligen har man glimrende illustreret i Kenno Pedersen: Handelslivet p. (14). Se endvidere fot. på side 17.
- ⁷⁹ Margit Baad Pedersen: op.cit. p.72, 76-77. Mundtlig meddelelse af Vera Poulsen, Thorsvænget 2, Helsingør og købmand Jens Stenfeldt-Jensen, Bjarkesvej 7, Helsingør, 1983.
- ⁸⁰ Se bilag F. Margit Baad Pedersen: op.cit. p.72-73.
- ⁸¹ Se side 45. Kenno Pedersen: Handelslivet p.(14,15,16,19,21). Meddelelse ved skotøjshandler Louis Mohr, HKM's arkiv.
- ⁸² M. Galschiøt: op.cit. p.184. Enoch Chr. Spangbo: op.cit. p.91-92. Meddelt af Aage Poulsen, Kingosvej 79. Mundtlig meddelelse af civilforsvarsspektør Poul Mikkelsen 1983. Mundtlig meddelelse af købmand Jens Stenfeldt-Jensen, Bjarkesvej 7. En kvindelig ekspedient fik eksempelvis i 1916 gennemsnitlig 20 kr. om ugen i løn, i 1936 56,62 kr., i 1956 173,48 kr. Til sammenligning fik en svend ca. 67 kr., 144,30 kr., 204,73 kr. Materiale berørende hos Per Egelund, Stengade 75.
- ⁸³ Mundtlig meddelelse af Vera Poulsen, Thorsvænget 2, Helsingør 1983.
- ⁸⁴ Borgerskabsprotokol. LA. Høkernes Næringsret af 26. marts 1883. Uddrag af Helsingør Byråds Forhandlinger 11/9 1873 og 4/11 1882.
- ⁸⁵ Eksempelvis Helsingør Avis 1850 og 1900 og ugeavisen »Nordsjælland«.
- ⁸⁶ Enoch Chr. Spangbo: op.cit. p.94.
- ⁸⁷ Se side 13, 21, 23, 49, 50, 51.
- ⁸⁸ Jfr. fotografier i Helsingør Kommunes Museers billedarkiv.
- ⁸⁹ Konkursboer i Helsingør Byfogedarkiv E 389 og 392. M. Galschiøt, op.cit. p.100, 161-62. Kenno Pedersen: Handelslivet.
- ⁹⁰ Se bilag J. Grundet pladshensyn er kun januar måned 1902 aftrykt.
- ⁹¹ Se bilag K.
- ⁹² Se bilag L.
- ⁹³ Regnskabsbog. Protokol nr. 386.
- ⁹⁴ Mundtlig meddelelse af købmand Jens Stenfeldt-Jensen. »Nordsjælland« 27/3 1948 »Det var bedre i de gode gamle dage« Bilag H.

1850-1933	Købmand	Detail	Høker	Småhand- lende	Jernhand- lere	Marskand- disere	Kludehand- lere	Tredhand- lere	Handlende	Grossere	Øvrige	Ialt	1850-1933	Købmand	Detail	Høker	Småhand- lende	Jernhand- lere	Marskand- disere	Kludehand- lere	Tredhand- lere	Handlende	Grossere	Øvrige	Ialt
1850													94	1	1	2	1								6
51	1		1								1	3	95	3	7	1	1								12
52													96	2	5	4	4								15
53	1		2							1	4		97	2	6	1	1	3					1	14	
54			1								2		98	6	11	1				1					19
55	1										2	3	99	3	16	1	2								22
56	1											1	1900	1	16	1	1								19
1857	12	2	3		1							18	1901	3	10		2						1		16
58	8		7		1							16	02	6	24	1	2								33
59	3		2		2						7		03	2	13		1								16
60	1		5								6	4	04		17	4	5								26
61	2		5								7		05	5	24		4				1				34
1862	9	1	2								12		06	3	24	3		1		1					32
63	2		2		1			1			6		07		16	5	1		1						23
64	3	4	3		5						15		08	2	20	1									23
65	2	5	1	2							10		09	4	13		1	1							19
66	6	6	4	1							17		1910	5	15	1	2								23
67	1	4	2	3	1	1					12		11	6	17	2	1	2	2				1	31	
68	2	1	3	3							9		12	1	17	2	1								21
69	5	5	4								14		13	5	13	3	1		2						24
1870		1	2			1					4		14	7	17	2		2		1					29
71	8	2	1								11		15	5	11	3	2	2							23
72	2	4	4								10		16	5	18										23
73	7	1	2	4							14		17	7	14										21
74	4	3									7		18	9	10	1		1	1						22
75	6	3								1	10		19	6	21	3									30
76	1		2		1		1				5		1920	11	31				1						43
77	1	1	2	1	1						6		21	6	16			1							23
78	5	10	2								17		22	4	26	3									33
79	1	3	3								7		23	5	34	4									43
1880	4	6	3				1	1			1	16	24	7	27	2	1		1						38
81	3	3			2				1		9		25	2	33	1	3						2		41
82	4	4	5		2		1				16		26	3	20	3	4		1						31
83	5	6	2	1			1				15		27	1	25	1							2		29
84	2	8	6	3					3		22		28	2	22	2	1								27
85	1	3	1	2							7		29	2	24	2			1			2	1	32	
86	4	5	2	1		1					13		1930	21	2	1		1				1			26
87	1	2	2								5		31		23	3	1		1						28
88	1	2	2	1		1					7		32	1	3	2		2	1			44			53
89	11	3	1	1		1					17		33									45			45
1890	6	4	5	2							17		Ialt	293	797	165	74	29	21	9	4	89	12	10	1503
91	1	3	3			1	1				9		1850-1930	292	794	163	74	27	20	9	4	0	12	10	1403
92	7	5	2								14		1	208	568	116									
93	5	6	1	3							15														

BILAG A

Kilde: Helsingør Borgerskabsprotokol 1791-1933. Helsingør Rådhusarkiv nr. 48. IA.

Købmænd	Antal	0-600	601-1200	1201-1800	1801-2400	2401-3000	3001-3600	3601-4200	4201-4800	4801-
1858	117	25	35	10	11	17	5	8	1	5
1870	119	25	35	18	7	9	8	2	3	12
1881	130	20	30	23	23	12	6	3	2	10
1890	131	28	31	28	14	12	4	3	4	7
1895	144	42	25	29	15	15	5	4	6	4
1900										
Detailhandlere +Høkere										
1858	28	20	6	2						
1870	30	17	11	2						
1881	31	13	15	3						
1890	35	15	15	4	1					
1895	26	17	6	1	2					
1900										
Grønt- og Frugthandlere										
1858	11	8	1	2						
1870	11	7	3	1						
1881	11	8	3							
1890	7	5	1	1						
1895	7	6	1							
1900										
Bagere og Slagtere										
1858	40	21	8	8	3					
1870	45	24	10	5	4		2			
1881	32	10	11	7	2	1				
1890	36	11	9	10	3	3				
1895	23	5	5	6	3	3		1		
1900										
Andre handlende										
1858										
1870	6	6								
1881	5	5								
1890	4	4								
1895	11	5	1	3	2					
1900										

BILAG B-C

Kilde: Ligningslister i Helsingør Rådstuearkiv og i Helsingør Avis for de respektive år.

Konkursaar 1857-1917	Købmand	Stibehaarer	Detail	Høker	Opplags- forhøder	Bøger	Sløjter	Manufakturere	Andre	Talt
1857	1	1				1	1			4
1858	1			1	1	1		3	1	8
1859	1			1				2	2	6
1860	1								1	2
1861-1863	3	1					1		1	6
1864-1868			3					1	2	6
1869-1871	1		3			1		1	1	7
1872	1					1	1		1	4
1873-1874	1			1		1		1	1	5
1875	3									3
1876										
1877	1					2		1	1	5
1878-1879			2	2				2	1	7
1880	1		1					1	1	4
1881			1							1
1882-1883			2					2	1	5
1884	2	1						1	4	
1885	1		1							2
1886	2		2					1	5	
1887-1890	2							4	6	
1891										
1892	1		1							2
1893	2		2					1	5	
1894-1895	2							2	4	
1896								2	1	3
1897										
1898										
1899-1900	2		3	1				2	1	9
1901			1		1					2
1902	1		2							3
1903						1			1	2
1904								3		3
1905			2					1	3	6
1906	1									1
1907	3		1	1					1	6
1908			2			1				3
1909			4		1				5	10
1910						2		1		3
1911			1					1	1	3
1912					2	1				3
1913									1	1
1914			1							1
1915										
1916								1	1	2
1917	1									1
	35	3	35	7	5	12	3	28	35	163

BILAG D

Kilde: Konkursaar i Helsingør Byfogedarkiv E 374-427, LA.

FORRETNINGER / AMTAL	1901	1905	1912	1911	1906
Røn., brugsf., kolonial m.v.	77	78	87	75	33
Hørdel m. bød, møk m.v.	22	22	21	32	11
smør, sø, ost	11	11	13	11	6
høst, viltvædd	34	30	32	29	15
fisk, vildt, fjærløse	2	2	4	8	3
kaffe, tsk, konfaktur	4	2	6	9	1
tabak, vin	24	21	21	32	10
frugt, grønt, blomster	27	26	44	30	5
Apoteker	1	1	1	2	2
Manufaktur					
Hærebvæp., konfektion og Lingeri					
Dame- og bateskonfektion	43	48	37	50	34
Trilokage					
Dame Lingeri					
Skosøj	36	29	25	20	
Træløst, bygsymmetriske m.v.	7	7	8	9	2
Fæver, tapet	7	7	5	4	6
Møbler, tapper m.v.				6	7
Indbo m.v.				7	7
Guld, sølv, tinsvarer	11	11	12	11	9-5+6
Glas, porcelæn, lænkrøn	7	8	5	7	9
Søbe, parfume	2	4	5	9	6
Mønstred		2	2	3	4
Automobiler, cykler	7	9	5	12	22
Papir, bøger	6	7	5	11	6
Avlær					
Andre varer	18	19	16	7	34
I ALT	346	344	354	391	230

BILAG E

Kilde: Vejløse (fogedarkiv) for de respektive år. Der er i videst muligt omfang søgt korrigeret, at handlende ikke optræder i mere end een faggruppe, f.eks. møbler, kolonialhandlende og delikatessehandlende.

Detailhandel	1925				1948				1958					
	antal	smålet personel	kontor- butiksp.	omsæt- 1000 kr.	antal	smålet personel	omsæt- 1000 kr.	heraf salg varer 1000 kr.	ubetalte lønninger samt 1000 kr.	smålet HK	antal	smålet personel	omsæt- 1958	heraf salg af handels- varer
Købn. brogsf. kolonial m.v.	74	167	71	6053	67	216	9342	9342	349	95	79	341	42379	42252
Hand. m. brød, malk m.v.	48	74	40	3959	17	32	1175	1175	18	2	16	49	2734	2734
Smør, øst	11	30	20	1222	4	14	863	863	35	1				
Kød, viktualier	25	38	22	2138	16	56	2559	2559	107	28	37	177	13056	13056
Fisk, vildt, fjerkræ	5	9	1	133	4	16	906	906	73	2	5	18	1171	1171
Kaffe, the, konfektur	12	23	12	457	7	12	305	305	8	5	25	59	6770	6683
Tobak, vin	38	49	10	1583	29	52	3007	3007	21	-	29	92	13405	13405
Frugt, grønt, blomster	28	55	18	761	17	57	1645	1645	65	-	26	91	3221	3221
Apoteker	2	19	14	239	2	24	719	719	136	2				
Manufaktur														
Hørrekonf., ekvip. og lingeri					7	67	2736	2736	251	-	10	73	4113	4113
Damer- og børnekonfektion	59	156	96	5422	8	31	1679	1679	75	-	17	74	6624	6183
Trikotage					3	11	344	344	18	-				
Dameklæder, hatte, pelse m.v.					9	29	1406	1406	60	-	8	38	2213	2213
Shotsj, træsko	14	25	15	813	5	27	1203	1203	108	-	(2)	(4)	(87)	(87)
Trælæst, bygningsart. m.v.	15	32	17	1797	2	3	198	198	2	-	6	38	2224	2224
Færver, sæpser					6	21	471	471	30	-	5	22	905	905
Høllær, sæpser o.l.	27	22	4	823	6	12	542	542	6	-	16	37	2197	2080
Radio apparatur, herunder radio					19	26	722	722	21	-	3	19	2825	2711
Gr. af. sp. m. silvarer, ure, optik	9	6	2	269	-	-	-	-	-	-	9	32	1512	1408
Gas, sølde, m. lænkran	11	31	17	533	9	37	1430	1430	98	-	13	54	2893	2892
Sæbe, parfume	8	13	8	156	8	21	645	645	71	-	14	40	2643	2643
Bespædd støjst					3	10	260	259	13	-				
Automobiler, cykler m.v.	10	18	12	1577	2	12	570	570	42	-	11	69	7099	6174
Køll, køds, tær, olie, benzol	5	25	7	1924	9	61	5074	5074	383	428	14	45	5595	5483
Andre art. til erhvervsbrug	1	4	-	26	4	20	832	832	53	-				
Papir, boger, noter	16	39	22	613	11	40	1108	1108	47	1	9	39	1516	1516
Aviser					3	11	432	432	30	-	6	20	646	646
Andre varer	5	4	-	32	3	11	107	107	3	1	12	35	1724	1715
Tælt	423	839	408	30540	286	946	40999	40964	2170	565	372	1466	127152	125515
Heraf i forb. med håndv. og indu.	135	196	129	14794										
Hoteller, gæstgiverier	10	199	9	1273	10	116	2378	-	225	14	10	218	5957	-
Restauranter, iscreambarer o.l.	27	106	1	1014	25	252	4369	-	496	16	21	258	6516	-
Marktetteri, penslonat m.v.											12	70	1610	1035
Til sammen handel					745	7068	-	-	32349	15350				

BLAÆ F
Kilde: Opgræsel trykt i Kommunestyret i Helsingør 1890-1930 samt erhvervsstatistikkerne 1948 og
1958 trykt i Danmarks Statistisk.

HÅNDEL M. NYDELSESG- OG LEVNEDSGKIDLL.				HÅNDEL M. BEKLÆDNINGSGENSGNDE			HÅNDEL M. ANDRE VARE		
	ANTAL	PERSONEL	GEMNEM-SNIT	ANTAL	PERSONEL	GEMNEM-SNIT	ANTAL	PERSONEL	GEMNEM-SNIT
1925	241	445	1,8	73	181	2,4	107	194	1,6
1948	161	455	2,8	38	182	4,7	85	285	3,3
1958	217	827	3,8	41	223	5,4	112	412	3,6

BILAG G

Kilde: bilag E

AR	OMSGNING (SALG)	BRUTTOVANCE	PROCENT	LON	HUSLEJE	VARELAGER 31/12	LEDSTANDE 31/12	RENTE
1944	87.417,08	10.352,93	11,84	372,25	1.320,00	6.370,73	755,65	909,40
1945	84.395,97	9.735,04	11,53	641,00	1.320,00	5.646,97	1.686,85	752,18
1946	104.590,45	11.033,46	10,43	641,00	1.336,38	7.571,63	1.985,10	617,10
1947	102.762,14	11.515,24	11,20	770,00	1.348,08	7.609,74	1.842,79	410,12
I ALT	379.165,64	42.636,67	45,00	2.424,25	5.324,46	27.199,07	6.270,39	2.688,80
I SNIT	94.791,41	10.659,16	11,25	606,06	1.331,11	6.799,76	1.567,60	672,20
1954	191.928,83	18.758,19	9,77	1.025,00	1.306,08	19.860,83	1.859,99	376,42
1955	226.042,92	22.493,28	9,95	494,05	1.324,08	19.507,96	2.388,61	256,20
1956	262.238,68	29.493,28	11,16	1.001,00	1.504,72	24.359,66	3.106,65	483,85
1957	263.705,15	35.412,06	13,42	954,96	1.668,00	26.639,17	2.588,44	391,30
I ALT	943.915,58	105.963,83	44,20	2.475,01	5.803,88	90.367,62	9.943,69	1.507,77
I SNIT	235.978,89	26.488,45	11,05	618,75	1.450,97	22.591,90	2.485,92	376,94
1963	329.381,11	40.383,02	12,25	5.134,10	2.990,28	48.134,65	4.023,51	0
1964	328.054,17	35.939,10	10,95	3.752,49	2.970,81	47.329,25	1.649,26	0
1965	356.898,64	38.402,43	10,76	2.084,19	3.336,02	49.523,26	1.497,66	0
1966	425.272,99	55.873,64	13,13	2.385,00	3.487,80	51.519,58	1.670,41	390,00
I ALT	1.439.606,91	170.598,19	47,09	13.355,78	12.774,91	196.516,74	8.840,84	390,00
I SNIT	359.901,72	42.649,54	11,77	3.338,94	3.193,72	49.128,43	2.210,20	97,50
1975	1.113.112,00	184.486,00	16,57	57.408,35	9.342,25	87.515,00	7.683,00	
1976	1.148.384,00	154.886,00	13,48	50.754,00	11.488,85	89.805,00	6.375,00	
1977	1.227.260,00	161.087,00	13,12	61.170,75	11.886,90	98.163,00	7.514,00	
1978	1.239.368,00	187.170,00	15,10	80.002,45	12.463,47	97.636,00	8.185,00	
I ALT	4.728.124,00	687.629,00	58,27	249.335,55		373.119,00	29.757,00	
I SNIT	1.182.031,00	171.907,25	14,56	62.333,88		93.279,75	7.439,25	

BILAG H

Kilde: Kassebog fra Kømand O. Poulsen, Bjarkesvej 7.

Kassebog eller kasseklade findes ikke for årene 1975-1979. Udregning for de skiftende mandsatser, der har fundet sted på uensartede tider af året, er opgjort i 12te dele af det samlede salg og fratrukket den gældende mands, derfor må nogen usikkerhed påregnes ved den sidste periode.

Januar				
1	Vare 426	4	26	4 26
2	Brod 46 Brød 23 Kartofler 22 Salt 5 Brande 30 Tandstikker 15 The 10	1	26	1 51
3	Flask 50 Havregryn 5 Byg 3 Petrol 18 Brande 10 Tallerkner 150 Sennep 5 Smør 105 Brød 15	2	75	3 61
5	Vare 227	2	27	2 27
6	Brød 23 Kartofler 22 Øl 7 Eliakt 23 Smør 53 The 6 Skraa 11	1	28	1 45
7	Kartofler 22 Pølse 35 Margarine 55 Brande 10 Brød 23 Brød 46	1	22	1 91
8	Soda 5 Flask 54 Petrol 18 Parin 75 Brandevin 30 Væge 10 Ost 15 Salt 5	1	52	2 12
9	Blegesoda 14 Sæbe 21 Sild 30 Kartofler 22 Smør 110 Fedt 60 Brød 23 Fillet 20 The 10	2	44	3 10
10	Kaffe 35 Kaffina 10 Sild 30 Brød 23 Brød 46 Kartoffelmel 8 Blaåt 5 Ost 27 Kartofler 12 Øl 7 Brandevin 30 Wibro 22 Petrol 18 Sværce 5	1	59	2 78
11	Smør 105 Byg 18	1	23	1 23
12	Arter 40 Salt 5 Kartofler 22 Brande 5 Peber 2 Petrol 18 Brandevin 30 Edlike 12 Brød 23	1	74	1 57
13	Wibro 11 Smør 105 Fedt 60 Brød 23 Brande 5 Brød 23 Peber 5 Allehaande 2 The 10	2	84	2 44
14	Kaffe 35 Kaffina 10 Sæbe 10 Petrol 18 Ag 7 Mel 11	1	73	1 91
15	Salt 5 Brandevin 30 Brød 46 Brande 5 Kartofler 22 Brød 15 L'glas 15 Petrol 20 Parin 75 Smør 105 Fedt 60 Tobak 10	2	50	4 08
16	Bandler 10 Edlike 12 Kartofler 22 Brød 15 Petrol 18 Øl 7 Brød 23 Sæbe 21 Soda 5	1	59	5 9
17	Brød 46 Smør 105 The 10 Brande 5 Petrol 18 Brandevin 30 Kireebær 10 Canal 2 Kartofler 22 Sild 7 Fedt 60 Kaffe 35 Kaffina 10	1	84	2 58
18	Postei 8 Mel 11 Brød 46 Kartofler 12 Petrol 18 Brande 5 Nvede 4	1	72	1 84
19	Brandevin 30 Kartofler 7 Kartofler 22 Svedsker9 Salt 5 Tandstikker 5 Eddike 6 The 10	1	83	1 04
20	Smør 105 Gryn 8 Brød 23 Parin 75 Brandevin 30 Kaffe 35 Kaffina 10 Brød 23 Fedt 60	2	41	2 09
21	Ost 32 Postei 12 Fillet 30 Brød 46 Kartofler 22 Sæbe 5 Smør 105 Parin 18 Flask 30 Salt 5	1	42	1 28
22	Traad 11 Eddike 6 Brandevin 30 Kartofler 22 Brande 5 Sæbe 21 Brød 46 Petrol 18 Smør 105 Øl 7 Brandevin 30 Fedt 60 The 10 Kartofler 22 Soya 2 Salt 5	1	63	3 05
23	Svedsker 9 Rosiner 7 Kaffe 35 Kaffina 10 Brød 49 Petrol 18 Mel 11 Øl 7	1	39	2 64
24	Brande 5 Kartofler 22 Blegesoda 14 Smør 100 Brandevin 30 Parin 32 Sæbe 11	1	87	1 36
25	Brød 46 Fedt 60 Ovpulver 5 Øl 7 Canal 2 Petrol 18 Kartofler 12 Eddike 6 Parin 16 Kartoffelmel 7 Svedsker 9 Salt 5 Peber 2 Ost 5 Brød 23 Postei 12 The 10	1	61	1 66
26	Brandevin 30 Smør 10 Kartofler 12 Brød 23 Sukker 8 Brød 15	1	73	2 14
27		1	20	1 20
28		52		
29		23		
30		50		
31		15		
32		23		
33		58		

BILAG J

Kilde:Kønsbog. Protokol nummer 371. 1804.

CHRENYDAG	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889
Januar	2185	2113	2504	2254	2204	2080	1937	2635	2379
februar	1962	2177	2103	2000	2089	1833	1797	2356	1941
marts	2110	2414	2112	2082	1766	1657	1963	2294	2532
april	3890	3600	3254	3665	3298	2755	4137	2402	2578
maj	2473	2389	2891	2290	2555	2656	3114	2719	2229
juni	1992	2335	2362	2086	2956	2242	2698	2484	2337
juli	2117	2378	2346	1951	2046	2624	2495	2541	2846
august	2397	2563	2307	2172	2274	2478	2706	2560	2730
september	2259	2763	2514	2162	2550	2294	2087	2117	2343
oktober	2393	2281	2010	1967	2077	2134	2655	2182	
november	2055	2175	2015	1915	1703	1973	2104	2213	
december	2358	2266	2391	2001	2263	2409	2336	2217	
skatteaarsnat			21-2206						

BILAG K

Kilde:Kønsbog for købmand A. Brammer. Protokol nummer 453. 1804. Alle decimaler er udslækt.

BILAG L

Købmand Heinrich Schrøder, Stengade 54. Journal (prot.nr. 386)

1883	Omsætning.				
	Omkøbst.	Butik *3	Varekont.	Kontant	Kredit
jan.	522,63 *1	33,79	5569,59	2703,03	1698,68
feb.	620,67	49,96	3354,21	2530,51	1550,49
marts	388,04	33,23	2684,93	2952,03	2033,92
april	1051,96	41,47	2981,89	2453,44	1601,07
maj	366,38	71,52	3848,67	2463,13	2526,07
juni	359,44	62,92	3125,04	2534,11	2743,23
juli	534,35	35,73	3870,53	2443,05	3373,82
aug.	289,75	67,54	4194,35	2933,37	3208,79
sept.	564,87	37,01	4409,26	2587,87	1622,37
okt.	1033,60	34,66	4711,61	2479,39	1849,85
nov.	299,73	50,11	3240,48	2457,33	1414,85
dec.	410,31 *2	50,86	3484,71	3183,56	1738,77

*1 bl.a. nytårsgever - arbejdsled til karlen.

*2 julegever + koet til karlen, avertissement, rensø skorsten, cigarer, telefon, anekdotal, malt.

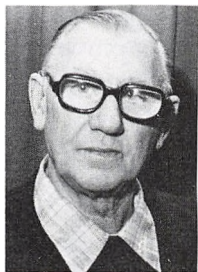
*3 telegram, fragt, drikkepenge, drægerpenge, told af varer, vægteren, pakhusleje, porto.

Skatteansættelse for 1883: 2700 - 2800

P. Olsen optaget som kompagnon 13/6 1881

En nitter fortæller

af Georg Hansen

Georg Sigurd Hansen er født den 11. juli 1916 i Helsingør. Han kom i lære på Helsingør Værft som nitter den 22. september 1930.

Bypladser

Min moder blev enke, da jeg var to år. Vi var fire brødre, én på 14, én på 12, én på 10 og jeg, som nævnt var to år. Min moder arbejdede på Helsingør Netfabrik fra 6 morgen til kl. 15 eftermiddag. Ugen var på seks arbejdsdage. Søndagen skulle være hviledag, men det var den ikke for hende, for den dag måtte hun i vaskebaljen, så vi kunne få rent tøj på, og der skulle bruges knofedt for at få tøjet rent. Når hun var færdig med at lave mad, og vi havde spist, var der opvasken. Derefter skulle hun læse Helsingør Dagblad, som dengang kostede 10 øre, lappe tøj og stoppe strømper. Hendes arbejdsdag i hjemmet sluttede visse dage i ugen aldrig før kl. 24. Men efterhånden fik mine brødre bypladser, så de kunne hjælpe til. Min moders løn var 25 kr. pr. uge, og huslejen var 25 kr. om måneden. Vi boede i Peder Frandsensstræde 4 over gården på 1. sal.

Da jeg nåede en alder af 10 år, var det også min tur til at hjælpe til. Jeg fik plads på en rullestue. Fruen hed Johansen, og hendes forretning lå i Sct. Annagade 53B. Mit arbejde bestod i at hente rulletøj hos kunderne og bringe det ud igen. Lønnen var 10 kr. om måneden, men der var ikke en måned under 8 kr. i drikkepenge. Ud af min løn blev der så meget, at jeg selv kunne holde mig med tøj og sko, og derudover blev der sparet 2 kr. om ugen på skolen, som skoleinspektøren Arkil indskrev i sparekassebogen. Jeg havde også en tjans med at rejse kegler i Helsingør Håndværkerforening. Det var gerne fredag og lørdag aften samt søndag formiddag. De par kroner, jeg tjente der, blev brugt til biografen og lidt slik.

I lære

Den 22. september 1930 kom jeg i lære som nitter og stemmer, og endnu husker jeg den gang, jeg fik min »brik« oppe på kontrolkontoret og så skulle ned og melde mig hos Anders Poulsen, han var jo mester dernede.

Han var en skrap karl, men det opdagede jeg nu først på et senere tidspunkt.

I begyndelsen langede jeg nagler for en forholder og var med til at slæbe nagler og kul op til naglevarmeren samt hente værktøj og ellers hjælpe til med lidt af hvert.

Med i akkorden

Det varede nu ikke så længe, så kom jeg selv til at varme nagler, og så var jeg med i akkorden, for det var jo egentlig derfor,

jeg var kommet i nitterlære. Pengene betød en hel del, også dengang, og jeg vidste fra min broder, som var borer hos nitterne, og som egentlig havde fået mig ind dernede, at lærlingene der tjente tre-fire gange så meget som de andre lærlinge på værftet.

Det var nu også et slæb med de tunge spande fulde af nagler, som man skulle have på skulderen og op og ned af lejderne på nybygningerne. Men vi havde også meget sjov, selv om vi arbejdede i akkord. Og der var alligevel tid til et eller andet, som vi kunne more os over.

Nitterdrengens
arbejde

Som nitterdreng skulle jeg sørge for, at essen var tændt op kl. 7 morgen, hvor nittersvendene kom. Så var det godmorgen, er der varme på naglerne, og sjakkene gik derefter i gang med arbejdet. Kl. 8.30 skulle der varmes vand, da alle nittere og stemmere havde kaffe med på flaske med patentprop, der kunne tåle at komme ned i spanden med det kogende vand.

Vandet var kogende på to minutter, idet man puttede brandjernet med de varme nagler ned i spanden. Pausen, som vi holdt, varede 10 minutter. Herefter arbejdedes lige til kl. 11, hvor der var en times middag. Fra kl. 12 til kl. 16 hamrede nitterne og stemmerne med deres luftværktøj, så der ikke var til at høre ørenlyd.

Eget nittersjak

Da jeg havde stået 2½ år i lære, var vi tre drenge, som fik eget nittersjak. Vi måtte skiftes til at bruge værktøjet, men det gik meget fint for os, for vi havde et godt kammeratskab, og vi hjalp hinanden både på den ene og anden måde. Der var jo også regnskab, så vi vidste nøjagtigt, hvor mange nagler vi skulle nitte om dagen, og hvor mange penge vi havde tjent, når ugen var gået. Hver uge skulle der afleveres akkordseddel, som så blev afregnet ugen efter. Teknisk skole skulle også passes, og det var fra mandag til fredag fra kl. 18 til kl. 20.

Jeg fik to ældre svende i mit sjak, som skulle være »fader« for mig, men jeg skal love for, at vi fik et godt samarbejde samt et godt kammeratskab. Vi blev som regel fyret om eftermiddagen kl. 14.30 med 1½ times varsel.

Svend

Jeg var udlært den 22. september 1934, og om morgenen gik jeg som sædvanlig ned til mine kammerater i sjakket og sludrede lidt med dem. Vi skulle fejre, at jeg nu var svend. Vi gik også i gang med at arbejde, og til »frokost«, vi havde altid et par stykker mad med, gik jeg op til Anders P. og sagde, at nu var jeg altså svend.

Han gloede lidt på mig, og så sagde han: Du skulle være kommet op til mig i morges, da du kom på arbejde. Nå, hvor-

Nittersjak ved Helsingør Værft fotograferet på byggebeddingen.

Fyret

for det? spurgte jeg. Jo, du skulle have været fyret med det samme, men nu kan du jo blive i dag og pakke dit værktøj sammen og aflevere det til fyraften. Jeg kunne ikke rigtig forstå det og spurgte, hvorfor jeg skulle fyres. Jeg fik det svar, at jeg altid havde været så fræk.

Nå, jeg måtte jo gå med den besked, og da jeg kom tilbage til sjakket, stod Sofus Petersen sammen med dem. De spurgte selvfølgelig, hvordan det var gået, og jeg fortalte det hele, og at jeg altså var fyret.

Sofus Petersen kunne ikke forstå det og sagde, jeg skal nok hjælpe dig, kom så går vi derop igen. Det hjalp ikke en pind, det eneste Anders sagde var, at her var han mester, og han skulle nok selv bestemme, hvem der skulle arbejde for ham. Færdig!!

Men jeg kom dog igen og var der kort tid, og da jeg så blev fyret på ny, var vi nogle stykker, der tog til Nakskov. Senere var jeg en tid på B&W.

Når man blev svend, skulle man melde sig i fagforening, og

det var Dansk Smede- og Maskinarbejder Forbund. Understøttelsen var kun 19,25 kr., hvoraf 2,25 kr. skulle erlægges til fagforeningen, så det var bare om at prøve at komme i arbejde, hvor muligheden bød sig. Lønnen var dengang i 1935 64 kr. pr. uge. Heraf betaltes 6 kr. i fagforeningskontingent. Et togkort med syv rejser København retur kostede 13 kr. Jeg kom så tilbage her til værftet, og så er det hele gået for mig som for de fleste.

Slid og slæb

Det var et hårdt arbejde at være nitter. De første 10 år, jeg var på værftet, skulle man bære alt værktøjet om bord på skibene samt alle materialer, nagler, kul til essen og brændjern. Der var ganske vist fire kraner, men de var altid i brug, så vi havde ikke tid til at vente på, at de blev ledige, da alt vores arbejde var på akkord. Først hen i 1946 blev der bedre forhold på værftet, således at forstå at man kunne få kranerne til at flytte værktøjet og andet. Det var en stor lettelse, og man kunne være så heldig, at når man tog den ene kran og fik værktøjet på jorden, så kom den modsatte kran og satte dette op på det skib, som vi skulle over at arbejde på. Alle nagler på udenbordsklædningen blev efterprøvet af nagleprøver Sofus Olsen. Jeg nævner her prisen, som er udenbords i $\frac{3}{4}$ " nagler 6,15 kr. pr. 100 stk., $\frac{7}{8}$ " 7,25 kr. pr. 100 stk., 1" nagler 8,25 kr. pr. 100 stk., $\frac{5}{8}$ " nagler på dæk 4,50 kr. pr. 100 stk., $\frac{3}{4}$ " 5,50 kr. pr. 100 stk. Det var priser for året 1934.

Lønnen

Ja, det var nogle af priserne fra den tid. Det skal samtidig nævnes, at den mand, som nittede nagler samtidig, var ham, der skulle føre akkorden. Hans timeløn var 100 øre + 70% i akkorden. Forholderen havde 98 øre + 70% i akkorden. Samlede timeløn med akkord er 5,03 kr. pr. time for de tre mand, men så gav værftet et tilskud til akkorden på 40 øre pr. time, når det var en voksen mand, der varmede, men var det en læredreng, var tilskuddet kun 20 øre pr. time.

Men efterhånden som årene gik, blev timeløn og akkorden samt priserne på arbejdet forbedrede. I 1934 var timelønnen for tre mand 5,03 kr. minus 40 øre = 4,63 kr. pr. time. Det blev pr. dag med 8 timers arbejde 37,04 kr. og altså pr. uge 222,24 kr.

Trods alt

Trods slid og mange skuffelser var der også mange morsomme timer på arbejdet, og det skal ikke være nogen hemmelighed, at jeg savner det venskab som bandt os sammen, trods nitternes ofte lidt grove måde at sige tingene på. De kraftige ord bestod jo ikke af, at vi var uvenner, det var blot omgangstonen.

Sygeplejeelev på Øresundshospitalet i Helsingør i årene 1941-44

af Kirsten Lind

Kirsten Lind, datter af gartner Hans Henrik Pedersen og Sofie Storm Pedersen, er født den 22. februar 1920 i Helsingør. Flyttede fra byen i 1944.

Efter at have fået ideen til at skrive om min tid som sygeplejeelev på Øresundshospitalet i Helsingør i årene 1941-44, gik jeg på jagt efter materiale, fordi jeg først ville skrive lidt om hospitalets historie, men der var skrevet så meget, og så mange dygtige mennesker har gennem årene berettet om Øresundshospitalet og Helsingør by. Nu er det jo ikke byhistorie, jeg skal skrive, men min historie om, hvordan det var at være sygeplejeelev på Øresundshospitalet under Anden Verdenskrig.

Men først vil jeg alligevel fortælle lidt om det gamle hospitals historie. Øresundshospitalet, sådan kaldet i daglig tale, hedder egentlig Øresunds- og Helsingørs Sygehospital, og er en nu freddet bygning beliggende i Fiolgade.

Det var i tiden 1794-96, at man byggede Øresundshospitalet, og dets arkitekt var J.B.J. Magens. Man nedlagde grundstenen den 3. juli 1794, og denne grundstensnedlæggelse blev foretaget af direktør C.F. Numsen. Direktør Numsen var toldkammerdirektør, han var åben for alle planer, der kunne gavne byen, og han var således også initiativtager til bygningen af hospitalet.

Dengang som nu var der delte meninger om, hvad der var vigtigt, og om hvordan byen skulle styres, og parterne stod vist tit skarpt overfor hinanden. Således var der en doktor de Meza, en dengang fremtrædende læge i byen, der var modstander af hospitalsbyggeriet. Doktor de Meza og direktør Numsen kunne ikke sammen og erklærede hinanden krig ved alle lejligheder. Samme doktor de Meza blev dog senere sjovt nok overlæge ved det hospital, han havde kæmpet så meget imod.

Hospitalsbyggeriet foregik i Sundtoldstiden, og hospitalet blev taget i brug i marts 1796, og det hørte indtil Sundtoldens ophævelse i 1857 ind under staten, men blev derefter overdraget til Helsingør kommune.

Fra begyndelsen var hospitalet planlagt for søens folk og garnisonens soldater. I en søfartsby som Helsingør var det vigtigt, at søfolk kunne komme i land og blive indlagt på et hospital ved sygdom, eller hvis de havde været udsat for en ulykke ombord, og ifølge gældende lov skulle man modtage visse pati-

enter, uanset hvor de havde bopæl. Det må vist være det, vi i dag kalder akutte patienter. Dengang regnede man med, at hjemmene selv passede deres syge, så i første omgang var det ikke ment som et hospital for byens borgere.

Penge til hospitalsbyggeriet kom da også for størstepartens vedkommende fra toldkammeret og fra de fremmede, særlig de engelske skibsklarerere, hvilke sidste straks tilbød at betale 150 rigsdaler som årlig leje af fire sygestuer reserveret den engelske nation.

Senere udvidedes planen til, at hospitalet også skulle modtage byens syge borgere.

Bag de matterede ruder

Helsingør er min fødeby, men jeg er opvokset ude på overdrevet. Allerede som barn havde jeg lyst til at komme indenfor murene på vort hospital, men det var vel nok almindelig nysgerrighed, og det gav et lille gys, når jeg tænkte på, hvad der foregik f.eks. bag de matterede ruder i kælderafdelingen ud til Fiolgade. I min fantasi var det noget med operationsborde og skarpe instrumenter, og så viste det sig bare at være lysbadeafdelingen, men det var så mange år senere, at jeg fik det opklaret, at jeg ikke engang blev skuffet, for nu var jeg blevet stor og kommet indenfor murene.

Sygeplejeelev

Det var en god dag, den første, men også en smule beklæmmende at møde op og få udleveret den uniform, som nu skulle være min i tre år.

Boligforholdene på hospitalet

Forholdene for en sygeplejeelev dengang og nu er meget forskellige. For eksempel skulle man bo på hospitalet, som regel to på et værelse, enkelte steder tre, og selv boede jeg øverst oppe på afdeling B, en bagbygning der nu er nedrevet, i et værelse, man vist nærmest ville kalde et pulterkammer i dag med mærkelige skrabsammen møbler. Der var således kun een seng foruden en divan til den, der kom sidst, og det var mig, men man vænnede sig såmænd til at sove højt med hovedet.

Inde under taget var et langt rum skilt fra til vaskerum, og der var to servanter med gammeldags servantestel. Rummene var ikke isolerede, og om vinteren var der iskoldt. For enden af dette rum var der en tynd væg, og bag den var et lignende rum, der hørte til et værelse magen til vores, så meget privatliv var der ikke.

Det var jo krigstid, så kun een gang hver uge var der varmt vand i et baderum ude på gangen, så det var alles kamp mod alle for at nå at vaske tøj og tage brusebad.

Der skulle et godt kammeratskab til for at bo så tæt op ad hinanden, for at respektere, at man skulle være stille, når ens

Et kig ind på en af hospitalets sygestuer i 1930.

sluf skulle på nattevagt og derfor skulle sove om dagen. Dette tomandsværelse boede jeg på i to år, indtil jeg i mit sidste elevår fik tiltusket mig et eneværelse på Fattiggården.

Fattiggården er et helt kapitel for sig, nabohuset til hospitalet havde været militærhospital, hvor der i 1825 blev indrettet nogle sygestuer for de fattige, men fra 1903 blev det fattiggård, og det var det til 1925, hvor det blev inddraget i en ombygning og udvidelse af Øresundshospitalet. Denne del af hospitalet vedblev dog i folkemunde at hedde Fattiggården. Den var vel nærmest, hvad man ville kalde funktionærbolig. I stuen var der reservelægebolig, og allerøverst oppe var der tre eneværelser (kamre), og her kom jeg til at bo, det år hvor jeg læste til eksamen, og hvilken lykke var det ikke at kunne lukke sin dør, sove når det passede en og spille på bakelitkassen, når man kom fra vagt kl. 24.

I mellemetagen var der elevværelser, hvor der boede to eller tre sammen. Her var der så fælles vaskerum + én kogeplade for 1. og 2. etage. Denne oplysning skal med, fordi man skal huske på, at det var voksne kvinder, der boede på den måde. Det kunne man ikke byde en sygeplejeelev i dag, de bor som regel uden for hospitalet, mange er gift og har børn, hvilket er ganske almindeligt. Det var det absolut ikke i vores tid.

Arbejde og på skolebænken

Som elev var man pligtig til at bo på hospitalet. Jeg erindrer, at et par kammerater måtte opgive deres uddannelse på grund af graviditet, en af mine egne holdkammerater fik som en særlig nåde lov til at gå et år om.

Vores vagter var lange, ni timer, i dagtiden med et par fritimer ind imellem. Foruden den praktiske sygeplejeuddannelse havde vi også teori. Nu om stunder foregår det jo på en helt anden facon, det med teorien, hvor man simpelthen går i skole i flere perioder og slet ikke er på afdelingen.

Men dengang i begyndelsen af 1940'erne var det noget, der foregik i forlængelse af den almindelige arbejdstid, om aftenen, og man fandt sig gudhengivent i det, efter ni timers dagvagt at blive sat på skolebænk og at skulle holde sig vågen og interessere sig for noget tørt anatomi, selvom det var den flotte doktor Grumme, der prøvede at proppe viden ind i hovedet på os otte piger, for flere bestod vort hold ikke af.

Vores skolestue lå på fødegangen, og var der overbelægning kunne man risikere, at skolestuen blev inddraget og timen aflyst, men noget fik vi da lært, så vi kunne slynge forskellige latinske udtryk omkring os. Vi har sikkert været ret irriterende at være sammen med udenfor hospitalet som førsteårselever.

Det er vist meget almindeligt, at man den første tid, man er elev ligesom tager afdelingen og patienterne med sig over på værelset til aftenteen og svælger i tilfældene, men det fortog sig nu med tiden.

På afdeling B

Den første afdeling, jeg var på, var en noget blandet afdeling, der lå i stueetagen på den gamle afdeling B, bygningen der lå ud til Trækbanen.

Afdelingen var på midten adskilt ved to glasdøre, og til den ene side var der epidemiafdeling. Det var dengang, skarlagensfeberpatienter lå seks uger i sengen, og hvor de pårørende stod uden for vinduerne og råbte ind til dem, og hvor vi, hver gang vi forcerede glasdørene, trak en hvid kittel, der skulle knappes i ryggen, over uniformen og vaskede vores hænder hudløse i phenesyl både før og efter.

På den modsatte side af glasdørene havde vi blandede medicinske patienter, og da det var det samme personale, der passede begge afsnit, kunne det nok nogle gange blive lidt forvirret.

Det var noget af en spøgelsesafdeling, skumle kroge og højt til loftet. Således var der ved hvert afsnit et skyllerum, hvortil man kom ad en lang smal gang med skabe på den ene side, og hvor der på den modsatte væg lige var plads til, at der kunne stå en bære. Hvis der havde været dødsfald sidst på dagen, måtte

Pladsen var udnyttet fra kælder til kvist på hospitalet. Her et laboratorium i kælderen, 1930.

den døde ikke flyttes og skulle derfor stå, hvor båren plejede at stå med kun et lagen over, og nattevagten måtte hver gang, der skulle hentes et bækken eller lignende i skyllerummet, kante sig forbi den døde, så det var noget af det første, man kiggede efter, når man mødte kl. 12 om natten, for man kunne ikke rigtig li' det.

Madelevatoren

En anden ting, der kunne få hårene til at rejse sig på hovedet af en stakkels elev, var madelevatoren, som var et gammelt monstrum, som blev betjent ved hjælp af et tov, og der var både udvendige og indvendige låger. Spøgefulde personer, forhenværende patienter og gode venner kunne godt finde på at komme og banke på den udvendige låge for at tiltuske sig en kop kaffe, men man blev lige rædselsslagen hver gang. På denne mystiske afdeling havde man vagt alene, men man kunne dog tilkalde en ældre elev fra 1. sal eller en læge, der havde vagt i hovedbygningen, men alt i alt følte ansvaret tyngende, især første gang man blev sat i vagt, og jeg tror, at jeg holdt patienterne vågne ved med en lygte ustandselig at lyse på dem, for at se om de trak vejret.

Slid og slæb

Der var mange underlige ting, vil man synes i dag, der hørte med til en sygeplejeelevs arbejde. Blandt andet skulle man sørge for mørklægning, og det var ikke bare at trække sorte gardiner for vinduerne. Næh, for det første skulle man slæbe en stor tung træstige frem, vinduerne var virkelig høje og gammeldags, og blev hver aften dækket af træskodder, som man hentede i et afsides rum og om morgenen slæbte på plads igen. Det var arbejde, som man sikkert i dag ville bruge portører til. Stod man på det øverste trin og balancerede, og telefonen eller en patient ringede, kunne man godt vakle, patient eller vinduer, for vé én hvis der ikke var mørkelagt til tiden. Nå, det plejede nu som regel at klappe alt sammen, patienterne havde lidt ondt af eleven, som de syntes måtte løbe så meget, men sandheden var den, at vi nød det at have aftenvagt, når dagholdet gik og overlod eleven afdelingen, for så voksede man ud i egen indbildning, og jeg garanterer for, at ansvarsfølelsen var der ikke noget i vejen med. Det var den tid på dagen, hvor man kunne snakke med patienterne, uden at afdelingssygeplejerske eller assistent kom og så sigende ud. Det var nemlig ikke en del af plejen at snakke med patienterne. Næ, helt andre ting var dengang væsentlige.

Det at være sygeplejeelev var, som ovenfor fortalt, en mærkelig blanding af rengøring og for stort ansvar. En anden tosset ting man kunne blive sat til ved uddeling af arbejde om morgenen lød som følger: »Døre og vinduer«, så vidste man besked og for rundt med benzin og klud og fjernede alle sorte pletter af skosvætte og lignende forneden på svingdørene samt pudse glassene i disse. Når jeg fortæller den slags til yngre sygeplejersker, tror de, at der er noget galt med hovedet på mig.

Kammeratskabet

Tidligere har jeg fortalt om, at vi boede på hospitalet hele vores elevtid. Det var ikke kun negativt, nej det gav et kammeratskab, der kunne vare langt ud over elevtiden, langt ind i bedstemoder og efterlønstiden, hvor alt er anderledes, som de ældre og erfarne til alle tider har sagt. Der er selvfølgelig også kammeratskab og venskab mellem nutidens elever, men de er ikke så afhængige af hinanden, som vi var. Vi fik hele vor uddannelse på et sted, i dag flytter man rundt på amtets sygehuse tre måneder her og et halvt år der o.s.v., næh vi nøjedes med at flytte rundt på afdelingerne. Lykken var at komme på nederste gang i hovedbygningen, der var jeg så heldig at være det sidste halve år af elevtiden, det var en kirurgisk afdeling.

En julehistorie

En lille historie fra julen det år. Ved juletid blev alle grønne

planter fjernet fra forhallen og sat ind i vor modtagelse, for i forhallen skulle juletræet stå. Modtagelsen blev ved overbelægning også brugt som sygestue. En nat, jeg mener, det var nytårsnat, mødte jeg på nattevagt kl. 24, og på min runde kiggede jeg blandt andet også ind i modtagelsen, og i en seng sad nogen. Jeg troede først det var et barn, men det viste sig at være en lille midaldrende mand, en af Helsingørs originaler, der kaldtes lille Holger. Han havde fejret nytår lidt for kraftigt og havde vist fået en flaske i hovedet, i hvert fald var han endt i vores modtagelse og vågnede, da jeg kom ind. Han kiggede sig omkring mellem palmerne og opdagede mig og sagde: »Nej en engel, så er jeg kommet i himlen«, den historie måtte jeg selvfølgelig høre for i lange tider.

Dette her skal jo sådan set ikke være sygeplejehistorie i bred forstand, men jeg synes, at der har været ting i den tid, der må med, fordi det er så anderledes end i nutiden, blandt andet var antibioticaen ikke kommet til Danmark, og patienter, der i dag har et meget kort hospitalsophold eller sågar behandles ambulantly, lå den gang tit i måneder og blev enten hele afdelingens kæledægger eller ditto skræk.

»Nordpols-
ekspedition«

Jeg mindes de strenge isvintre. Det var tit barskt, når patienterne skulle i røntgen eller til anden behandling, for som før omtalt lå lys- og massageafdelingen også i hovedbygningen ud til Fiolgade, og al færdsel dertil foregik på åbent terræn. Patienter, der skulle til behandling der, måtte ud direkte fra deres varme senge. De blev lagt på en bære og pakket ind, som skulle de på en Nordpols ekspedition og af portører trillet over til hovedbygningen. Det var virkelig koldt den gang, og hospitalshaven var et helt månelandskab.

Det var også den vinter, hvor der kom finske børn til Danmark, evakueret fra det krigsramte Finland. Mange af disse børn blev syge og indlagt på vores hospital fra opsamlingsstederne, og jo ældre jeg bliver, jo mere er jeg begyndt at tænke over de små børn, der ikke forstod vort sprog og var syge så langt hjemmefra.

Modstands-
bevægelsen og
hospitalet

Modstandsbevægelsen fik vi også tit ind på vores hverdag og dermed også den frygtelige tid, da jøderne blev forfulgt. I min erindring står tydeligt en mørk aften, hvor ca. 20 våde og forkomne jøder i al hemmelighed blev anbragt på øverste etage i hovedbygningen. Der blev et renderi med tæpper, varmedunke og styrkende drikke. Disse mennesker var blevet sendt afsted i en elendig båd, og vejret har også været dårligt, båden kæntrede ret tæt ved land, og alle blev reddet og bragt ind på

hospitalet, hvor kun få var indviet i, hvad der foregik. Det var jo dengang bedst, at ikke for mange vidste for meget. Disse mennesker blev da også allerede næste formiddag afhentet til mere sikre steder ude i byen, indtil de kunne komme over til Sverige, og jeg mener at kunne huske, at de kom godt over, og at vi længe efter på hemmelig vis pludselig fik noget rigtig kaffe afleveret gedulgt som hilsen fra dem og Sverige.

Når der var luftalarm, myldrede det med CB-folk, og vi skulle have patienterne i kældrene, men ellers husker jeg det mest som noget med kaffesurrogatdrikkeri og fjas med CB-erne, der var da også et par stykker af dem, der senere blev gift med sygeplejersker.

Afdelingssygeplejerskerne dengang var næsten alle ugifte og boede i nær tilknytning til afdelingen, så man vidste aldrig, hvornår de dukkede op og følte sig forpligtet til at blande sig. Senere har jeg tænkt, at det må have været lige så strengt for dem, at det forventedes, at de var til rådighed.

Jeg nævnte før, at så få som muligt skulle vide besked, og det gjaldt således også en sen aften, hvor en mand blev indbragt med et skudsår i maven. Der blev sagt, at han skulle hurtigt videre, og endnu fornemmer jeg den stemning og det næsten tavse samarbejde, da vi gik i gang. Manden var fantastisk forpint og fik en sprøjte, så vi kunne komme til forsigtigt at tage tøjet af ham og lægge en foreløbig forbindelse. Under alt dette havde en ambulance hele tiden holdt parat, mandens papirer blev gemt på et sikkert sted af Falck-folkene, og i løbet af ingen tid var han væk, kørt til et københavnsk hospital, hvor de bedre kunne gemme ham. Mange år efter har jeg fået at vide, at han kom sig og var blevet sendt til Sverige. Han var en af de frihedskæmpere, der var involveret i det farefulde arbejde med at sende folk illegalt til Sverige.

Den daglige dont

Der er her berettet om et par mere dramatiske episoder i min elevtid, dem var der nogle stykker af, men mest var det selvfølgelig dagligdag og almindeligt afdelingsarbejde, der kunne være strengt nok for en elev. Så når vi om aftenen var færdig med dagvagt og kom over på vore værelser, skulle der jo snakkes og tit beklages over, når vi syntes, at vi var blevet hårdt og uretfærdigt behandlet. Ømme ben havde vi også, så det var ikke sjældent, at min kammerat og jeg låste vor dør og satte tærne i Radox-bad, greb vores kære højskolesangbog, for vi havde begge været fem måneder på sygeplejeforskole, hvor man sang meget, og så satte vi os til at skråle alle de åndelige sange, imens naboerne hamrede på væggene. Derfor den

*Fra hospitalets vaskeri-
afdeling, 1930.*

Kigge på vinduer

låste dør, særligt kønt har det sikkert ikke lydt, men ih hvor det lettede.

En af vore andre adspredelser efter arbejdstid var det der hed op og ned ad Stengade, hvor vi kiggede på alle vinduerne. Disse blev nu ikke pyntet om ret tit i krigens tid, men så kunne vi da endelig vende Strandstien, så vi kunne se lysene i Sverige og drømme om alle herlighederne der.

Meget er blevet forandret i Helsingør siden den gang, heller ikke Strandstien er mere, hvad den har været, men når man lukker øjnene og tænker tilbage, kan man godt fornemme stemningen fra den gang.

Ej mere

Nu er Øresundshospitalet i Fiolgade ikke mere i brug til sit gamle formål. Et nyt stort moderne hospital er bygget på Esrumvej. Der er sikkert ingen skumle kroge og gamle badekar med løvefødder, men det fungerer godt nok, og mange er sikkert glade for dette nye hospital, og udviklingen skal man ikke stampe imod, men mon ikke mange, især ældre Helsingørane-re, savner deres lille gamle hospital midt i byens hjerte.

»Vira, vil du have en fedtemad?«

Af Elvira Jørgensen

Elvira Jørgensen, født den 11. december 1904 i Helsingør, er datter af Sophus og Dagmar Hansen.

Min far, savskærer Sophus Hansen, var københavner og født i Fredensgade af Hanne og Ole Hansen. Min bedstefar arbejdede som formand i den netop påbegyndte Kalkbrænderihavn.

Min far var halt efter en børnelammelse, men da han var en kvik dreng, var der en af bedstefars foresatte, en direktør, der betalte en videregående skoleuddannelse. Han tog præliminæreksamen med gode karakterer.

Den hjalp ham imidlertid ikke videre. Og dog havde han meget gavn af den senere i livet, selv om han blev arbejder. Han var drivkraften i mange af de ting, der havde hans interesse, og jeg ved ikke, hvorfor far omkring 1896 satte kursen nordpå og havnede i Helsingør.

Min mor, Dagmar Hansen født 1868 i Svendborg, fulgte sin far Rasmus Hansen, der søgte og fik en stilling som riggermester på Helsingør Skibsværft. Da han havde sejlet som kaptajn på store sejlskibe, var han selvskreven til arbejdet. Han havde forøvrigt giftet sig i Stavanger med en rask jente, Severine Sigurdson, altså min mormor. De bosatte sig i Svendborg. Hun fødte ham tre små piger, men døde kort tid efter den sidste fødsel, vist nok af barselsfeber. Bedstefar giftede sig igen, men han blev enkemand for anden gang.

Da bedstefar havde været enkemand i nogle år, giftede han sig med en gårdmandsdatter fra Thurø. Hun misrøgtede de tre små piger fra første ægteskab, og den ene, min mor, blev fjernet fra hjemmet. Bedstefar sejlede og kunne ikke holde øje med dem.

Min mor var i nogle år anbragt i Bregninge Præstegård. Det var på samme tid, som dramaet om Elvira Madigan og Sixten Sparre fandt sted. De blev jo begravede på Bregninge kirkegård efter selvmordene.

Min mor giftede sig med sin stedmors bror. Morfar havde giftet sig for tredje gang. Hendes første mand var murer, og de flyttede ind i Torskehotellet i Sct. Annagade, vistnok præstegård i sin tid for Olai Kirke. Der boede en del familier, men om de havde særlig tilknytning til torsk ved jeg ikke. Mor blev enke i en alder af kun 26 år, hendes mand omkom ved et ulykkestilfælde. Hun sad tilbage med fire børn, hvoraf de to piger

Far

døde af difteritis.

Min far var havnet i Helsingør. Hans første job var som opvarter, mindre poetiske sjæle kaldte det ølslæber, i Madam Davidsens værtshus, der lå på hjørnet af Kongensgade og Stjernegade, hvor der nu er sparekasse.

Trods sit handicap, som følge af polio, havde han et jernhelbred, og jeg kan kun mindes én sygedag i hans liv, forårsaget af en lettere maveforgiftning. Jeg regner med, at han underholdt kunderne i værtshuset med sang og historier, dem havde han i overflod af.

Madam Davidsen havde en særpræget vagthund, en gedebuk tøjret i gården. Mads, som den hed, havde et iltert temperament, og det var der adskillige beduggede, der kom ud for.

Brændevin var barndommens svøbe i mange hjem. Nogle drak brændevin, andre pudsede vinduer i det. Tit hørtes: »så nu har han fået delerium«, men hvad det var, vidste vi ikke. Det var noget med manden, der kom døddrukken hjem, tævede konen og børnene og smadrede den smule bohøve, der med møje og besvær var anskaffet. Det var noget med konen, der time efter time angstfuldt ventede hans ankomst, lallende og råbende, og han havde drukket den smule løn op, der var familiens eksistens. Det var noget med søvnløse nætter, gøre en ende på det helvede, men hvad med de arme unger med et sådant svin til far!

Logen

På hjørnet af Allégade og Grønnehavevej var der omkring århundredskiftet blevet rejst en statelig bygning, Goodtemplar-logen N.I.O.G.T. Den var mange år frem i tiden en vigtig faktor, som man regnede med i byen, og den blev redningsplanke for mange ægteskaber.

Logen havde forstået at skabe et rigt liv på andre præmisser end øl og brændevin. Der var mange faciliteter for unge og ældre, hvad medlemstallet også viste. Sangforeningen »Lyren« og idrætsforeningen »Sport« havde mange medlemmer. Den store smukke logesal var rammen om mange fester som juletræ, amatørteater, folkedans, andespil med mere.

Min far var nok kommet på den forkerte hylde her i livet, men det lod han sig aldrig mærke med. Han fandt noget positivt i alting, selv noget så lidet misundelsesværdigt som at være savskærer. Når folk spurgte, hvad han var, sagde han savfører.

Der skete tit ulykker ved båndsavnen. Det med sikkerhedsforanstaltning var vist et ukendt begreb. Far var heldig, han mistede ingen fingre, det var der ellers mange savskærere, der gjorde. Det yderste af fingerspidserne røg sig en tur af og til.

Samarit

Var det særligt slemt, måtte man til Teisen.

Da det blev nødvendigt med en samarit, bad de far om at tage prøven. Han bestod den med glans og blev så interesseret, at han meldte sig ind i Røde Kors' afdeling i Helsingør og var der til sin død. I flere år var han formand.

Nu kunne han forbinde sine egne og kollegaers fingre, når det var nødvendigt. Far har såvidt mig bekendt aldrig forsømt sit arbejde. Han havde et fantastisk humør, selv om han kunne blive stiktosset af og til. Engang havde han skældt mig bælgen fuld. Jeg sagde til mig selv, at jeg ikke skulle snakke med ham de første par dage. Det blev en time. Lidt efter fløjtede han i vilden sky og drillede mig. Så var flugten til Amerika forbi. Han havde faktisk en enorm arbejdssevne, det måtte skyldes hans jernhelbred, trods det at han haltede.

Da far havde været gift et par år, gik han ind i afholdslogen, hvor der hurtigt blev brug for hans alsidige evner og virkelyst. Mange kendte personer var gået ind i logen, ikke så meget på grund af alkohol, men vel nærmest af humanitære grunde. De støttede en samfundsnyttig sag.

Som dag og nat

Som dag og nat var far og mor. Hun var en følsom natur, der ikke havde megen modstandskraft mod de barske vilkår, man levede under dengang, først og fremmest de elendige boligforhold med den lille plads til tolv mennesker. Hvilket pres at kla-

Interiør fra afholdslogen Hans Rostgaard.

*Handlende på Akse-
torvet omkring 1920.*

På indkøb
med mor

re for et svagt menneske. Vi børn fejlede, bortset fra børnesygdomme, ikke noget, men vi havde jo heller ikke født fjorten børn, og far havde et jernhelbred, det arvede vi måske.

Det var en af min mors glæder, når det var torvedag. Alle bøndervognene var der med landets herligheder, urter, blomster, fjerkræ der kaglede, og duer der kurrede. Hun købte en halv snes nylagte æg. Derefter skulle vi hen hos Nille og have levende skrubber, som vi selv flåede. Det var kun fine damer, der fik dem flået. »Sildeludvig« med den legendariske knude råbte »Sild lige fanget«. En stramtandet dame bemærkede syrligt: »Helt friske er de ikke, de er jo rødøjede«. »Sildeludvig« sagde sødt: »Det er De skam osse, lille dame«. Mor fik skrubber til hele familien plus fiskesnask til »Jomfru Hansen«, vores kat, for 50 øre. Vi købte for 25 øre reseda og gyldenlak. Skrubberne i nettet sprællede. Turen gik videre til »Delikatessепeter« med den hjemmelavede leverpostej for 25 øre med sky.

På vejen, i Bjergegade, gik vi ind til kaffehandler Olsen og købte et halvt pund kaffe plus to cikorier til at blande. Der blev man budt på bolsjer. Mor samlede på kaffemærker. Når bogen var fuld, kunne man få seks alpakkaskeer eller gafler.

»Skuespiller«

Så kom turen til et halvt pund friskkærnet græsmør fra drittel. Ærlig talt, så har jeg aldrig smagt så dejligt smør siden hen.

Der var tit brug for far til at synge og læse op. Jeg personlig tror, at der kunne være blevet en fin skuespiller ud af ham. Han havde en enorm hukommelse, og da han var 70 år, kunne han

recitere Terje Vigen udenad. Mærkeligt nok for da han blev syg en måneds tid, inden han døde, sad jeg ved sengen og sludrede med ham. Han fortalte om sin barndom i 70'erne i København, og pludselig sagde han: »Ved du hvad jeg allerhelst ville have været her i livet, skuespiller«. Hans barnebarn, Ove Verner Hansen blev det. Han sagde jo også, at han havde arvet det efter sin bedstefar.

Mine søskende

Vi var fem brødre og fem piger, og far syntes, at alle vore navne skulle begynde med E. Mine to halvsøskende fra mors første ægteskab hed Ellen og Ejler, altså fortsatte vi med E.

Der var en generation af piger, der fik det spanske navn Elvira, hentet fra dramaet om Elvira Madigan. Da min mor har været, kan man sige, på åstedet for begivenhederne, og de har gjort et dybt indtryk på datidens folk, er det nok derfor, at jeg og andre piger blev velsignet med navnet. Et dansk, almindeligt navn havde været nok så godt.

Asylet

Min mor var slidt op af utallige børnefødsler. For at aflaste hende kom de mindste i Asylet. Det var mig og mine to mindre søskende. Asylet lå på Stengade, hvor det fungerede, vil jeg tro, et par menneskealdre. Det var jo unægtelig en svunden tid, der passerer forbi i sammenligning med de børnehaver, man ser i dag med uddannet personale. Bestyrerinden, en sød dame ved navn frøken Schrøder og hendes gamle mor, tituleret »madammen«, tog sig selv af et halvhundrede rollinger.

»Hekse«

Jeg var fem år og samlede på hekse. I Kongensgade, hvor jeg boede, var der to. En af dem var en gammel kone, der truede af os, når hun så os. Hun var klædt i en landlig dragt med tætsluttende kyse og omfangsrige skørter, og så havde hun en polstret dør. Da jeg aldrig havde set sådan én før, var det med ærefrygt, jeg kom forbi. Jeg gik ikke, jeg løb. Nummer to heks var en stakkels, gammel kone, kaldet »Gåsemutter«, der boede i en etværelses lejlighed. Jeg havde kigget ind af hendes vindue og set, at hun havde en seng med døre. Det var jo heller ikke så tit, man så alkover. Jeg var kun vant til slagbænke.

Så var »madammen« altså indlemmet, hun sad ved et bord. Vi andre sad på bænke som i et amfiteater. »Madammen« havde fået den ulyksalige ide, at når ungerne var fyldt fem år, skulle de lære at læse. Nu var det min tur.

Gul og rynket sad hun med enkekappe på de grå tjavser og en strikkepind i de klolignende fingre til at pege med, og så begyndte forestillingen. Hun begyndte at terpe a-b-c. Da det kneb med at proppe lærdommen ind i mit unge hoved, kneb hun mig eftertrykkeligt. Jeg hylede! Frøkenen spurgte, hvad

der var i vejen. Som sandt var, skreg jeg: »Madammen niver«. Jeg tror nok, hun fik lært mig noget, for da jeg kom i folkeskolen, der havde afløst friskolen, klarede jeg mig fint i læsning.

På dasset

I gården fandtes et das med tre huller. De større børn skulle hjælpe de mindre. Når vi var trængende, vrælede vi i kor: »Frøken, må jeg gå i gården, jeg skal gøre det«. Det lød, som ungerne messede. Det med at gøre skete tit, inden de nåede ud!. Så luften var ubeskrivelig i stuen, der ikke var alt for stor. Det gik ikke lige godt for de små, når de var på das, de kunne ikke holde balancen og faldt i tønden. Sådanne nymodens foreteelser som varmt og koldt vand i haner var et ukendt begreb, så det har været en besværlig renselsesfest ved hjælp af avispapir.

Asylhaven

Om sommeren legede vi i en stump have. Have var nu så meget sagt, der var lidt græs og et par gamle frugttræer. Det bedste af det hele var en vippe, der kostede nogle buler, ituslåede knæ og slagsmål om retten til tur. Når dagen var omme, og vi skulle hjem, fik vi vasket det værste af ansigtet med en fælles klud. Der skulle spares på vandet. Om det var årsagen til, at halvdelen af børnene havde sår i ansigtet, er tænkeligt.

Juletræ på Rådhuset

Julen nærmede sig, og med den det store øjeblik da asylet havde juletræ på rådhuset. Skrubbet godt ved køkkenvasken og iført det bedste mor kunne præstere, ikke store sager, fulgte min store søster os ned til rådhuset. På Stengade kom vi forbi konditor Møller. Hans ene vindue var pyntet med marcipan-grise og nisser i alle størrelser. Her var alt, hvad der kunne fryde små asylunger. Min søster havde et forfærdeligt mas med at få os væk fra herlighederne. På rådhuset var samlet en forventningsfuld skare af børn, der ventede på, at dørene skulle åbnes ind til salen. Så skete det, aldrig havde vi set så stort og strålende et juletræ, alle de lys.

Borgerskabets fine damer førte an i dansen omkring juletræet. Da det var slut, blev der delt gaver ud, varme ting som uldne tørklæder, huer, strømper og så godter. Damerne havde haft travlt med at strikke. Vi sagde pænt tak og nejede, eller vi prøvede da på det. Det var juletræ på Helsingør Rådhus anno 1909.

Arbejderbørn og bedrestilledes børn gik i samme skole, de sidstnævnte var bestemt for latinskolen og en dermed følgende højere uddannelse. Mig bekendt dumpede ingen af dem. De måtte være født med en høj intelligens. Dertil skal siges, at hjælpemidler og social status, parret med penge, var et sesam luk dig op.

Jeg gik i anden klasse med konsul Andersens datter. Hun

var enebarn, hed Kirsten og vi legede tit sammen. En dag blev jeg inviteret hjem hos hende. Kirsten boede i et gammelt handelspalæ, der lå for enden af havnen. Mor var ikke meget for, at jeg skulle derned. Jeg var ikke fin nok. Nå! jeg fik min stadskjole på, den blev kun brugt til logens juletræ. Hårtjavserne fik en klat margarine, og et lånt hårbånd fuldendte værket.

Store øjne

Jeg fulgtes med Kirsten hjem fra skole. Da vi ringede på, blev døren åbnet af en hvidkappet stuepige. Jeg gjorde store øjne. Kirstens mor, en smuk spinkel dame, bød mig venligt indenfor. Nå! det er Elvira, du kan nok spise sammen med Kirsten. Jeg sagde tak og nejede og gik med ind i den store spise-stue, hvor bordet stod dækket til to.

Det var en ukendt verden, der åbnede sig for mine undrende barneøjne. Ih, hvor var der mange møbler. Tænk at man kunne have så meget plads, og så havde Kirsten ingen søskende. Men jeg tror nu hellere, jeg ville have søskende og bo i »Pis-soirkrogen«.

Jeg kiggede beklemt på bordet, det kunne gå med tallerken og bestik, men hvad skulle den store ring med klud bruges til? Det var mit første møde med en servietring, det kunne være indviklet at være fin.

På hjemmebane

Til forret fik vi rismelsgrød med saftevand. Efterretten var hachis med brunede kartofler. Nu var jeg på hjemmebane. Jeg slog hænderne sammen og sagde, »skal vi have finker, det får vi også hjemme, bare ikke med sukkerkartofler«. Fru Andersen lo hjerteligt. Hvad hun lo af, det kunne jeg ikke forstå. Siden lærte jeg forskel på hachis og finker. Finker var noget, man spiste i småkårhjem for 50 øre pundet hos slagter Friis på torvet. Jeg var vigtig, da jeg kom hjem og fortalte, hvad jeg havde oplevet. Mor vidste godt, hvad hachis var.

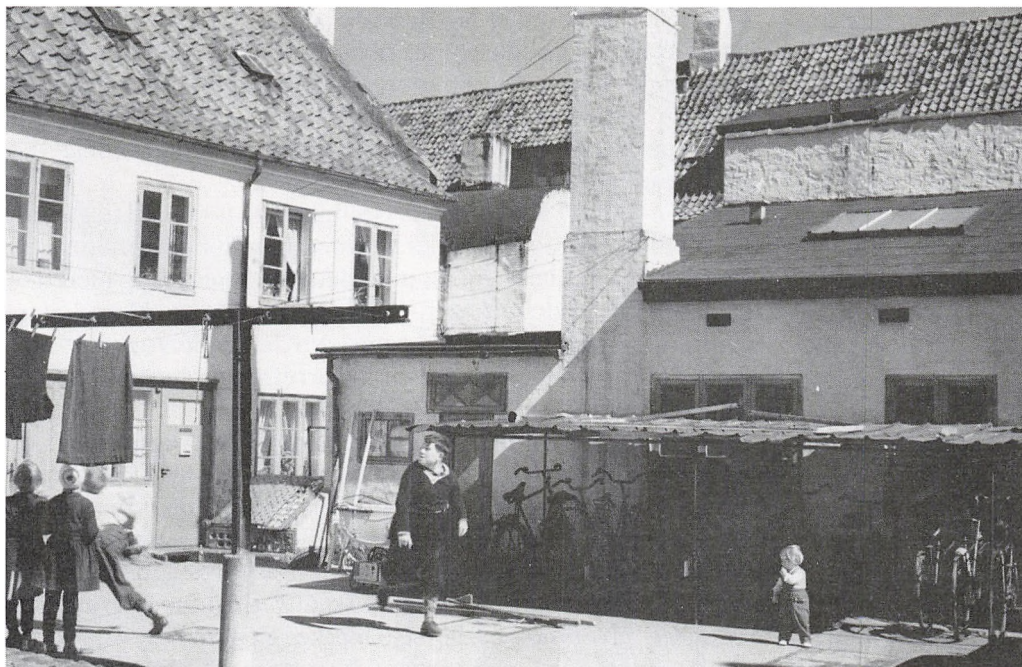
Gensyn

For fem år siden passerede jeg en dame på Stengade. Hun standsede op. »Sig mig er det ikke Elvira?«. Ja da! det var Kirsten. Det var meget, at hun kunne kende mig efter en menneskealders forløb. Tja' rigdom og fattigdom kan der jo filosoferes over, skellet dengang var enormt. I dag er jo rejser, der kun var forbeholdt for en lille kreds, i hver mands eje. Selv har jeg været en tur i Kaukasus og set »Svanesøen« på Bolchoiteatret i Moskva samt været mange andre steder. Det troede jeg var utopi, da jeg var barn og ung.

Gården. Barndommens land 1910.

*En gammel gård, stimer af hedt sollys
over pissoirets fugtclamme dør.*

Stank af urin og skraldemøjs rådne odeur,

*Der leges i gården til
Kongensgade 7, 1960.*

*lopper, væggetøj, skabede katte
lånekontor til fattigfolks skatte,
skrigende unger, forslidte koner
lirekassens falske toner.
Frelsermænd og frelserpiger,
lover hinsides gyldne riger.*

Nostalgiens huse

Det vers kendetegner, skal vi sige slummen i de gamle overbefolkede huse og gårde. I dagens Danmark var det kradse realiteter. Her lader jeg verset vise bagsiden af nostalgis gamle huse. Mange af dem er restaurerede, opstået som fugl Fønix, attraktive huse for velbeslåede borgere.

Når jeg kommer igennem Kongensgade, står jeg tit stille og kigger på den plet, der rummede barndomshjemmet. Hvad blev der af de mange familier, der levede og åndede på den smule areal? De fleste, jeg kendte, er døde.

På den anden side af gaden ligger det kønne gamle bindingsværkshus, hvor vi legede med vores venner, og hvor »Sildeludvig« boede, og der havde »Gåsemutter« sin et værelses lejlighed med alkove. I de gamle smukke restaurerede huse er der nu konsultation for læger. Tiderne skifter.

Hvor i barndommens tidligste dage Madam Davidsens værtshus lå, har en sparekasse til huse. Velplejet og smuk, men der mangler noget. Markendergården husede 17 familier, som beboede forhus og baghus. Forhuset var godt og vel et par hundrede år, kalket bindingsværk og med brede pommerske gulvbrætter, godt ormede af tidens tand.

»Kage-Peter«
lejlighed

Da vi overtog »Kage-Peters« lejlighed på første sal til gaden, var min korpulente tante, der var med til min konfirmation, så uheldig at gå gennem gulvet med det ene stoleben og med flæskestegen hvilende i skødet. I forhuset var der blikkenslagerforretning og mejeri. Sidstnævnte havde mælkevogne og hestestald. Klemte inde mellem de to forretninger havde Lise, en halvgammel jomfru, sin rulleforretning.

Vores gård

Lise havde sin gamle mor boende samt foxterrieren »Perle«, der holdt rotterne i skak. Dem var der en del af. I baghuset i krogen, med udsigt til retirader og pissoir, boede min familie. Om sommeren kunne stanken være ulidelig. Nå, vanen siges jo at være det halve liv. Langs husets bagside var der en smal smøge med et højt plankeværk, som skjulte Kosmos Logen og et par andre haver mod nysgerrige blikke. Et gammelt valnøddetræ, der rakte sine grene ind over smøgen, var så elskværdig om efteråret, til rædsel for bænkebidderne, at smide sine nødder i den. Og der var Sct. Vincentsøstrenes pæretræ, som lokkede i det fjerne. Mærkeligt at se det stående og knejse ligesom i ingenmandsland. Væk er haven og plankeværk, væk er smøgen.

Smøgen var små ungers skræk og rædsel, når mørket sænkedes sig, og den blev befolket af hekse og trolde eller gamle Stine fra »Aldersro« i Lundegade, som min søster Elsebeth var bange for måske skulle komme og banke på ruden. Ligeledes var der Kongensgade, hvor nu tomterne vidner om en svunden tid. Foran huset lå gårdens lange brandstige. Dens hulrum var om sommeren en yndet siddeplads for børn og unge. Tit er jeg stået op ved fem-tiden, har listet mig ud med en byttebog og sat mig til at læse på stigen. Madam Andersen, der skulle vaske, udbrød: »Jøsses Søster (et navn de kaldte mig for), sidder du der og læser«, medens hun rystede bekymret på hovedet. Så varede det ikke længe, før de første bøndervogne med fyldte mælkeunger skramlede ind i gården til mejeriet.

Livet i gården

Livet begyndte i gården. Else, madam Petersens datter, var i fuld fart på vej til Netfabrikken på Øresundsvej. Hende og kæresten havde nok været til balfalder i bygningen. Gennem mange år var der en del kvinder beskæftiget på Netfabrikken,

Børnene spiller bold medens der reparerer knallerter ved baghuset i Kongensgade 7, 1960.

en solid arbejdsplads. Mor sendte mig op til bager Lindgren efter gammelt brød. På vejen kælede jeg for en sort puddel, der var med på køreturen. Den gik på omgang hos beboerne og hentede sig en godbid her og der. Ejeren af pudlen havde en aftale med nogle af beboerne om at samle svinefoder til ham. Så vankede der i ny og næ nogle naturalier, ellers var mæsk, affald fra bryggeriet, et yndet svinefoder.

Hjemme sad far og mine to brødre og ventede på kaffe og brød. Erik og Erhardt var mælkedrenge. Da de var gået, fik mor og jeg kaffe. »Elvira, når du går i skole, gå så ind til nonnerne og bed søster Josefa komme og se på mit ben«.

»Mor, jeg skal have en seddel med, fordi jeg ikke var i skole i går. Ellers får jeg en skolemulkt, jeg hjalp dig jo«. Jeg fik fat i mine skolebøger og kom af sted. I Kongensgade kom garnisonen fra Kronborg marcherende med fuld oppakning og gevær ved skulder og med en ridende kaptajn i spidsen. De skulle på øvelse i omegnen.

Ankelskank

Søster Josefa var inde i den lille sygestue, som jeg var godt kendt med. Vi var altid nogle, der slog det, vi kaldte ankelskank. Det var træskoene, der slog hul på benet, og så hang

den uldne sok i såret. Søster Josefa vaskede og forbandt os, og kunne vi lade være med at ømme os, når hun skurede med en blød børste, fik vi et bolsje fra hendes glas. Hvad gjorde man ikke for det, sarte var vi jo ikke. Søster Josefa lovede at komme og se til mor. Ude i gården gik søster Marie og fodrede høns. Jeg skævede til hende, det var noget med dårlig samvittighed.

Søster Marie var ligeså tyk, som hun var høj, men hun var også køkkennonne. Jeg kom hurtigt ud af hendes synsvinkel. Hun havde observeret mig i gråpætræet, sikke en omgang jeg fik på fransk og lidt dansk. Tonefaldet var nok.

Nonnerne

Ja, vi var omtrent naboer til nonnerne, et par haver fra smøgen lå deres domæne. Vi var næsten vokset op med dem, og altid kom de, når der var hjælp behov. De forsøgte aldrig at påvirke os med deres religion.

Da jeg var en fem-seks år flyttede en familie med to små piger ind i gården. Vi var så betaget af de små livlige, mørke piger med de mærkelige navne. Deres mor var sicilianer, men var gift med en dansker. Hun døde fra dem et halvt års tid efter, at de var flyttet ind. De var de første piger i nonnernes børnehave, og de var også katolikker.

Søster Josefa

Søster Josefa med det blege, fine lidt strenge ansigt under den flagrende kyse har brændt sig ind i erindringen. Altid kunne man se hende på farten med den store lågkurv, indeholdende medikamenter og lidt godt til de mindste, på armen. En episode må have sat sig godt fast, da jeg ikke har været mere end tre år. Mor var på hospitalet, jeg havde fået noget udslet. Hun ville tage mig til doktor Teisen. I sin sygestue vaskede hun mig og gav mig rent undertøj på. Nu var jeg standsmæssigt klædt på til sygebesøg hos doktor Teisen. Det var påske. I Stjernegade hos bager Bengtsen købte søster Josefa et stort påskeæg til mig med en kylling. Jeg var overvældet. Det var det første, jeg fik.

Taler man om Helsingør omkring århundredskiftet og derefter, kommer man ikke uden om en markant skikkelse, kendt, elsket og respekteret.

Doktor Teisen

Doktor Teisen var vel bedst kendt som en personlighed. I dag ville man vist ikke kunne finde hans mage. Jeg kunne ikke forestille mig ham placeret i nutiden. Han var endda en original i min barndom, en tid der ellers ikke manglede særprægede typer. Han kom i al slags vejr og på alle tider, når der var brug for ham.

Han var utrolig redelig. Teisen var fattigfolks læge, de gik aldrig forgæves og bad om hjælp. Men som sagt var han ubestik-

kelig. Jeg havde fået en virus, det gav sig udslag i store bylder. Det stod på en fjorten dage. Mor holdt mig hjemme uden at hente Teisen, hvorfor ved jeg ikke. Nu var den gruelig gal, fjorten dages skolemulkt, det var jo en hel ugeløn. Mor gik til doktoren og bad ham om at skrive en lægeattest. Han nægtede pure. At hun dog kunne tænke sådan noget! Mor skulle have sendt bud efter ham. Hun gik beskæmmet hjem, men vi slap for mulkt. Mon ikke doktor Teisen lagde et godt ord ind for os. Jeg vil næsten tro det.

Teisen kom altid på cykel. Måbende stod vi og kiggede på, hvordan han besteg den bagfra på to dimser, der sad på hver side af hjulet. Jeg kan huske hans påklædning. Bowlerhat, stortrøje, bukserne sat godt fast med cykelspænder samt fje-derstøvler.

Børn har vist deres egen måde at se ting på. Jeg syntes altid, at han så renskuret ud med den lyserøde hud og det sølvskin- nende hår som en krans om hovedet. På næsen havde hun stål- indfattede briller. Teisen havde en mærkelig stemmeføring, som mange karrikerede, dog ikke i ond mening. Dertil var han for afholdt.

Mor var svagelig, fjorten fødsler satte sine spor. Engang søg- te hun Teisen. Mor skyldte ham nogle penge. Hun beklagede, at hun ikke var i stand til at betale. Det var hun ked af. Men så snart der blev råd, blev der betalt. »Har jeg bedt Dem om no- get min gode kone, bliv De nu rask først, så skal De se, det går nok«.

Han høstede ikke guld af sine fattige klienter. Teisen havde et stort hjerte for de små i samfundet. Bag det barske ydre ban- kede der et hjerte af guld. De dårligst stillede betænkte han gerne til jul. Der var mange historier om doktor Teisen. Nogle stykker kender jeg, men det er nok ikke alt, man skal frem- komme med, selv om størsteparten, der søgte ham, er vandret heden. Da han fyldte halvfjerds, blev han hyldet med fakkel- tog af byens befolkning.

Konerne i gården havde deres egne normer for, hvad man gjorde og ikke gjorde. Vaskedes der, et rent hestearbejde, skrubbede de først tøjet med en skurebørste. Hvor tøjet ikke så beskidt ud, nøjedes de med knofedt og vaskebrædt. Heref- ter blev det kogt i gruekedlen, så skrubbet igen, så kogt en gang til, skyllet og blånet.

Kvindelige tilflytteres tøj på tørresnoren blev grundigt efter- set, det måtte ikke have en dårlig grund, som det sagdes. Ved- kommende var en so, og hun blev ikke accepteret før hun

skrubbede og kogte to gange.

Men det mærkelige var, at ingen af konerne skænkede det en tanke, at det, der havde kostet sådan et arbejde, skulle rulles i så uhumske omgivelser hos Lise. Måske var det medlidenhed med hende, det var jo trods alt Lises beskedne eksistens. Der var vældig rift om de elendige vaskerum, der skulle betjene sytten familier og deres talrige afkom!

To enker med fransk vask og strygning førte en indædt kamp om ekstra vaskedage. De havde begge hjælp hver især af en hjemmeboende voksen datter. Om vinteren i buldrende mørke ved fire-tiden om morgenen var de i fuld sving. Garderet med et par sække om maven for at holde den værste væde ude og ved lys fra en osende petroleumslampe lignede de uvirkelige væsener, der dukkede op og ned i dampen fra gruekedlen.

Det var en barsk fornøjelse at være vaskekone på den tid og stå og skylle i iskoldt vand. Så kom vridemaskinen, man kunne leje. Den blev skruet på et trækar. En stod og trak den, en anden puttede ind. Det var en stor lettelse.

Fra den ene ende af gården til den anden blev der trukket tørresnore understøttet af steiler. Når der blev hængt tøj op i fem-seks graders kulde, var fingrene lige så stive som det tøj, man forsøgte at få ned af snorene. Man er lige ved at sidde i varmen og få kuldegysninger. Ja, teknikken er gået frem med stormskridt, men ikke alt er velsignelser, uhyggelige perspektiver følger med. Dengang var det slæbet og kulden, der invaliderede blandt andet vaskekoner, der blev totalt nedslidte af gift, så de var ødelagt, når de var et halvhundred år. I dag er det miljøgifte. Hver tid har sin pris.

Gårdens kvindelige beboere havde deres særheder. Kom nogle og titulerede dem frue, blev de ikke smigrede, men for-tørnede. Lyder det mærkeligt? En slags fattigdommens stolthed. Der var ingen, der skulle komme med sådan noget skaberi. Det var madam, det var de godt tilfredse med, endnu da. Mærkeligt med det smukt klingende franske madame. Her i Danmark blev det til det jævne madam eller bare mam', som vi unger sagde. Der var trods alt to fruer i gården, mejeriets og blikkenslagerens. De var næringsdrivende, altså lidt højere på den sociale rangstige. Det lod de sig ikke mærke med. Vi så altid hen til børnenes fødselsdage i de to familier. Hos mejeristens svælgede vi i flødeskum og chokolade, fruene havde jo råvarerne ved hånden.

Iversen, en familie vi kom sammen med, boede i den anden krog i huset med udsigt til fire retirader og mejeriets bagside.

*Bagfacaden til forhuset
i »Marketendergården«
i Kongensgade 7, fot.
1961.*

Hvilken familie

Hvilken familie var det ikke. Ejnar og Villy, to halv voksne sønner, og moren og faren sang alle dejligt. Ejnar var desforuden en dygtig tegner og maler, der også spillede på det gamle opretstående klaver. Villy var en fin violinspiller. Hvor havde vi mange dejlige timer med sang og musik. Schubert, Mozart, Bellman, Glunterne og alle vore dejlige viser og sange.

Tuberkulose

Tuberkulose var en sygdom, der var ret udbredt. Desværre havde madam Iversen og to døtre den. Vi skænkede aldrig smittefaren nogen tanke, vi var vel heller ikke modtagelige. Madam Iversen opnåede den pæne alder af 82 år, trods det at hun havde været på sanatorium flere gange. Iversen var en dygtig arbejder. Han var ansat på »Bien«, et bugseringsfartøj. Drak han, gik han amok. Han blev fyret fra arbejdet flere gange, men blev taget til nåde igen, fordi han var dygtig. Far fik ham ind i logen, men han kunne ikke holde sig fra brændevinen. Temperament havde han, selv om han ikke drak. Han havde et fint øre for musik. Var han gået til køjs, og Ejnar spillede, kunne der godt lyde et brøl inde fra soveværelset. »Det er falskt«. Nå, det gamle klaver trængte til at blive stemt. Gennem årene kom der mange musikere og malere hos Einar.

Sprang for livet

Iversen var en satan over for konen, når han var fuld. Da sprang hun for livet, ud af vinduet og gennem smøgen hen til os, hvor hun rystende af angst blev en tid, indtil han sov. Efter-

hånden, som hans druk og mishandlinger tog til, hadede hun ham så inderligt, at hun kun ønskede hans død. Man kan spørge, hvorfor hun ikke forlod ham. Men hvor gik en syg kone hen, det var det evige spørgsmål. Hun havde ikke kræfter til at stå alene eller tigge om hjælp her og der.

Privat velgørenhed

Jeg prøver at huske, hvordan min barndomstids, skal vi kalde det bistandshjælp var. Den var baseret på dels privat velgørenhed, dels på de religiøse fra diakonisser, frelserhær og nonner.

Der var et par foreninger, der hjalp med konfirmationsudstyr, »Propforeningen« og »29ende November«. Min ældste søster har fortalt om det. Foreningerne havde vel gjort det i bedste mening. Tøjet skulle kunne bruges igen, derfor var konfirmationskjolen sort. I kirken, hvor de hvidklædte konfirmander stod, var der et islæt af sort, foreningens gave.

Stoltheden og skammen

Nej, hvor jeg skammede mig, nu kunne de rigtig se, hvor fattige vi var. Det, der skulle være en velsignelse, blev det modsatte. Om der har været nogen kritik af det uhensigtsmæssige i sorte kjoler er vel muligt. Hjælpen fik igen sin lyse side: hvide kjoler.

Der var nogle, der bed deres stolthed i sig eller hovedet af skammen, det vil sige tog hele striben af velgørende foreninger. De kunne opnå et pænt resultat, i særdeleshed hvis fromheden fulgte med. Så var der dem, der ikke ville gå tiggergang eller hykle, dem blev der ikke så meget til. Med den sociale udbygning i dagens Danmark, forstår man ikke, at der har eksisteret sådanne forhold.

Utøj

Barndommens svøbe i de overbefolkede boliger var utøj. Jeg gad se den familie, der kunne sige sig fri for lus, lopper og mindre væggetøj. Det var en ubehagelig del af hverdagen. Jeg har netop læst, at det begynder at blive et problem i skolerne igen. Det fatter jeg ikke. I dag, hvor der er så mange hygiejniske hjælpemidler. Dem havde vi nul af, da vi var børn, og derfor var det en ulidelig plage i mange hjem.

Luseparade

Her er en lille »solstrålefortælling« om ædende, sugende og kløende smådyr. Mor førte en håbløs kamp mod gråbenene. Tættekammen, eller luseforskrækkeren, som den også kaldtes, var i sving hver dag. Under hyl og protester måtte vi stille til luseparade, når vi kom hjem fra skole, og der sad vi så plantet på hver sin stol, min søster og jeg, med en klat margarine i håret så tættekammen lettere kunne passere. Når vi var færdige, lignede vi små kineserkulier med det glatskrabede hår og nakkepisen, men så var der da håb forude. Næste dag afleve-

rede vi en ny sending af de søde smådyr til mor, som kunne begynde forfra med bekæmpelsen.

I klassen sad jeg ved siden af en dreng, Oskar, hvis mor var den første kvindelige maler i Danmark. Oskar havde en tæt krøllet manke, en herlig slagmark for lus, og han forsynede os rigeligt med dem. De kære smådyr dryssede ned og vandrede pænt hen over bordpladen. Oskar fangede en del og druknede dem i blækhuset, hvilket resulterede i, at blækket blev så tykt, at Oskars skrift var ulæselig.

Sabbadilleeddike

Så kom et epokegørende middel mod utøj, sabbadilleeddike, der kunne udrydde lusene til stor lettelse for min mor. Hvis det var blevet brugt lige så flittigt af andre som af min mor, havde der garanteret ikke været flere. Det var krasse sager. Kom det i øjnene, sved det som edder og forgift. Tættekammen blev en saga blot.

Lopper

Lopper var også en stor plage, men efterhånden som fernise-rede gulve vandt indpas, kunne de ikke trives. Det kunne tyde på, at det var gulvsprækkerne, der var udklækningsstedet. I dag findes der vel en del hundelopper, men en rigtig menneskelopper er umulig at fange i dag.

Væggetøj var nogle lede skabninger, der gemte sig bag tæpper, billeder og i gammelt træværk. De sagdes at være i besiddelse af en vis intelligens, men nok snarere af en fin lugtesans. Der, hvor folk var plaget af dem, trak man sengene ud på gulvet og satte sengebenedene i dåser med petroleum for at kunne sove uforstyrret. Væggetøjet kravlede så hen under loftet og lod sig dumpe ned i sengene.

Den næste lejlighed, vi fik, var en første sal ud til gården. Den havde været beboet af et gammelt ægtepar, og her vrimlede det med væggetøj. Folk, der havde »syrligt« blod, fik lov at være i fred ... Jeg var privilegeret, mig lod de være i fred.

Grønnehave

Elskede Grønnehave - hvor mange dejlige timer har du ikke givet os. Hvor har vi ikke tumlet os i Øresund fra april til oktober, når stormene rev badebroerne væk på kommunens badeanstalt. Sommerferien kom, og vi var fri for skolen. Vi pilede gennem Kongensgade forbi værftet ned til stranden. Med udsigt til Kronborgs bastioner nød vi vores medbragte fedteklemmer og kiggede på sejlskibene, der havde svært ved at runde Kronborg, når vinden var stik imod. Solen slog smut i de højtliggende huse i Helsingborg.

Glasværket

På vej til kommunens badeanstalt, der var godt indhegnet mod nyfigne blikke, og hvor der gerne stod en to-tre kikkertbærende herrer, kravlede vi op og kiggede ind til de svenske

glasarbejdere på det gamle glasværk.

Det stærke sollys blændede os. Det varede lidt, før vi kunne skelne de mørke skikkelser, der pustede i lange jernrør og svingede stængerne med de glødende kugler over gruberne, hvor bunden var dækket af et tykt lag glasskår.

Glasarbejderne smilede til os nysgerrige unger, og de forærede os nogle rødstrigede glaskugler. Vi vinkede farvel.

Min ældste søster var kommunal badekone. Det kostede fem øre at låne de solide lærredsbadedragter med halvlange ben pyntet med røde borter. Nå, dengang krænkede man ikke blufærdigheden.

I bølgen blå

Vi betragtede Øresund som vores andet element, og de fleste af os svømmede som fisk. Vi var en fem-seks år, da vi hang ved et tykt tov og spjættede som andre frøer. Når vi slap tovet og ikke sank til bunds, var vi på vej til at svømme. Vi var gerne så længe i vandet, at min søster måtte jage os op.

En dag kom vi hurtigt op, strømmen havde ført mængder af brandmænd mod kysten, og de var ti gange værre end brændenælder. Dagen gik på hæld. Oppe under Kullen tudede en damper på en lods. Det var på tide at vende næsen hjemad. Jeg skulle plukke kæmpeblade, det der kaldes vejbred, til mors årebetændelse, det svaled.

På vejen kravlede vi op på et bjerg af sydamerikansk rødtræ, som lå ved Hornbækbanen. Der gik rygter om små giftslanger og skorpioner. Nå, det forhindrede os nu ikke i at stige til tops. Vi havde aldrig set nogen. Derimod var »Klokkefar« på vej. Vi skulle lokke en til at spørge, hvad klokken var. »Klokkefar« var en af byens snurrige personligheder, hvis kalamitet var den mægtige urkæde, han havde hængende over maven.

Kludebøf

Hjemme igen får min søster og jeg en omgang. Vi skal komme hjem for at spise, når maden er varm. Nu kan vi få den kold. Men mor forbarmede sig og varmede maden. Vi får kludebøf, fire pund hestenakke fra slagter Friis på Torvet, prisen 1 kr. Far går til logemøde. Rikke og jeg vasker op, og da vi er færdige, løber hun ud og leger med de andre. Mor er gået ind og har lagt sig. Hun er så træt, dødtræt, hvile, hvile, som hun nogen gange siger, i al evighed. Alle de børn har tappet hende for livskraft.

Læsehest

Jeg læser Oliver Twist, far har købt verdensklassikerne med dejlige illustrationer. Han har taget dem »på klods« eller det finere subscriberset. Pokker må vide hvordan han klarede det. Jeg var en læsehest, og måske har han haft mig i tankerne. Tid til selv at læse havde han ikke. Mor var træt. Når hun var senge-

Grønnehavn omkring
1910.

liggende, læste jeg højt for hende. Sikken en skatkiste at øse af gennem lang tid, mange gange læste jeg om og om. En del har jeg endnu i reolerne, men så slidte at guldtrykket er væk.

En arrig grøn høres udenfor. Rullelises »Perle« jagter jomfru Hansen. I et elegant spring sætter den ind gennem det åbentstående vindue og lander i skødet på mig. Jeg klør den bag øret, den spinder velbehageligt. Den er igen med killinger.

Leg i gården

I gården danser pigerne runddans, munken går i enge. Ude i porten nipser Gerda og min søster. Gerda er skrap til det. Hun er ejer af den største nipsepude, hvor lopper, æggeblommer og papegøjer, og hvad ellers nipsenåle kaldes, sidder tæt i sirlige rækker. Fatter This er småbrummende på vej til pissoiret, han har fået lidt over tørsten. Nu skælder han på »Perle«, der gør ad ham. Carl og Valde spiller klink, et vindue åbnes, Valdes mor kalder. Hun er lige kommet hjem fra en storvask hos en direktørfrue, Valdes mor er enke med fem børn. Han er den ældste, så det er om at komme op og stå skoleret, han har hugget en 25 øre i tallerkenrækken. Valde får en opsang, der kan høres over hele gården.

»Skyggen« eller »Kineseren«, det sidste navn hentyder til den gule kulør og de skæve øjne, er gårdens værste sladderkælling. Til stor forundring for madam Svendsen, hendes nabo, som har trappetur, er »Kineseren« i fuld gang med at feje trap-

pen, hun skulle gerne have det hele med.

Jeg er opslugt af Oliver Twist. Mor vågner. »Vira, sid ikke i mørke og ødelæg dine øjne, få de andre ind og kom i seng«. Jeg lægger modstræbende bogen og går ud efter dem.

»Penalhuset«

Hos Iversens spiller Villy »Sæterjentens Søndag«. Tænk, hvem har haft en norsk bedstemor, som skulle komme herved og dø så ung. Inde i »penalhuset« får vi låget af slagbænken, den tids sovesofa, og trukket ud ligger vi fire i den, to i hver ende og altid uenige om, hvem der hugger mest af dynen. Slagbænken er det uundværlige møbel i overbefolkede hjem.

Mod bedre tider

Hos os gik det bedre, efterhånden som vi børn blev voksne og skulle klare os selv. Lønningerne steg langsomt, og indenfor arbejderstanden gærede det. Mange års slid og håbløst slæb havde nået et klimax. Arbejderen begyndte at blive klassebevidst.

Første
Verdenskrig

Så kom verdenskrigen og kastede sine skygger over Europa. Tyskerne droppede kejser og preusservældet. En ny verden skulle rejse sig af den, der sank i grus. Krigen satte sine hæslige spor med hungersnød i de krigshærgede lande. Den spanske syge for som en pest over landene og krævede mange ofre. Seddelpressen havde travlt. Min mand, der var sønderjyde, viste mig nogle halvtredsindstyvetusind sedler, der var i omløb for næsten ingen ting. Han fortalte, at hans familie simpelthen levede af kålrabi og det, de kunne få fat i, underforstået stjæle. Hans far var med i hele Første Verdenskrig.

Under krigen kunne de børn, der ikke havde råd til håndarbejde slippe. Da jeg ikke var nogen ørn til håndarbejde, var jeg selvfølgelig den første, der ikke havde råd. Skolefrøkenen accepterede det med en skeptisk mine. Hun vidste ikke rigtig, hvad hun skulle sætte mig til, men mine kammerater vidste råd.

Overladt
katederet

Der blev spurgt, om jeg måtte læse eventyr, og det var en meget god løsning. Jeg fik oven i købet overladt katederet. Guderne må vide, hvor mange eventyr det blev til. H.C. Andersens og Grimms var de foretrukne, det var et ønskejob. Uden sorg sagde jeg farvel til nål og tråd samt den elendige strømpe, der havde skiftet farve som en kamelæon efter timers hovedbrud og med den hæl, som aldrig blev færdig.

Jeg har min karakterbog fra 1911. Det er første gang, jeg læser nogen af ordensreglerne, og her følger et lille uddrag: »Børnene skal møde rene og sømmeligt påklædt i skolen. Hvad skade børnene forsætligt øver på skolens bygninger, inventar og øvrige ejendele, er forældrene pligtige at erstatte.

Børn, der kommer for sent vil blive idømt eftersidning, hjælper dette ikke vil der blive idømt skolemulkt, der stiger fra 12 øre til 1 kr. pr. dag, med tillægsmulkt efter lov af 24. marts 1904, paragraf 2. Det er forbudt at lege på retiraderne, at spytte på gulvet, trapper og fortove og at tørre skifertavlen af med spyt«. Ja, spyt kan bruges til mange ting, selv til rengøring.

Skolelærer-afstraffelse

Måske lyder det mærkeligt i nutidens øren at bruge de skæmmende ord som »Skolelærer-Afstraffelse«, men det blev håndhævet i ordets værste forstand. Jeg tror, at vi børn i skolen skelnede mellem gode og onde lærere. De første elskede vi, de sidste var frygtede og hadede.

De gode var dem, der aldrig brugte spanskør eller øretæver, for at sige det groft. Og de andre onde var dem, der brugte det til overflod, ja det tangerede næsten mishandling.

En lussing

Jeg var heldig og fik kun én lussing i min syvårige skoletid, men det var til gengæld en, jeg aldrig glemte.

Som tidligere nævnt var min mor svagelig efter utallige børnefødsler. Min skolegang var begyndt med første klasse, hvor vi blandt andet havde en skolelærer Kofoed. Jeg havde været hjemme en dag for at hjælpe min mor, der var sengeliggende. Læreren kaldte mig dagen efter op til katederet, og spurgte hvorfor jeg havde været fraværende. Jeg sagde, som det var, at jeg havde hjulpet min mor. Han sagde deltagende: »Så du hjalp din stakkels mor«. Måske troede han, det var løgn. »Jeg skal hjælpe dig«, brølede han og stak mig så kraftig en lussing, at jeg trimlede hen af gulvet, en lille pige på syv år. Far sendte ham et brev med næb og klør, og skete det en gang til, ville han blive meldt til skolekommissionen. Han rørte mig aldrig mere.

Mine ældre søskende gik i friskolen, drenge og piger hver for sig. Klø var hverdagsmad. Der var adskillige sprængte trommehinder og spanskør blev slidt hurtigt op.

Det var sørgeligt, at det var de mest tungnemme, det gik ud over. Ordblindhed var et ukendt begreb. Jeg kunne nævne navne på de mest frygtede lærere og lærerinder, men skal undlade det.

Men alligevel var der en. Af udseende stor, svær og brutal, med høj stiv flip, altså en skolefrøken. Jeg tør godt sige, at det var to generationers skræk. Hun huserede i folkeskolen. Fik de små at vide, at de skulle have hende, græd de. Hun fik mange advarsler. Heldigvis var der da humane lærere og lærerinder, og de var som sagt elsket.

Proletarunger

Man kunne tydeligt mærke, hvordan indstillingen var fra nogle lærere og lærerinder overfor arbejderbørn. Min søster

havde en håndarbejds lærerinde, der havde brugt udtrykket proletarunger. Min søster spurgte min far, hvad det betød. »Hvem siger det?« sagde han og røg i blækkuset. Frøken Holm fik at vide, hvad han mente om skolefrøkener af hendes kaliber kontra proletarunger.

Vi var mange søskende, og krudt var der mere eller mindre i os alle. Det er ikke just en fordel i en lille toværelses, så på sin vis kan jeg godt forstå, at mor var kørt træt. Nå, vi var nok arveligt belastede efter far, han lærte os mange unoder, som han nok har fortrudt mange gange.

Stod til »striber«

En dreng i klassen stod en dag til »striber«. For at afværge følgerne havde han puttet en sæk i bukserne, så da læreren begyndte at slå, blev han indhyllet i en støvsky, det var en kulsæk. Det kunne have været Erik. Bortvisning.

»Rødenilen«

En ualmindelig forhadt lærer var »Rødenilen«. Øgenavnet havde han på grund af sit ræverøde karseklippede hår. Min bror stod til klø, man da han var stor og stærk af sin alder, skulle der holdes godt fast. »Rødenilen« tog som en knibtang om Eriks nakke. Da han begyndte afstraffelsen, gav min bror et kast med hovedet, og »Rødenilen« landede med et vræl på gulvet.

En lige så »elsket« lærer som den foregående havde svømmetimen på den kommunale badeanstalt. Han stod foroverbøjjet med en ketcher, og en dreng med frøliggende bevægelser søgte at holde hovedet oven vande. Da Erik så en af sine plageånder i en så fordelagtig stilling, for der en djævel i ham. I fuld firspring for han ud ad broen, og i farten »kom han til at skubbe« til læreren, som han sagde. Der blev hentet hjælp til læreren, der spjættede om kap med drengen, og klassen godtede sig.

Laurits Pedersen

Så var målet fuldt. Erik skulle væk. En dag, hvor mor lå i sengen, og far var på arbejde, kom overlærer Laurits Pedersen, en afholdt og respekteret mand, hjem til mor. Han hilste, tog en stol og satte sig ved sengen. Fru Hansen, nu skal vi to snakke om Erik. Mor så angst på ham, »hvad har han nu lavet?« »Fru Hansen, Erik er en begavet dreng, i visse retninger lidt for meget. Der er nogle lærere der kan lide ham, andre tåler ham ikke, og det kan ikke blive ved at gå. Jeg har tænkt på, om vi ikke kunne sende ham ned til en god kollega, jeg har på Lolland, resten af hans skoletid, d.v.s. til efter hans konfirmation. Det ville sikkert være det bedste for alle parter«. Mor græd. »Tab ikke modet, fru Hansen. Erik er jo ikke kriminel, bare noget for selvstændig. Send Deres mand til mig, når han

får tid, så snakker vi tingene igennem. Farvel fru Hansen«.

Erik kom på landet, men i den lille skole kunne han ikke lære ret meget mere, til gengæld gravede han lærerens have til ug, og ligeledes muggede han ud under gårdmandens svin, der hvor han var i pleje. Her kunne han bruge sine kræfter.

Mor kommer humpende, skærende en grimasse for hvert skridt. Den tilbagevendende årebetændelse forpester livet for hende. Hun ser på mig. »Hvorfor har du tudet?«. Jeg er lige kommet hjem fra skole. »Det er ham Rødenilen, som har givet mig et par«, snøfter jeg, »bare fordi jeg regnede forkert«. »Havde jeg sagt, at når far hjælper mig, kan jeg godt regne, så havde han nok stukket mig et par til«. Mor ryster på hovedet. I sit stille sind tænker hun, at det kun er arbejderbørnene, det går ud over. Velhavernes børn, der gik i folkeskolen, indtil de kom i latinskolen, gik det ikke ud over. De var fredet i klasse A. Dem turde han ikke røre, det var for farligt.

»Vira, vil du have en fedtemad?«. Det ville jeg gerne. »Mor, jeg går ned og piller kul«. »Du passer på, Vira«. Hun var bange, en dreng havde fået knust storetåen af et stykke kul, der faldt ned. Men hvad skulle de gøre, lønnen rakte ikke langt.

»Pille kul«

Jeg finder en sæk. Nede i Kongensgade løber jeg på Dagmar, min skolekammerat. »Hvor skal du hen«, siger hun. »Jeg skal ned og pille kul, vil du med«. Det ville hun gerne. »Går du med op og henter en sæk«. Jeg tøver. Dagmars mor hører ikke til de blide, så du kan tro nej. Dagmars mor er enke, en arrig skåning, som jeg et par gange er blevet konfronteret med på en håndfast måde.

Madam Nilson

»Åh, kom nu, hun æder dig ikke«. Dagmar er køn og rapkæftet, hun har haft flere barneroller på det gamle teater, når der var turneér. Jeg går med op, men fortrækker hurtigt ud på gangen, da jeg bliver mødt af en strøm af skældsord på svensk og dansk. Dagmar står uanfægtet foran et stort spejl og binder et lyseblåt bånd om de søde krøller. Madam Nilson kværner løs. Så lyder det: »Hold din kæft, nu kan du sgu pille dine kul selv«. Dagmars mor tager en dyb indånding, så går gassen af hende, hun bliver blød i mælet. Madam Nilson er enke med tre børn. Den ældste pige er tjenestepige på et gods. Det stiver madam Nilsons ambitioner af, hvad der nok kan være nødvendigt, når man har det hårdeste og mest beskidte arbejde med at gøre rent på værftets skibe. »Nu får du være snäll, söta Dagmar, du får en hel tjugofemøre, når du kommer hem med kul«. Dagmar formildes, stykker sækken under armen og kurer ned af trappegelænderet med en sidste salut: »Du snyder mig ikke for 25-øren«. Hvad madam Nilsons kommentar var, hørte vi ikke. Det skal nok heller ikke gengives.

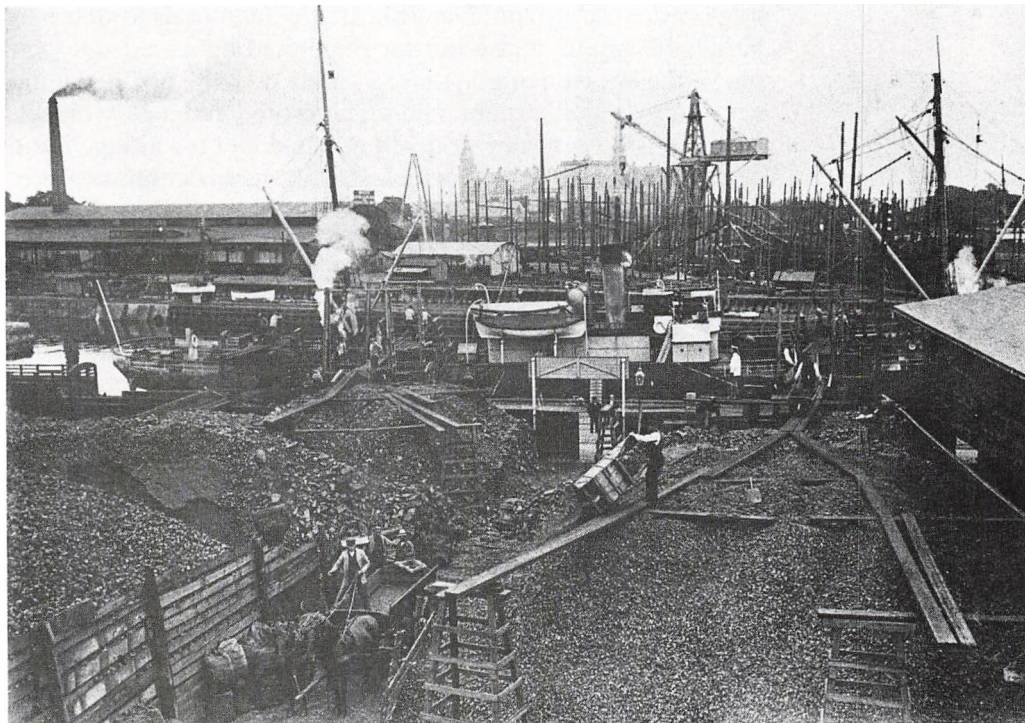
Ved kulpladserne

På havnen er der travlhed. En damper lossere kul til Wright og Svendsen. Højt oppe, under øredøvende spektakel på smalle brædder, løber kul- og havnearbejderne med fyldte trillebørene fra skibet til kulpladsen. Luften er fyldt med kulstøv. Når formanden er væk, bliver der lindet lidt på trillebørene, så nogle ekstra stykker ryger ned. Af bitter erfaring ved arbejderne deroppe, at der er hårdt brug for det, når vinteren sætter ind, og kakkelovnen skal fodres.

Der var en hel del børn nede for at pille kul. Ufarligt var det ikke, når der faldt kul fra den højde. Børnene tog chancen, konkurrencen var stor for at få fyldt sækken. Det var også hårdt arbejde for en barneryg at bære kullene hjem. Men vi var jo hærdet i livets skole, som det så smukt hedder. Jeg var færdig med at pille og kiggede efter Dagmar. Hun stod oppe i en kulvogn og hev nogle stykker ned. En dreng forsøgte at hugge dem, det kom han skidt fra. Som en kat var Dagmar over ham, og hylende for han af sted, efterladende kullene. Vi kom også afsted i en fart, formanden var på vej. Dagmar havde været lidt for nævenyttig. I Kongensgade skiltes vi, gad vist om hun fik sin tjugofemøre, hun havde kæmpet så bravt for.

Frelserhæren spiller

Hjemme stegte mor frikadeller ved komfuret. Min søster pillede kartofler. Jeg vaskede kulstøvet af hænderne og gik i gang med kartoflerne. Det var jo ikke småting, når ti skulle have mad. Pludselig blev der røre i gården. Frelserhæren stillede med fuld musik, en kærdkommen adspredelse i dagens trum-

*Kaas & Sørensens
kulplads ved Havnega-
de.*

merum. Min søster Rikke lod mig og kartoflerne i stikken, hun kunne bare vente. Hun stod og skrålede med de andre tøser »han den samme er i dag«, en yndet frelsersang. De mindste samlede mønter op til en frelsersoldat.

Sommeraftenen gik på hæld i Marketendergården. Hvem drømte om, at den skulle jævnes med jorden en menneskealder senere. Den gamle gård med de mange skæbner. Mange tilbage fra min tid er der ikke. Men det er jo gården som sagt heller ikke.

En stor del af Helsingørs befolkning havde et skovkort, så de kunne pille brænde i de omliggende skove. Gårdens beboere pillede i Teglstruphegn. Det var nærmest. Koner og børn gik et stykke tid i forvejen og samlede brænde i bunker. Vi måtte ikke løbe barbenede, da der var en del hugorme. Det var en yndet sport for de store drenge at fange dem og aflevere dem på skolen.

Når der var samlet tilstrækkeligt brænde, skulle det transporteres hjem. Så var det mændenes tur. De havde fået fat i

nogle store trækvogne. De skulle hente det, når de kom fra arbejde. Mændene måtte hurtigt sluge mad og afsted. Det var om lørdagen, de hentede det, så kunne de hvile ud om søndagen, men de skulle hjem med brændet, inden det blev mørkt. Vi var nogle børn, der stod ved malkeleddet for at tage imod dem og vise vej. Når de havde læsset alt, hvad der kunne være, og bundet forsvarligt, gik turen hjemad i højt humør. Det var begyndt at skumre, og de store drenge skubbete på de tunge læs. Vi var helt stolte af, at folk kunne se, at vi havde hjulpet de voksne. Det var næsten mørkt, da vi svingede ind i Marketendergården. Der blev nok af arbejde med at hugge og save og bære på loft og i kældre.

»Skibet«

Endnu i min barndom var der enkelte kadrejere og lodser tilbage fra Sundtoldstiden. Min ældste halvsøster var gift med en kedelsmed, hvis far havde sejlet som kadrejer i slutningen af Sundtoldstiden. De boede nede i »Skibet«, et stort gammelt kompleks ved havnen. Det blev sammen med andre huse revet ned, da Jernbanehotellet brændte. Jeg har været en femseks år, da jeg løb ned til min søster. I stuen sad en gammel kæmpe med et stort fuldskæg. Med en dyb rungende stemme råbte han »gi' mig et kys min tøs«, mens han greb mig. Der kunne han sidde og se ud over havnen og mindes en svunden tid, der havde været en del af hans tilværelse. Tankerne er nok gået tilbage til de store sejlskibe, der ankrede op på rheden og ventede på vind og proviant.

Min halvonkel Marius var maskinmester, han sejlede med damperen »Oskar Ryg«, der blev torpederet under Første Verdenskrig. For alle omkomne, der i blandt min onkel, blev der rejst en mindesten i Nyhavn. Min mor holdt meget af onkel Marius, der tit kom og besøgte os, når han var hjemme.

Lods Børgesen

Onkel var gift med en datter af lods Børgesen, der havde hus i Strandgade. Efter min onkels død startede min tante et pensonat et par huse fra sine forældres. Min lidt ældre søster hjalp til, jeg gik også til hånde, mest med byærinder.

Lods Børgesen havde som sagt hus i Strandgade med en gammel have med et stort morbærtræ, hvis frugter var dejlige, når de var modne. Det har nok været en af de haver, der er gået ned til stranden, inden Kystbanen blev anlagt.

Lodsen har sikkert kunne fortælle en del fra Sundtoldstiden, han var godt til års, da jeg var barn. En af hans ugifte døtre, der havde været husbestyrerinde hos en kendt mand, arvede det smukke gamle hus på Lappen, hvor hun senere sammen med en jordemor startede en fødeklínik. De små stuer og krinkel-

kroge havde egnet sig bedre til Holbergs »Barselstue« end en nutidig fødeklinik. Lappen havde sin egen atmosfære, som Trykkerdammen havde sin. Hvor var der dejligt i de små haver om sommeren. Jeg boede selv som nygift derude i et af de ældste huse, hvor der var en kampestenskælder. Måske har den huset smuglergods, hvem ved.

Da jeg var i huset hos provst Simon Hansen, kom en af døtrene sammen med en frk. Winther, der var farmaceut på det gamle apotek. Frk. Winther boede hos en 83-årig dame og dennes datter, der var lidt særpræget. Hun havde vist nok været billedhugger. Det var et gammelt hus først på Lappen. Huset var meget forsømt og undermineret af mus, og derfor brød de sig ikke om at få hvem som helst til at gøre rent. Der blev spurgt om fru Breuning, en yngre kone der gik til hånde i præstegården, og jeg ville gøre dem den tjeneste, og det havde vi ikke noget imod.

Vi gik i gang, og der var noget at tage fat på. Den ældre dame, fru apoteker Rink, vidste ikke alt det gode, hun ville gøre os, fordi vi hjalp dem. Fru Rink var meget åndsfrisk af sin alder. Det var et smukt gammelt hjem med dejlige ting, men musene havde været slemme. Fru Breuning fik hurtigt skik på det, hun var en dygtig kone.

En smuk oplevelse

Jeg håber ikke, det gør noget, at jeg beretter om en smuk oplevelse. Der er nu gået en menneskealder, og de er døde og borte, så det er et smukt minde at bevare. En skør ide måske. Men den mindede mig om »Babattes Gæstebud« af Karen Blixen. Der blev dækket et overdådigt frokostbord, med alt hvad hjertet kunne begære og dertil udsøgte vine. De var vinkendere, kan jeg tænke mig. Flere af datidens berømtheder har haft deres gang hos apoteker Rink, blandt andre Holger Drachman. Der gik ry af deres fester.

Vi morede os dejligt over samtalen mellem frk. Winther og den gamle dame, den gnistrede af vid og lune. Ja, vinen løsnedes tungebåndene. Den gjorde sin virkning på fru Breuning og mig, og udover tungebåndet var vores bevægelser blevet noget usikre. Vi var med skam at melde blevet halvfulde, det var jo ikke så tit, der vankede vin i vores omgangskreds.

Fru Breuning jog et kosterkaft gennem en rude, da hun ville lukke det op med omtalte redskab. Jeg kurede ned ad stentrappen til gården med en krukke i favnen, hvor en musefamilie havde endt sit liv, den stank fælt.

Frk. Winther var en dygtig tegner, og provstens døtre havde vist mig flere karikaturtegninger, hun havde lavet. I gården

med det gamle das havde hun på de kalkede mure lavet to dejlige landskabsbilleder. Hun har nok med det lune tænkt på det smukke syn. Vi sang på sidste vers. Dagligstuen med medailionstolene, hvor stolesæderne var håndbroderede af fru Rink, var nu færdig, og nu kom de fine ting til deres ret. I en fuglevo-liere sad tre undulater og en ara og skræppede. De havde nydt friheden uhæmmet og havde klattet alle vegne, men nu var det slut.

Nu skulle det fejres med en fin middag, og vi skulle have lov til at bestemme menuen. Det blev suppe, steg og fromage. Det ovale bord blev dækket med damaskdug, fint porcelæn, kry-stalglas og vin i karafler. Som prikken over i'et var der levende lys i to trearmede sølvkandelabre. Hvor var det smukt, og oven i købet blev der holdt en tale, hvor vi blev takket for vores ind-sats. Pengemæssigt blev vi ligeledes belønnet.

Med årene har jeg set mange smukke og festlige borde, men stemningen i den vidunderlige stue med de levende lys, den kan kun opleves én gang. Måske er man mere modtagelig, når man er 16 år.

Madam Karlsons barnebarn, Thilde, var illegitim frugt af datteren Kristina, der i sin pure ungdom slog sine folder i Kø-benhavn. Hun havde kapret en lidt ældre grammofonfabri-kant, der giftede sig med hende og hjemførte hende til sin fø-deby Hamburg.

Madam Karlson opdrog Thilde i tugt og ære, hjulpet af Kri-stina og hendes rige gemal. Vi misundte Thilde hendes fine tøj.

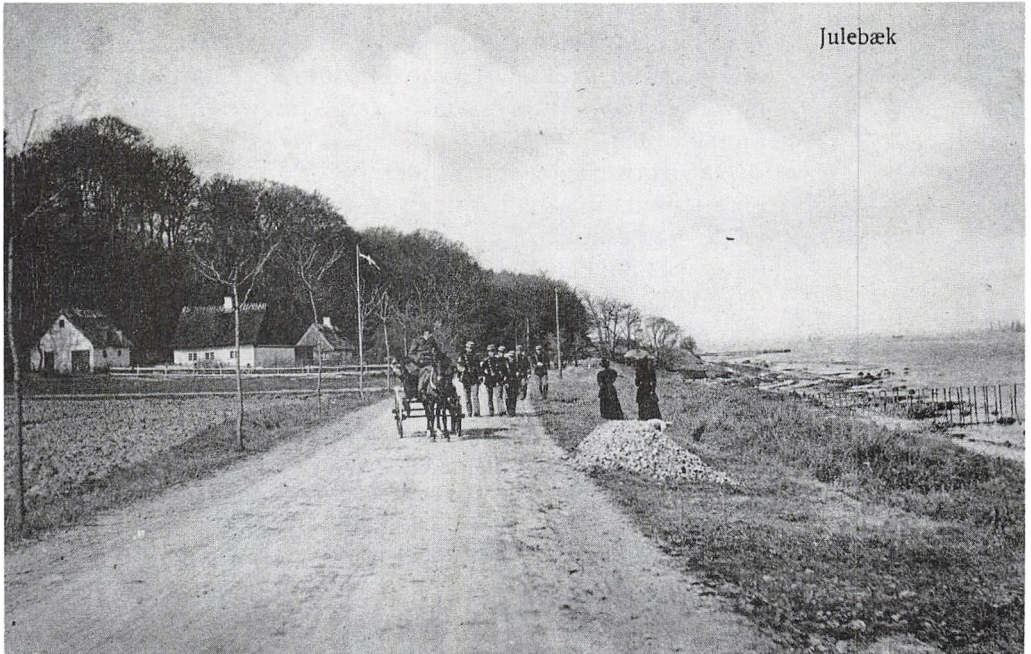
På Nordre Strandvej boede der to gamle frøkner Demant af fransk herkomst i en villa ned til vandet. En gartnerbolig til kusk og pige hørte til huset. Thilde havde været hos frøknerne det sidste år, og hun og min søster kom sammen. Thilde havde fortalt om børnene i gården, og så syntes de gamle damer, at det kunne være morsomt at arrangere en skovtur for dem.

Der blev lejet en charabanc, kusken skulle køre, og han var lige så alderstegen som frøknerne. Vi var femten, der skulle med. De store skulle passe de mindre. Renvaskede og glat-kæmmede i vores fine puds stod vi spændt ventende, indtil vog-nen med den fine kusk trillede ind i gården. Turen gik til Jule-bæk, dér var plads til at parkere, og så var der gynger og vip-per. Så rullede vi afsted, medens gårdens beboere stod og vin-kede farvel. Vi passerede Lundegade og Lappen og kørte ud ad Nordre Strandvej. Frøknerne Demant og Thilde stod ved havelågen og vinkede til de glade unger.

På Strandvejen kom frøknerne Tvede i deres nyerhvervede

Frøknerne
Demant

Frøknerne Tvede

*Ved Julebæk omkring
1914.*

bil iført støvfrakker og voksdugskasketter. Farten var ikke livsfarlig, og der var altid en flok gadedrenge, der forsøgte at holde trit med dem. Jo, det var fremskridtskvinder. Den ene frøken var vist også i byrådet, hvad der var ret ualmindeligt på den tid.

I mange år lå der på en strandgrund en kinesisk pavillon med svungne tage og dragehoveder. Jeg mener, at frøkerne Tvede ejede den.

Hesten gav nogle hop, den var ikke vant til sådanne nymodens køretøjer, og kusken måtte tage et ekstra tag i seletøjet. Ja, trafikken var jo unægtelig mere adstadig dengang med kusk og hestekøretøjer. Vi nåede halvvejs huset. Der blev smilet og vinket, det var ikke hver dag, der sås en vognfuld af store og små unger med herskabskusk.

Omsider kom vi af ved Julebæk. Kusken fandt en magelig siddeplads, Lotte fik en mulepose og blev tøjret ved en bom. Vi erobrede gynger og vipper, og andre løb til stranden, hvor de soppede, slog smut og samlede sten og strandskaller.

Efter en god times tid kaldte kusken. Vi skulle have sodavand og sukkerkringler og måtte hjælpe de mindre med trakte-

mentet. En dreng havde puttet nogle døde krabber og søstjerner i bukselommerne, dem skulle hans mor have, men de lugtede råddent. Heldigvis tabte han dem, da han sprang buk. Vi havde god appetit, så sodavand og kringler var lige noget, vi kunne bruge.

I vilden sky

Da vi havde leget et par timer, blev de mindste trætte. Turen gik hjemad. Vi sang i vilden sky - ris, ras, filijong-bom-bom - vil de med i skoven, ja så kom - å damerne de løfter op i skørterne, så man kan se det ene bukseben. På vejen gennem Lundegade så vi liden Halvor, således kaldet af sin morfar. Han var den mest ondsksfulde unge i kvarteret, og han rendte altid rundt med et tov og slog os over benene. Liden Halvors tante havde brød- og slikforretning. Hun var den eneste, der havde figner dypet i sirup og på pind og stukket i et brædt, der stod på disken, derfor turde vi ikke tæve ham. Så trillede vi ind i gården, en dejlig skovtur var slut. Vi råbte hurra for kusken. Beboerne takkede ham og bad ham hilse frøknerne mange gange.

»Fattiggården«

I min tidligste barndom eksisterede det, vi kaldte »fattiggården« i Karmeliterklostret. Det var trist at se de gamle evigt vandrende på den snævre plads, der var dem levnet. Det var en bås med seng, bord og stol, og et grønt forhæng skærmede mod nysgerrige blikke - kaste et blik ud af de smårudede vinduer i de tykke mure. Sådant henslæbtes de sidste år, når de gamle blev senile og ikke kunne klare sig i de små lejligheder efter et langt livs slid og afsavn.

Pedersen med træbenet

Far kendte en gammel mand, Pedersen med træbenet, som skulle komme på besøg. Pedersen var ejer af et klenodie, en grammofon med en stor tragt, og spilleværket skulle med. Han boede i klostret. Jeg kan huske, at vi var oppe i salen med båsene, og vi spurgte, om nogle kunne sige os, hvor han var. Vi fik vist vej. Vi kom helskindet hjem med Pedersen og grammofonen, og vi ventede spændt på musikken, men først skulle Pedersen have gule ærter og pandekager. Så kom øjeblikket, hvor tonernes skrattende lyde fyldte stuen. Vi var dybt betagede, og en af mine mindste søskende stak hovedet ind i tragten for at se, hvem der spillede derinde. Vi fulgte Pedersen hen til klostret, han lovede at komme igen, men døde kort tid efter.

På kirkegården

Jeg havde en oplevelse med en af lemmerne, som beboerne i klostret kaldtes. Min mor var, efter flere års svaghed, død. Jeg var femten år. Kirkegården lå kun få skridt fra marketendergården. Mor havde mange døde at se til, mens hun levede. Jeg var tit med hende, når hun gik på kirkegården.

Mor elskede blomster, dem var der jo nok af. Da jeg blev

Interiør fra »konestuerne« ved Helsingør Almindelige Hospital i Karmeliterklostret.

ældre, gik jeg og studerede de gamle gravsteder, der lå først på kirkegården. De fremmedartede navne fra Sundtoldens tid satte fantasien i sving, og der var også slaverne fra Kronborg. Den store slægt Tegner lå der, et stykke historie man indsugede.

Jeg var på vej op til mors grav med en buket blomster. På en bæk sad to gamle koner. De kiggede nysgerrigt på mig, og da jeg skulle passere dem, kunne de ikke dy sig. »Hvor skal sådan en ung pige hen«. Jeg sagde det, som det var. De stak hovedet helt hen til mig. »Du så vel ikke sådan en mærkelig sort dame, der sad og jamrede sig å rokkede frem å tilbage på bænken på et gravsted«. Næh, jeg havde ikke set noget, så jeg ville gå videre. »Vil du med å se om hun sitter der endnu«. Nå ja, jeg var blevet nysgerrig. De gamle trippede afsted og jeg bagefter. Ganske rigtigt, der sad den sortklædte på en grav og snakkede højt og jamrede sig.

Vi kiggede nysgerrigt på hende. Pludselig rejste hun sig og for imod os med vilde øjne. Jeg skal love for, at de gamle koner fik travlt. De hankede op i skørterne og for afsted med mig bagefter. Den sorte hylede og skreg, hun var lige i hælene. Til

alt held lå gartner Ditmars drivhus op til kirkegården. Vi for ind, lukkede døren og holdt fast, og den gale ruskede i den. Omsider blev der stille, men vi turde ikke gå endnu.

Der blev taget i døren, og en stemme råbte: »Hvem er derinde?«. Vi åbnede, det var en gartnermedhjælper. Han tog det meget roligt, da vi fortalte om den gale. »Nå, hende, hun er en af fattiglemmerne fra hospitalet. Har I gloet på hende, det kan hun sgu ikke li'«. De gamle koner var kommet til hæfterne igen. Tænk at sådan et skørt fruentimmer sku' have lov at skræmme livet af folk. De glemte at fortælle, at vi havde gloet på hende. Langt borte, ved indgangen til gartneriet, stod hun og rakte truende en hånd i vejret. Der skete ikke meget i de gamle koners liv. Så der var stof til kaffetåren.

Onkel Mads

»Mor, mor, onkel Mads kommer«. Det var en af vores utallige halvonkler, der en dag kom på besøg. Mads var snedker, bosat på Enghaveplads i København og for tiden arbejdsløs.

Som supplement til en mikroskopisk understøttelse drog han ad Strandvejen fra København til Helsingør. Iført en mundering bestående af diplomat og knækflip, der var kendetegnende for en bedre mands søn, som det er gået tilbage for, solgte han postkort i Strandvejsvillaerne.

Med affekteret stemme meldte han sin ankomst. »God dag søde Dagmar, du skulle vel ikke há en bid brød til en træt vandringsmand«. »Jo, Mads, brød har jeg, men pålæg kniber det med«. »Det ordner sig Dagmar«. Mads forsvandt, og en halv time efter stillede han med spegepølse og fedt. Vi stod måbende omkring. Mads kunne trylle, men mor så lidt betænkelig ud. »Dagmar«, der var ingen der kunne sige Dagmar med så fladt et a, »gi de små lidt pølsemad, så skal de nok ud at lege«. Vi gik modstræbende.

Foreningslivet

Foreningerne blomstrede frodigt, før radio og TV holdt deres indtog. Logen var meget populær. Den havde en dejlig stor sal, som blev benyttet meget af medlemmerne. En afdeling af logen var børne- og ungdomslogen. Den havde den dejligste juletræsfest i Helsingør, vi fik altid nye kjoler til festen.

Når musikken spillede op til march om det store, smukt pynkede træ, skulle der uddeles godteposer. I forvejen havde vi i de tilstødende lokaler fået chokolade med juleboller, så blev der sunget og leget et par timer, og derefter var det de voksnes tur. Gulvet skulle fejes for knallerter, appelsinskaller og hvad der ellers hører en godtepose til. Efter pausen blev der spillet op til tidens yndede danse som skottisch, sekstur, vals og polka. Den, der krævede stor øvelse, var lancier.

Kl. 12 var det slut, vel at mærke hvis der ikke var stemning for overtid, det var der altid. Man vandrede om til march og lagde penge i en kasket efter behag. Hvis musikerne var tilfredse, blev der en time mere.

Amatørteater var der nok af. Sangforeningen »Lyren«s stykker var meget populære. Mine brødre var med i foreningen. De spillede engang en parodi på Valdemar og liden Tove. Min ældste halvbror var liden Tove, han så gyselig ud. Kong Valdemar kom ridende på en paphest, det var grove løjer. Der blev udsolgt.

Vilhelm Hansen, der skrev »Hvor er der smukt ved Sjællands kyst«, kom en del hos min far. Vilhelm Hansen var slagter af profession, men var det noget, han ikke lignede, var det slagter. Han havde derimod en vis lighed med Holger Drachman, hvad han også søgte at understrege med det hvide hår og skæg og hatten plus kappen. En kunstnerisk åre havde han da også. Vilhelm Hansen og far flikkede små sangstykker sammen, der blev opført i logen. Far skrev teksten, Vilhelm Hansen skrev melodierne. Et af stykkerne omtalte ladegårdsmedlemmerne.

Folkets Hus

»Bygningen«, eller Folkets Hus, havde sine sommerrevuer, der vel nok var noget af det mest kendte i landet. Flere af de mest berømte skuespillere har medvirket der gennem de mange år. Jeg var omkring 20 år, da Marguerite Viby havde sin debut som seksten-årig. Talentet lyste allerede sprælsk og levende. De ældste helsingoranere husker nok bedst direktør Erik Lassen, Lilly Helios, Nathansen med flere, der blev savnet og elsket, da de holdt op, og yngre kræfter kom til.

Min ældste søster var som sagt badekone på den kommunale badeanstalt. Der kom korpigerne fra revuerne. Jeg var fjorten år og blev efterhånden kendt med en del af dem. De spurgte mig, om jeg havde set revyen, næh, jeg havde ingen penge. »Smut ned og aflever vores badetøj og stik op på balkonen, tag bare din søster med«.

Revuer

Jeg havde flere gange i løbet af sommeren fornøjelsen af at sidde på balkonen og se revy i selskab med nitterdrene, der sang med på refrainet. Lilly Helios, flankeret af korpiger og store Dannebrogslag, havde en vældig populær sang med melodi af Steven Foster; »Det var mørkt, det blev lyst, det blev atter vår, der var glæde i land og by«. Sangen var en hyldest til Første Verdenskrigs afslutning. Sangene var ellers ikke ligefrem stuerene. Min søster og jeg skulle komme hjem, når revyen sluttede. Men vi kunne ikke stå for fristelsen til at se det

- »Kantussebal« efterfølgende bal, »kantussebal« som nogle sagde. Det var den jævner del af Helsingørs ungdom, der tog sig en svingom. Den tids sheiker gav den med bukser, der forneden var meget vide og tit pyntet med perlemorsknapper. Dertil flad bowlerhat med den samme udsmykning.
- Pigerne var iført lang nederdel og bluse med bredt elastikbælte. Der var sus i den, når de tog den østen om med skævsulder. For at markere slutningen spillede »I Kongelunden«, det var den traditionelle afskedsvals. Slagsmål var ikke ualmindeligt. Det har det jo aldrig været.
- Karneval** Der var ingen forening før i tiden med respekt for sig selv, der ikke holdt karneval. Karnevalsfeberen rasede, og når tiden var inde, var der ingen hjem, som ikke rustede sig til karnevalsstrabadserne. Familierne slog krøller på sig selv for at komponere fantasifulde dragter. Dem, der ikke syede, lejede dragter. Hvad der var mest populært blandt mænd og kvinder var pjerrotdragten. Også nattens dronning og blomsterpiger var repræsenteret.
- Klokkeblomst** Jeg selv var klokkeblomst med katastrofale følger. Stiverne i kronbladene var gået ud af deres gode skind og hang i alt, hvad der struttede. Og det var ikke så lidt. Der faldt nogle barske kommentarer til klokkeblomst og stivere i særdeleshed. Konfetti og serpenter dryssede ned og snoede sig om de dansende. Kl. 12 faldt maskerne, og spændingen udløstes vedrørende præmien for den smukkeste og mest komiske dragt. Svenske piger var der altid en del af til Helsingørs forlystelser, det vakte ikke udelt glæde hos de danske, som betragtede dem som rivalinder, men der blev indgået en del forbindelser med broderfolket.
- Den spanske syge** Den frygtede spanske syge satte imidlertid for en tid en stopper for alle forlystelser. Den raserede som en pest med mange døde.
- Gøgl** I min ungdom var der tit fest i Gammel Kongenshave, blandt andet i forbindelse med første maj. Børn og unge flokkedes om de forskellige forlystelser, gyngebåde, karuseller og alle de andre seværdigheder. Professor Labri havde med sin rivende talestrøm en stadig strøm af tilhørere i sin hule hånd.
- I det ene hjørne af pladsen tonede musikken ud fra danseteltet. Kom man indenfor i virvarret af dansende og stående, lød det med mellemrum: »De førende herrer og damer betaler«. Forklaringen var 5-øres dans, den tids betaling til musikken. Var der nogen, der forsøgte at snyde, blev de taget i kraven af den allerstedsnærværende kontrollør og vippet udenfor på en

Skøjteløbere i Reberbanen 1919.

Skøjteløb

ublid måde.

Af udendørs fornøjelser var der om vinteren i frostvejr skøjteløb for betalende i Reberbaneparken. Damer og herrer med krydsede arme gled over isen til skøjteløbervalsen. Et stedligt musikkorps assisterede, iført sivsko. For ikke-betalende var der gratis underholdning set fra alleen, hvor publikum jammerligt frysende forsøgte at holde varmen ved ihærdig brug af arme og ben. Det var i de gode gamle dage.

Det gamle teater

Det gamle teater i Groskenstræde, også kaldet Kosmorama, rummer minder, der er langt borte fra nutidens avancerede teknik. Her kunne man formedelst ti øre redde sig en ståplads på balkonen om eftermiddagen. Her skreg man uhæmmet af grin over den tykke dreng Fatty, og når filmen knækkede midt i et grusomt indianeroverfald, hylede vi også, så hele balkonen var ved at falde ned. Hvor stjerner som Lillian Gish, Mary Pickford, Pola Negri og Dolores del Rio dog henrev publikum, Dia Asta har jeg set, inden hun blev et verdensnavn, i den danske film »Forhus og baghus«. Otto Jacobsen og andre teaterdirektører turnerede med tilløbsstykker som »Jorden rundt i 80 dage«, »Kaptajn Grants børn« og »Trilby lykkebarnet«.

Billetter til film og teater hentede man hos de søde gamle frøkner Povlsen ved teatergården. Oversigten blev lagt frem over de tomme pladser. Pladserne på anden og tredje række

tog man nødtigt, der var ingen rygstød, det var værre end lopperne, der blev livlige i varmen. Det er vel deraf loppeteater kommer.

Statister var et kapitel for sig. Der var mange, der tjente en skilling ved det, ikke store sager, men alene at kigge bag ved kulisserne var sjovt. To af mine brødre var statister. En skolekammerat, der lignede et englebarn, men langt fra var det, havde uskyldige barneroller. En frugthandlers datter, Roma Jelmo, var så uheldig at vælte et sætstykke under »Jorden rundt i 80 dage«. Publikum var ved at tro, at det var kanontorden. Stakkels Roma, hun var færdig som statist.

Mine brødre var sammen med andre drenge bølger under et tæppe i samme stykke. De skulle bevæge sig ret kraftigt for at vise stormens styrke.

Vi var en flok unger, der lærte den ædle dansekunst af en forhenværende gymnastiklærer fra Kronborg garnison. Det var streng justits. Han fik da lært os vals og polka, det foregik i Håndværkerforeningen.

Min dansepartner, der også var statist i det gamle teater, var høstkarl i »Lykkebarnet«. I mine øjne var han en flot fyr, men charmen var det så som så med i stykket. Han havde foræret mig en fribillet. Han var iført et møllehjul af en stråhat, og der var ikke fri for at være ål i de hvide strømper. Det var da et dejligt stykke, set med mine unge øjne. Og så sad jeg oven i købet for første gang i parkettet.

Hos fotograf

Fotografer er ikke, hvad de har været. En gift søster havde en dejlig forkælet unge på tre år, lille Erling. Hun ville gerne have ham forevigtet og spurgte, om jeg gik med. Fotografen og fruén kendte vores talrige familie.

Da vi ringede på, lukkede fru Nielsen, en høj, benet dame med forlorne pandekrøller, op. Hun kvidrede, da hun så mig: »Der har vi jo vores søde klokkeblomst«. Jeg var, som skik og brug var, blevet fotograferet inden jeg gik til karneval. Det var med væmmelse, jeg tænkte på »kunstværket«. Med arme og ben strakt bønfaldende op, med et krampagtigt smil og det venstre ben strittende bagud kravlede Nielsen, gemalen, under det sorte klæde og trykkede af. Da billedet blev vist frem hjemme, skreg mine kære brødre af grin. Jeg rev billedet i stykker.

Erling blev sat på en forgyldt stol, der havde set bedre dage, og en afkræftet viftepalme stod ved siden af. Erling var sur. Fruén gjorde sig hæderlige anstrengelser for at lokke et smil frem, men forgæves. Til sidst gik hun bag et skærmbret og for

derefter frem med et hop »tit, tit, tit, lille Erling, se den søde elefant«. Erling skreg som en stukken gris. Da han var rolig, sagde fruén med en anstrengt smil: »Nielsen, så trykker vi«. Nielsen forsvandt under klædet, han var altid stilig klædt på i diplomat og knækflip. På vejen hjem sagde min søster: »Hvor er du en uartig dreng, når du ikke vil smile til den pæne dame«. »Hun er grim«, sagde drengen.

Jeg tænkte på mit mislykkede kontrafej, da fru Nielsen sagde: »så ser vi smilehullerne, frk. Hansen. Så trykker vi, Nielsen«.

Ud at tjene

Så var tiden kommet, hvor jeg, som det så smukt hedder, skulle træde ind i de voksnes rækker, altså ud at tjene til det daglige brød. Da jeg havde været den dygtigste i skolen, bortset fra regning og baldyring, fandt far på, at jeg vist godt kunne bestride et mindre kontorarbejde hos savværksejer Klarskov. Det gik bare ikke, trods alt hørte der nok en handelsuddannelse til. Da jeg var dygtig til tegning, ville fars søster, der beboede en fem værelses lejlighed på Blegdammen, forhøre sig, om der skulle være noget på Den kgl. Porcelænsfabrik, men der var optaget foreløbig.

Skolebespisning

Da min mor døde fik jeg halvdagsplads i skolebespisningen med uddeling af mad sammen med et par andre piger. Samtidig kunne jeg holde hus for min far.

Jeg havde selv de første år af min skoletid, da vi var en stor børneflokk, spist på skolen. For at bevise at vi var værdige til at spise, havde vi spisetegn, der hang om halsen. Menuen kendte vi på forhånd, øllebrød med klumper og vandgrød med futmælk, betegnelsen for skummetmælk. Nå, vi fik da mælk hjemme, ellers havde vi nok manglet nogle vitaminer, men det var jo et tilskud.

Nu var der indført en køddag om ugen med skipperlabskøvs, også kaldet cement. Den dag var der trængsel i spisekælderén. De store drenge huggede en ekstra portion og satte på hylden under bordet. Vi lukkede øjnene, måske har jeg også selv gjort det.

I huset hos provst
Simon Hansen

Da jeg havde været et års tid i skolebespisningen, kom inspektør Arkil og spurgte mig, om jeg ikke kunne tænke mig at komme i huset hos provst Simon Hansen og hjælpe den halve dag. Provsteboligen var i klostret, og da jeg snart var for gammel til spisekælderén, sagde jeg ja.

Det var dejlige mennesker. Der var tre voksne døtre og en søn, der var reservelæge på hospitalet. Det var et helt teater at være i den præstegård. Pigebørnene havde en udpræget humo-

ristisk sans, hvad jeg heller ikke selv kunne sige mig fri for, og der var nok at more sig over. Den yngste af døtrene, der lige var blevet student, blev kaldt »Gissemænd« efter en kendt skuespiller.

Mig kaldte de, til forundring for provstinden, for »Tulle« på grund af, at jeg lignede en veninde, der lød navnet. Til stor forargelse for præstekonen lokkede de mig til at få klippet page hår. Det var i 1919 eller 1920. Jeg vil ikke sige, at jeg var foregangsmand, men næsten.

En dag til frokosten, hvor provsten ikke var hjemme, blev det diskuteret, om bordbønnen skulle være lang eller kort. Provstinden insisterede på den lange. Den ene af døtrene spejlede æg. Hun kom farende, »åh mor, hvorfor skulle du have den lange, nu brændte jeg spejlæggene«.

Min far fik husbetyrerinde, og så måtte jeg jo søge andre græsgange. Jeg forlod provstens med en pæn anbefaling. Det var et sesam, luk dig op. Hvem ville ikke gerne antage en pige, der havde været i en præstegård. Om det svarede til forventningerne, det kunne nok diskuteres. Jeg manglede sikkert nok en del af det, man forventede af en tjenestepige.

Derefter begyndte min lange odysse ind og ud af pladser, til jeg nåede mit sidste og bedste sted, Frederiksberg Hospital.

Et sort kapital

Et sort kapitel i mangen en tjenestepiges liv. Hvad har sådan en stump tøs ikke været igennem af tunge byrder, ensomhed og hjemve. Hun har været behandlet værre end en hund, når hun som fjortenårig kom ud og tjene.

Som jeg selv har prøvet, og andre berettet, får man det indtryk, at såkaldte fine fruer for en ussel løn kunne tiltage sig hånds- og halsret over det væsen, der skulle gå dem til hånde.

Min ældste halvsøster havde fået nok, og da hun var seksten år kom hun på fiskenetfabrikken, hvor hun var, til hun giftede sig. Den og væveriet var efterspurgt arbejdspladser.

Selvfølgelig fandtes der gode pladser, men de var undtagelser. Man kan sige, at døtrene fra arbejderhjem var stedbørn. Drengene kom såvidt muligt i lære, til pigerne var der kun det store marked for tjenestepiger. Igen en følge af store børneflokke.

Hos en købmandsfamilie

Lad mig nævne et konkret tilfælde. Navne udelades. Jeg søgte plads hos en købmandsfamilie. Fruen var den »blide engleagtige type«. Nu må dertil siges, at jeg var hærdet og kunne bide fra mig.

Jeg mødte kl. tolv middag, og da klokken var ti aften, regnede jeg med fyraften, men nej. Der var en del spinat, der skulle

Skolebespisning på Skolen i Marienlyst Alle, 1914.

skylles og pilles.

Der var tre voksne børn, der blev tituleret de unge herrer og frøkenen.

Fruen forlangte lyseblå kjole formiddag og sort/hvid uniform eftermiddag. Jeg skulle selv betale. Om morgenen blev jeg sendt til bageren efter fire kryddere til herskabet, til pigen var der dejligt ristet brød fra i går. Jeg tillod mig engang at købe en krydder til mig selv til fruens forbavselse. Jeg bemærkede, at krydderen var købt og betalt af mig selv, og at jeg gerne overlod det ristede brød til fru. Det blide var ved at forlade hende. Noget senere sagde fru, at der var frokost. Jeg kiggede forundret. Der stod en klat kold frikassé, som jeg havde observeret den sidste uge og et stykke leverpostej med mug på. »Tak, jeg har ikke lyst til maveforgiftning«. Hun hvædede: »Tag Dem i agt«, »ja, det prøver jeg på«. Om eftermiddagen sendte hun mig i sort stuepigekjole og blondekappe op på et af de ældgamle lofter for at feje. Nu var målet fuldt! Jeg smed kosten og rådede hende til at sætte en annonce i avisen efter en

gårdskar, der samtidig kunne være kokkeenepige. Så ville jeg gerne rejse den første.

Muligvis har jeg ikke været af rette tjenende ånd. Sørgeligt var det, at man var pisket nødt til det. Der er vel nok nogle af min årgang, som har tjent, der vil nikke genkendende. Jeg har været ude for et par steder, hvor man blev behandlet ret tåleligt de første 14 dage, og dernæst, ja lige rent ud, gjort helvede så hedt, at man stak af uden løn.

Frederiksberg Hospital

Det var som at vinde i lotteriet, da jeg tiltrådte i vaskeriet på Frederiksberg Hospital. Jeg var så heldig at blive antaget på hospitalets store vaskeri. Personalet var halvt koner, halvt piger. Der var mange mænd, der studerede, der arbejdede på hospitalet. I vaskeriet var der en teolog og en jurist. Jeg kom til at pakke linned i de store kurve til de forskellige afdelinger. Alt i alt var jeg seks år i det job, fire år som pige, to år som kone.

Jeg blev kone på egen kost og logi og lærte min mand at kende. Han var sønderjyde, afmønstret matros og ventede på hyre. Da der var den store krise i 30'erne, kom han til at vente længe. Understøttelsen var hverken til at leve eller dø af.

Jeg rådede ham til at tage til Helsingør og søge arbejde, han kunne nok bo hos min far. Det gjorde han. Da han havde sejlet fra han var fjorten år på såvel sejlskibe som dampskibe, kunne han både lave mad og gøre rent. Far var glad for ham.

Det var deprimerende med arbejdsløsheden, og mange hullede sig igennem med småjobs hist og her ventende på bedre tider. Der kom imidlertid ikke det, de havde ventet.

Arbejdsløsheden

Det var hårde tider, arbejdsløsheden florerede. Nogle var heldige og fik et par dages arbejde, men måtte så ud at søge igen. Understøttelsen på 21 kr. for gifte var hverken til at leve eller dø af. Udenfor værftet voksede flokken af arbejdere, der ventede på at få job. En formand kom frem og kiggede det antal ud, der skulle bruges. Resten gik skuffede hjem. Min mand havde sejlet i fjorten år. Det var en omvæltning at søge arbejde i land, men han var ihærdig og søgte med lys og lygte efter noget at rive i.

Han var stor og stærk, og det kunne der nok være brug for, når de tog stød op. Det var noget af det hårdeste arbejde, der fandtes. Han var dengang 27 år.

Helsingør igen

Jeg opsagde mit arbejde og tog til Helsingør. Vi giftede os på kærlighed og kildevand, og det var ikke helt ved siden af. Men så var heldet med ham, der var bud efter en sømand til en af statens sandsugere. Det var sæsonarbejde, og han stod for tur

Interiør fra isafdelingen ved Kronborg Margarinefabrik i Bjergegade 27, 1954.

på forbundets liste og kunne begynde.

Sandsugereren skulle til Hvide Sande, og da der var meget overarbejde, gav det god fortjeneste, omkring 600 kr. pr. måned. Den gængse ugeløn var 60-70 kr. hvad enten man var faglært eller ufaglært. Samtidig var vi så heldige at få en lejlighed i et ældgammelt hus på Lappen. Alt vores habengut kunne være på en trækvogn. Kristian var i gang med at male og tapetsere.

Jeg selv havde fået arbejde med at pakke ispinde på margarinefabrikken Kronborg. Så foreløbig gik det jo godt.

Hos møbelhandler Svendsen købte vi en kombineret stue med bord, fire salonstole, ottoman, bogskab og to lænestole med heluldent betræk. Det var gedigent, som man sagde, og kostede 600 kr.

Og så skulle man opleve endnu en verdenskrig, hvor verden vandede sig under et ubændigt magtorgie, der var startet af en lille ubetydelig tapetserer med storhedsdrømme og oratoriske evner og i besiddelse af den største krigsmaskine, verden havde set.

Jeg fødte min søn, mit eneste barn, hjemme i februar 1941. Jordemoderen forlangte mere varme, og min arme mand, der omtrent havde brugt de sidste koks, måtte på jagt efter flere. Da fødslen var overstået, og min mand havde assisteret med at koge vand og forskelligt andet, fulgte han jordemoderen ud på Vinkelvej med fødebakken og jordemortasken, hilst af tilråb og tillykke fra arbejdere på vej til værftet.

Krigen gik sin gang, og modstandskampen tog til. »Wiener-

Anden
Verdenskrig

barnet«, som han blev kaldt, blev likvideret på Stengade, og efterhånden gad folk ikke gå i kælderen længere, når luftalarmerne lød. Man var blevet vant til de allieredes eskadrer af bombeflyvere, som om natten med den karakteristiske brummen var på vej til bombemål i Tyskland.

Så kom den aften, der vel blev den mest uforglemmelige, da budskabet lød, at tyskerne havde kapitulert. Jeg sad og hørte radio. Min mand var på arbejde. Jeg for ned af trapperne og råbte, og folk faldt grædende af glæde hinanden om halsen. Mørklægningsgardinerne røg op, og lysene strålede.

Jeg tog min søn på fire år ved hånden. Vi skulle ned og dele det store øjeblik med min mand, der havde vagt på værftet. Gaderne var fulde af jublende mennesker, det var slut med de fem forbandede år. Der var ikke mange, der fik søvn i øjnene den nat.

Skibstømrerlærling i tyverne

af H.A. Børgesen

Ingeniør Holger Børgesen, født den 9. april 1910 i Esbjerg. Søn af skibstømrer Sophus Børgesen, født i Snekersten i 1880. Flyttede til Helsingør i 1914.

Første dag på værftet

9. april 1924 blev jeg 14 år. Den 12. april blev jeg konfirmeret, og den 1. maj kom jeg i lære på Helsingør Skibsværft. Jeg ville ud at sejle som min ældre broder, men min far mente, det var bedre at lære et fag først, så kunne man gå i land igen, hvis man blev ked af søen.

Jeg kom i lære som skibstømrer og kunne så senere komme ud at sejle som tømmermand. Altså om fem år. Det var lang tid, men så lang var læretiden dengang.

Da det var den 1. maj, den dag jeg mødte, var der ingen svende på arbejde, men lærlingene skulle jo arbejde. Der var altså forholdsvis stille på værftet, og portneren, som var noget af en buldrebase, stod og så til.

Vi børn var ærligt talt noget bange for ham og det af følgende grund: Vi fik somme tider lov til at gå ned for at hente far ved porten til fyraften. Vi boede på Lappen. Det var interessant at se, hvordan de tomme veje ved den første tone af fløjten pludselig var stopfulde af arbejdere. Hvordan det egentlig skete, tror jeg aldrig rigtigt, jeg fandt ud af. Så længe fløjten lød, overdøvede den alt. Det benyttede vi os af og lagde nakken tilbage og hylede med, som Mowgli gjorde det i junglebogen, men så stoppede fløjten, og vi stod der og hylede. Så blev portneren tosset, og vi måtte løbe, medens han bandede og truede. Når far så kom, kunne han ikke forstå, at vi ikke kom helt hen til porten, men vi sagde bare, at vi var lidt sent på den.

Nå, tilbage til 1. maj. Portneren, som jeg jo ivoøvrigt ikke skulle have noget at gøre med, stod og betragtede mig og sagde så: »Skal vi nu have sådan nogle små lorte at slås med?« Selvfølgelig blev jeg fornærmet, hvem ville ikke være blevet det. Så spurgte jeg ham, om de kun kunne bruge store lorte på værftet. Kors hvor blev han tosset, han langede ud, men ramte mig ikke. Da de andre tilstedeværende morede sig, var han nødt til at grine med. For dog at vise hvad han var værd, bestemte han, at man ikke ville have læredrenge, der var mindre end mig. Jeg blev vøjet. 34 k ialt.

Vor mester dengang hed Forbeck, og formanden hed Madсен. Da jeg havde hilst på dem, blev jeg sendt ud i tømmerværkstedet for at lave en kabyskasse til at have værktøjet i. I kabys-

kassen havde vi det værktøj, som var nødvendigt til det daglige arbejde. Den fulgte os overalt, og vi bar den på ryggen ved at stikke mukkerten gennem en strop i kassen og tage mukkertskaftet over skulderen. Senere fik man så en rigtig værktøjskiste. Den stod på værkstedet og indeholdt alt det værktøj, som ikke var i brug i øjeblikket. For at kunne købe værktøj, og holde det vedlige, fik vi værktøjspenge - 2 øre i timen.

Tømrerværkstedet

Tømrerværkstedet var meget enkelt indrettet. Langs to af væggene stod »høvlebænkene«. Det var solide borde med kilegange i passende afstand, så man kunne kile det træ, man arbejdede med, fast. På gulvet stod nogle meget kraftige træbukke hvorpå der var fastgjort nogle meget svære skruetvinger. De var beregnet til at lave lugedæksler på. Den eneste mekanik, vi havde, var slibestenene. Der var to - en fin og en grov sandsten - som løb i vand og blev trukket af en rem. I et hjørne af værkstedet var indrettet et lille rum for specialværktøj. Der var skørsave, lange mejsler, store kopbor, som man drejede med hånden, specielle stafhøvle, sålekrumme høvle, faste nøgler og meget mere. Der var en gammel tømrer, som passede alt dette. Han var også lidt samarit og kunne binde en klud om eventuelle skrammer. Han havde, desværre for mig, en lidt livlig fantasi. Engang huggede jeg mig ret slemt i benet med skarøksen. Jeg kom lige så rask ind og ville have en klud om benet i en fart, for vi arbejdede på akkord. »Er du tosset?«, sagde han, »du skal på sygehuset og have det syet«. Da jeg ikke var helt enig med ham, fortalte han mig en dramatisk historie.

Livlig fantasi

Han havde engang hugget sig på nøjagtig samme sted. Der var ikke blevet gjort noget ved det. Så blev benet helt sort. Da han nåede dertil, hvor man var ved at vælge en sav til at skære benet af, hørte jeg ikke mere, jeg besvimeede og stod på hovedet i en kasse gamle søm.

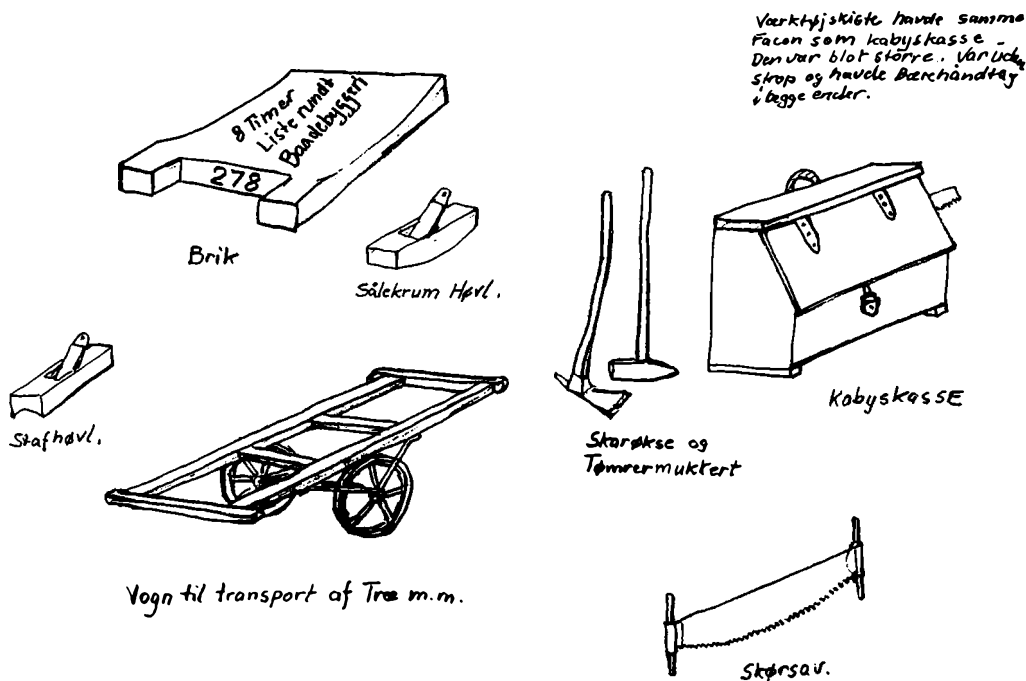
Jeg blev kørt på sygehuset i en hyrevogn uden videre dramatik.

Nå, det var et lille sidespring.

Jeg stod altså i værkstedet og lavede kabyskasse under behørigt opsyn af tømreren fra værkstedsrummet. Da kabyskassen var færdig, blev jeg sat til at lave dæksflader, som skulle beskytte de nye trædæk på nybygningerne.

»Pas nu godt på dem«

Dæksfladerne blev udført af $1\frac{1}{2}$ " gran med $\frac{1}{2}$ " granrevler. Til at sømme dem sammen med fik jeg af mester selv udleveret en pakke $1\frac{1}{2}$ " søm. »Pas nu godt på dem«, sagde han. Det lovede jeg da, noget forundret, jeg kunne da ikke tro, at det var noget problem. Jeg skulle snart blive klogere.

Eksempler på nogle af de værktøjer og redskaber som Holger Børgesen anvendte i sin læretid, og som er omtalt i artiklen. Tegnet af Holger Børgesen, jan. 1984.

Lidt efter kom et par af de ældste læredrenge forbi. »Hov, du har nok 1½” søm, gi’ nogen«. »Nej, mester har sagt, at jeg skal passe godt på dem«. »Nå, sagde han det!« Så fik jeg et par på tæven af den første og udleverede en håndfuld søm. Så kom den næste, og det gik på samme måde, et par på tæven og udlevering af søm.

Som man ser, er det ikke altid lige nemt at gøre, som mester siger. Da jeg var inde for at få flere søm, sagde jeg, at der faktisk gik flere søm til, end jeg havde regnet med. Det syntes mester også.

Da jeg havde fået udført et passende antal dæksflader, kom mester en dag og sagde, at jeg kunne gå ned til ophalerbeddingen og melde mig til tømmeren der.

Jeg blev glad, for nu skulle der da ske noget, og tømmeren var kendt for at være en rar mand. Som læredreng blev man altid hægtet på en svend, de var ikke alle lige nemme at gøre tilpas, og så kunne der godt vanke en over nakken.

HM3
Jan 84

På arbejde ved ophalerbeddingen

Jeg fik med besvær kabyskassen på nakken, det var jo første gang, og traskede ned til ophalerbeddingen. Først havde jeg afleveret resten af 1½” sømmene til mester minus en nævefuld til mig selv. Jeg regnede med, de var værdifulde, når man sådan kunne få tæv for deres skyld.

Ophalerbeddingen var af træ, og den var meget gammel. Hvor gammel den egentlig var, blev jeg først klar over, da jeg fornylig genkendte den på et billede fra Helsingør, dateret ca. 1860.

Beddingvognen blev trukket op ved hjælp af hydraulik. I spilhuset var der et stort stempel, som kunne trække ca. 6 fod. Kæden til vognen, det var en dobbeltkæde, bestod af 6 fod lange led. Når stemplet havde trukket op, stoppede vognen, og man firede, til den stod ved hjælp af paler. Så løsnede man et kædeled i hver side, og otte tømrere bar dem til side. Så firedes stemplet af for at nå ned og få fast i næste led i kæderne. Det var en langsommelig tur, men pålidelig.

Det var tømrerens arbejde, og altså nu også mit, at holde vognen, og hvad dertil hørte, i behørig orden. Desuden skulle vi selvfølgelig tilpasse vognen til at tage skibene på land for reparation og atter sætte dem i vandet igen.

Vi havde et lille rum til tilbehør til beddingen, her stod vort værktøj også. I stille perioder og i dårligt vejr sad vi derinde og ordnede grej, såsom sjækler, bolte, stropper m.m. Så lærte tømreren mig tovværksarbejde og fortalte om dengang, han sejlede som tømmermand med 4-masteren »Viking«.

Bådeshoppen

Det var en dejlig tid, men så en dag kom mester og sagde, at jeg skulle tage mit værktøj og gå over at melde mig i Bådeshoppen.

Det var bådebyggeriet, man kaldte sådan. Bådeshoppen lå ovre bag »den gamle dok«, altså nærmest Kronborg. »Den nye dok« var den nærmest porten. Tømrerværksted og savmølle lå lige ud for forenden af den nye dok. Ophalerbeddingen lå parallelt med den nye dok med toiletbygningen imellem.

Nå, jeg sagde pænt farvel til tømrer og bedding, fik kabyskassen på nakken og begav mig på den lange vej over til Bådeshoppen. Dokporten var heldigvis i, så jeg kunne gå over den. Når dokken var åben, måtte man gå hele vejen udenom, og det var en stor omvej.

Bådebyggeren havde ry for at være en barsk fyr, så jeg var ærlig talt lidt beklemmt ved situationen.

Jeg kom pænt ind med min fine nye kabyskasse (den var omtrent så stor som mig selv) og sagde, at jeg skulle hjælpe ham.

Han gloede noget på mig, så sagde han »Vorherre bevares, skal det nu være en børnehave«. Jeg turde ikke kommentere denne bramfri udtalelse fra min fremtidige chef. »Skrub over til den anden høvlebænk med din kasse og så rub dig, for her har vi travlt«, sagde han.

Jeg gik over til min høvlebænk, den var som i tømrværkstedet kun en bred planke med en anordning, så man kunne kile brædderne fast, når man høvlede på kanterne, og en klamp til at stoppe træet, når man høvlede på fladen.

Jeg kiggede mig omkring. Der var tre høvlebænke, to træbeddinger à ca. 30 fod, et skab til søm og en slibesten til at slibe værktøj. Slibestenen var ikke sådan en fin en, der løb rundt, kun en stor flad sandsten. Så var der en masse bådskebeloner. Uden for den ene gavl var svedekisten. Det var en lang firkantet kasse, hvori det træ, som skulle dampbøjes, svøbetømmer, essinger m.m., skulle dampes. Dampen blev leveret fra en kedel, som jeg fyrede under med træaffald fra værkstedet.

Bortset fra at køle og stævne blev rettet op og høvlet i savmøllen, og at klædningen, der var af lærketræ, i stor bredde blev skåret i facon og høvlet i tykkelse samme sted, så måtte vi tilpasse al træet med vort håndværktøj. Det eneste mekanik, vi havde, var et par små hånddriler til sømbor. Det var min svends. Han havde købt dem i Amerika, da han sejlede.

Vor værktøjsbeholdning så nogenlunde sådan: Håndsav (fuchssvans), stiksav (rotterumpe), en stor og en lille skarøkse, langhøvl, skrubhøvl, pudshøvl, stafhøvl, borsving med skraller, spigerbor, centrumbor, navere, kalfatreværktøj, klinkeværktøj, hammer, mukkert, stemmejern, en stor og en lille skølp (huljern), kridtsnor og loddesnor m.m. Desuden en stor jernvinkel, en lille trævinkel, en Mahl, en stikpasser, file o.s.v.

Det var rigtigt, hvad svenden havde sagt, da jeg kom. Vi havde travlt, for det var ikke meget vi fik for at bygge en båd. Det eneste, jeg kan huske, er, at vi fik 90 kr. for at bygge en 16 fods norsk pram, også kaldet en »Moses«.

Arbejdsdagen

Arbejdsdagen var fra kl. 7-11 og fra kl. 12-16. I middagstimen kunne man nå at gå hjem, og det gjorde de fleste af arbejderne. Min svend havde et enkelt fladt stykke mad med, som han spiste stående ved 9-tiden. Det fandt jeg så også på. Men så tænkte jeg, at da eftermiddagen var lige så lang som formiddagen, kunne det lige passe med en bid brød ved 2-tiden. Men den gik ikke. »Skal du æde hele dagen?«, lød det straks. Så holdt jeg helt op med at spise medbragt mad og sørgede så for at have meget travlt, når han spiste. Men det grinede han selv-

følgelig af. Min psykologiske krigsførelse slog ikke til denne gang.

Men en vinterdag var det nær lykkedes mig. Det var bidende koldt og blæsevejr. Værkstedets utætte gulv lå på strøer, så vinden susede ind fra neden, og vinduerne var af løse glas, som sad i riller ligesom i drivhusene i gamle dage, og det eneste de gjorde, var at de omdannede vinden til træk. Min svend stod og spiste, medens jeg stod og klinkede (nittede) som en vild. Der burde ikke herske tvivl hos folk, som hørte det, at herinde stod en møgsur, kold og sulten læredreng og morakkede.

Så gik døren op, og ind kom to forfrosne malere. »Det er sgu koldt i dokken i dag«, sagde de, »men så hørte vi den glade hamren herindefra og tænkte, at her nok var lidt varme«.

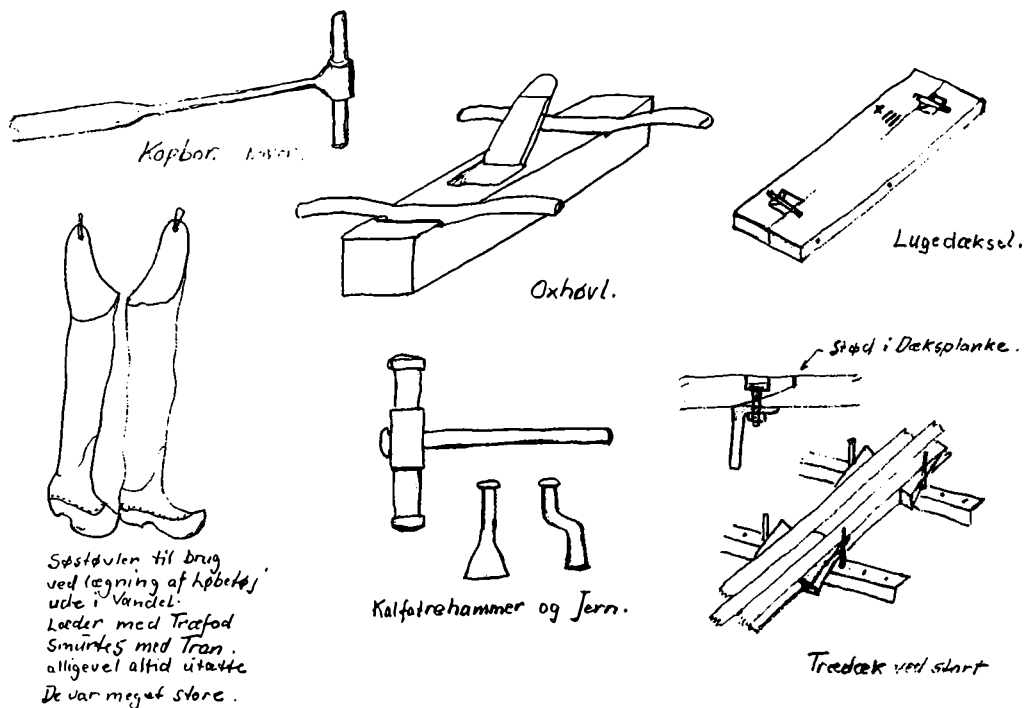
Min svend sagde ikke noget, og jeg havde ikke noget at skulle have sagt. Da de havde stået lidt, sagde de: »Vi går sgu igen, der er vist varmere udenfor«. »De tog nok fejl«, sagde min svend, da de var gået. »Ja, endda to gange« svarede jeg, men det forstod han ikke.

Arbejdet i værkstedet kunne deles i tre kategorier. Svenden lavede køl og stævne, essing, tofter, knæ m.m. Han tog stik på bord (det vil sige klædningsplanker) og mærkede dem op på træet. Når jeg så havde været i savmøllen og fået dem skåret ud og høvlet på tykkelse, tilpassede han dem og satte dem på båden med klemmer.

Af mit arbejde var det værste, at jeg skulle slæbe alt det træ, som skulle skæres på maskine eller høvles på tykkelse, over til savmøllen, som jo lå i den anden ende af værftet. Det var som oftest lærketræ, altid to lag, (sb og bb) op til 16 fod lange, 18 tommer brede og $\frac{3}{4}$ tomme tykke. Det kunne godt være spændende at komme over dokporten i blæsevejr. Om man ville lette eller gå i knæ. Der var altid nogle til at stå og grine af mig, når jeg sådan flagrede af sted.

Iøvrigt var det mit arbejde at mærke for klinker (nagler), bore og klinke (nitte), så det var færdig samtidig med, at båden blev klædt op. Når klædningen var færdig, skulle alle svøbetømmerne (spanterne) ligge klar, efter at jeg havde høvlet staf på dem. Vi satte så tømmer i, i fællesskab. Så kom der gang i svedekisten, og vi bøjede alle tømmerne samt essingen på een dag. Det var en streng dag. For det første skulle svedekisten holdes i kog, og den skulle passes, så den ikke røg i luften, svøbetømmerne skulle hentes, een ad gangen, og de var kogvarme at tage på. Svenden sad inden i båden og bøjede dem til, så borede jeg 2-3 klinker i dem i begge sider af båden. Svenden spig-

Arbejdet i værkstedet

Søstøvler til brug ved lægning af løbekøj ude i Vandet. Løder med Træfod smurtes med Tran, alligevel altid utætte. De var meget store.

Kalfotrehammer og Jern.

Trædæk ved skært

HAB
Jan. 84

Værktøjer og detailtegninger visende eksempler på tømrerarbejder, som Holger Børgesen omtaler i sin artikel. Tegnet af Holger Børgesen, jan. 1984.

rede dem til i kølen og så ud efter den næste. Lige inden fyraften bøjede vi så essingen til uden på klædningen. Det kan vel ikke undre nogen, at man var træt til fyraften og dertil kom så, at hænderne var brændt af det varme træ, så de var helt røde og ophovnede.

Næste dag gik tømreren så i gang med essing, kimingsvager og toftevager, tofter og knæ. Jeg høvlede rundlister, vi fik kun firkantede lister fra savmølle. Det var så mit arbejde at lave luftkasseklædning, bundbrædder, stuverum for og agter samt for- og agterpligt.

I alle bådene blev der installeret slippeapparater. Det var en bestemmelse fra første verdenskrig, som stadig gjaldt. Så lavede vi master, sprydstager og bådshager, men ikke årer, de blev købt.

Jeg skulle rense al det træ, som havde været brugt til afstivning af skabeloner m.m., for søm. Disse blev trukket ud, samlet sammen og rettet, så de kunne bruges igen. Der blev skam sparet alle vegne.

Nye og gamle
både

Jeg var med til at bygge 28 både ialt. Det drejede sig om redningsbåde, joller og pramme. Der kom ikke motor i nogen af disse både.

De første både, jeg var med til at bygge, var af værftets standard. De var ret spinkle og havde bl.a. ni tommer mellem spanterne, og de var uden inderkøl. Så en dag fik vi ordre på både til Lloyds regler. Der var kun seks tommer mellem spanterne, og der var inderkøl samt lidt tykkere klædning. Ligeledes var der en hel anden type essing. Svenden stod og studerede tegningen, han ville se, om vi kunne bruge vore skabeloner. Jeg stod og kiggede under hans arme.

Så siger han: »Jeg synes, at bredden er noget smal, og dybden er noget høj, hvad mener du?« »Ja så må vi skam passe på, at længden ikke bliver for kort«, svarede jeg og forsvandt over til mine bøjede søm.

Svenden lagde tegningen ned, så eftertænksomt på mig og hvædede: »Der var du da vist morsom«.

Det var godt at være på afstand.

Det var næsten udelukkende nye både, vi arbejdede med. Transportforholdene var så dårlige, at man gerne foretrak at reparere bådene på stedet. Det kunne dog ske, at vi fik en større reparation at udføre. Bl.a. fik vi engang en lystbåd, en kragejolle, til reparation. Lystbåde var sjældne dengang, der var kun een i Helsingør, også en kragejolle. Den jolle, vi fik at reparere, hed »Per« og var fra København. Den var blevet sejlet i sæk ved kajen af et skib, der skulle til reparation ved værftet. Vi fik den så over ved Bådeshoppen og gik i gang. Den var meget i stykker, for den havde været trykket flad. Ejerne, et par unge mennesker, var glade for deres omtrent nye skib, for den var ikke så god, da den blev klemmt. De fotograferede os, medens vi arbejdede. Det var skam ikke noget, der skete ret tit dengang. Og så fik man et billede, oh - fine folk.

Den sidste båd, jeg var med til at bygge var en 14 fods jolle til s/s »Norden«. Den kom lige fra værkstedet og blev tabt ned i dokken, hvor den satte sig fast mellem kølklodserne. Vi fik den tilbage med det samme.

Men selv ikke den slags dobbeltarbejde kunne redde Bådeshoppen. Værftet ville til at købe sine både ude, og arbejdskonflikter truede. Den truende arbejdskonflikt var skyld i, at vi pludselig en dag fik besked om at lukke for Bådeshoppen og gå om bord i nybygningen »Parkeston«. Vi skulle lægge trædæk. Det gjaldt for værftet om at få så meget som muligt på skibet færdigt, da konflikten så ud til at blive langvarig.

Om bord for at
lægge trædæk

Min svend var godt sur, »det var sgu ikke arbejde for en bådebygger«, sagde han. Jeg syntes, at det kunne være meget morsomt at prøve noget nyt, men jeg sagde det for en sikkerheds skyld ikke. Vi skulle ned på underste mellemdæk i forreste lastrum.

Når vi lagde dæk dengang, var der næsten aldrig ståldæk under trædækket. Skibsbyggerne leverede kun dæksbjælker, enkelte strækplader og forstærkningsplader. Tømrerne kom så med deres kridtsnore og tommestokke og mærkede op, hvor vi ønskede huller for boltene, der skulle holde dæksplankerne.

Hullerne i stålet blev boret af en »borer«. Han borede med en luftboremaskine og trykkede boret ved hjælp af en planke, som han satte ind i en lang krog, der nåede ned under bjælken. Når han så satte sig på den anden ende af planken, kunne han trykke boret, men det så somme tider lidt farligt ud.

Vi lagde så dæksplankerne. Vi måtte kun lægge tre rækker ad gangen, ellers kunne de ikke kiles godt nok sammen af hensyn til kalfatringen og så blev læredrengen sendt nedenunder for at bore huller i træet til boltene. Til dette formål havde vi et centrumbor, der var forlænget til ca. en meter og et borsving. Man kunne så i de fleste tilfælde nå fra dækket nedenunder eller fra et evt. stillads til at bore hul i planken ovenover.

Svenden borede oppe fra med et propbor ca. en tomme ned i planken. Så slog han bolten i, og drengen spændte bolten fast med en møtrik. Så skulle drengen op igen og sætte propper i boltehullerne efter først at have puttet noget blyhvidt i hullerne. Derefter skulle propperne skæres glatte med plankerne. Imedens havde svenden så passet de næste tre planker til, og turen ned i lasten med boret blev gentaget.

Det værste ved dette arbejde var, at man, når man borede og spændte bolte, stod på et meget primitivt stillads. Under dækket var der hængt nogle planker op på højkant og på disse var der lagt enkelte planker på fladen, som vi skubbede, så de lå der, hvor vi skulle stå. Plankerne var $2\frac{1}{2}$ tomme tykke og 9-10 tommer brede. Man måtte selv skubbe dem på plads, og det var tit vanskeligt, det kunne jo være ret højt oppe, og plankerne var tunge.

Det gik nu meget godt, syntes jeg, og jeg fulgte også meget godt med, så svenden ikke skulle vente på mig. Når jeg skulle fra stilladset og op på dækket, kunne jeg gå ud på enden af stilladsplanken og kravle op på dækket uden at kravle ned i lasten og gå op ad lastlejderen. Det sparede tid. Det sparede også tid. Når man nøjedes med een planke at stå på, i stedet for de to der

var til rådighed. De var jo tunge at flytte.

Men så gik det pludselig galt. Jeg havde lige boret og var på vej op, da jeg trådte på en planke, som vippede, og jeg røg ned i lasten. Det var godt, at der ikke var så langt, vel en 3-4 m. Jeg røg lige ned i rendestenen. Der sad jeg godt med ryggen op ad det ene spantetræ og benene op ad det andet. Flangen på det ene knæ sad oppe i knæhaserne, og det var mig umuligt at komme op ved egen hjælp. Men borsvinget med det lange bor holdt jeg stadig i hånden.

Et par smede, som arbejdede i lasten, kom farende. »Faldt du ned?« »Ja«. »Slog du dig?« »Nej!«. Pokker skulle indrømme det. »Hvorfor kommer du så ikke op?« »Jeg kan sgu ikke«. Så begyndte de at grine. Det har nok også set skægt ud, men jeg begyndte nu at blive lidt gnaven, men så spurgte den ene, »Skal vi hjælpe dig?« »Ja tak«. »Det er også synd at lade ham sidde der i middagsstunden«, sagde den anden. »Er du våd i R...« »Næ«. »Så har han ikke slået skibet læk, lad os bare få fat«. Så tog den ene i mine ben og den anden i armene, de trykkede mig sammen og hev til, og så var jeg atter fri. Jeg sagde pænt tak og skyndte mig op ad lejderen til mellemdækket, medens smedene stod og lo.

Oppe på mellemdækket ventede en meget vred svend, da jeg kom farende op ad lejderen.

»Det er da faen til tid, var det nødvendigt at gå den vej?« »Jamen jeg faldt ned i lasten«, undskyldte jeg. »Det behøver vel ikke at tage så lang tid«, sagde han, »tag de møtrikker og skrub ned og spænd boltene fast«, og så var den ulykke overstået, men jeg havde nogle slemme skrammer og blå mærker i lang tid.

At lægge dæk var, som det meste af vort arbejde, akkordarbejde. Betalingen var pr. fod. På sådan et lille spidst dæk i forskibet var der så mange hagplanker, kantplanker, og hvad de nu hed, at det var svært at hente nogle penge hjem. Derfor var min svend også særlig svær at omgås, han var jo ikke vant til at arbejde.

Her må jeg lige indskyde: Der er nok mange mennesker, som tror, at det fine mønster, der er i et trædæk, er for pynt. Det er det ikke. Udseendet er en logisk følge af følgende to hovedkrav: Styrke og kalfatring samt i nogle tilfælde mulighed for at begrænse omfanget af det trædæk, der skal fjernes ved reparation af stålet.

Når alle dæksplankerne er lagt og spændt fast, bliver dækket hølvet. Det gjorde vi med vore små håndhøvle. Vi havde dog

en speciel svær høvl med et tværhåndtag i hver ende, som der skulle to mand til at høvle med. Det var til det grove. Jeg var ikke god til det arbejde, når svenden tog et langt tag, faldt jeg på maven. Høvlen kaldte man en okshøvl.

Det færdighøvlede dæk fik en gang fernis, og så blev det kalfatret. Til at begynde med blev jeg ikke betroet at kalfatre, men blev sat til at spinde værk. Værk er det oprævlede tjærede tovværk, som man drev ned mellem plankerne for at tætnede dækket. Dette arbejde kaldes kalfatring. Det værk, vi fik, var alt for tykt, men så spandt vi det, d.v.s. trak det ud i en passende tykkelse og trillede det på låret. Vi rullede det op i nøgler og leverede det til svendene. Senere kom jeg selv til at kalfatre, men her fik jeg et nyt problem, og det var, fordi jeg brugte venstre hånd til at slå med. En dag mester var nede at se efter, hvordan det gik, fik han øje på min ringhed og kom hen og sagde, at kalfatrehammeren havde man skam i højre hånd og kalfatrejernet i venstre, og det gjaldt sgu også for mig. Om jeg ikke kunne se, at det så farligt ud, når hele rækken af tømre stod på den ene side af planken og kalfatrede og jeg på den anden side.

Jeg viste ham min venstre hånd, som var helt sønderlået i mine forsøg på at bruge hammeren med højre hånd. Så sagde mester, at højre håndled var for stift og anbefalede mig at sidde og vinke, så ville håndledet blive blødt. Jeg satte mig til at vinke, men det varede ikke ret længe, før min svend blev tosset, »Hold op med det pjat og se at komme i gang, hvis det er udseendet, det kommer an på, så får du sgu ikke ret meget på freddag«. Et øjeblik tænke jeg på min lille ugeløn, om udseendet havde noget med ugelønnen at gøre. Men hvad, de andre drenge fik ikke mere, så det var nok noget pjat, og jeg så ikke værre ud end dem, syntes jeg da.

Det at kalfatre

Når vi kalfatrede dæk, sad vi fladt ned på dækket på en fem cm høj skammel. Det var hårdt ved ryggen, og man måtte tit op at rette den. Det var også et koldt job om vinteren, da man ikke satte læsejl op.

Når vi var færdige med at kalfatre dækket, som gerne fik 3-4 gange værk, så skulle det »stå« hårdt, hvis mester skulle finde på at prøve, om det var ordentligt lavet. Derefter blev der hældt varmt beg i nådderne (rillerne). Det gjorde vor »begkok«, og han skrabe også det overflødige beg af. Så var dækket færdigt.

Hvis det var et fint skib, passagerskib eller lignende, skulle vi høvle dækket lige før afleveringen, så det så pænt ud. Det var

hårdt arbejde at ligge på knæ og høvle dæk. Selv om man havde brugt nogle af mine fine dæksflader til at beskytte dækket med, var der meget tit jernsplinter trådt ned i træet. På steder, hvor man havde brændt huller for vinduer, var det særligt slemt. På et skib, hvor dækket var af pitchpine, var det helt umuligt at høvle, så måtte vi skrabe dækket rent i stedet.

Under lock-out

Den i lang tid truende arbejdskonflikt udløstes nu i lock-out, og en morgen stod vi så der uden svende. Vi var en halv snes tømmerlæringer, der mødte op ved mesters kontor.

Han sendte os alle ned til den nye dok, der lå en damper i dokken. Den skulle lige males færdig i bunden, og så skulle vi tage den ud. Malerne var i fuld gang med at male, de blev først sendt hjem en dag senere end de øvrige arbejdere. Vi gik så i gang med at rydde op. Jeg fik øje på en stilladsplanke, som jeg ville tage op. Der var kun det ved det, at der stod en maler på et ben og hev i sin træsko, som stod på planken. »Må jeg få den planke?« spurgte jeg pænt. »Du kan få en på tæven«, sagde han og slog. Det var vel nok en overraskelse, en ubehagelig en, for ikke alene var øretæven ubehagelig, men hele kinden blev smurt ind i bundfarve. At male bunden på et skib var et »dirty job«, og malerne var godt sølet til. De skiftede til noget gammelt tøj, som i forvejen var fyldt med bundmaling, og nogle skiftede endda træsko, inden de gik ind under bunden på skibet. Det var een af dem, jeg havde været udsat for.

»Du kan få en på tæven«

Da jeg kom hen til de andre drenge, var de jo nysgerrige efter at få at vide, hvordan jeg var kommet til at se sådan ud. Jeg fortalte det. Nej, hvor de grinede. »Det var sgu godt gjort af ham«, sagde de, »stå på eet ben og slå øretæver, han er ikke uden evner, det var næsten synd, at vi sømmede hans ene træsko fast til planken, men så kunne han have været blevet hjemme som alle de andre«. Som man ser, så er der en forklaring på alt.

Da malerne var færdige, blev de sendt hjem, og vi tog skibet ud af dokken. Så var den dag gået.

På dokarbejde

Vort næste fælles job blev at tage nybygningen i dok. Den hed »Parkeston« og var den første af en serie skibe til D.F.D.S. De var til ruten Esbjerg-Parkeston, og skibet var meget moderne efter tidens forhold.

Vi fik den godt ind i dokken at stå, og der fik den lov at stå, til lock-outen var forbi. For at forhindre det allerede udførte snedkerarbejde i at tage skade, blev der monteret en varmeke-del på fordækket. Her gik der så en maskinlærling og var fyrmester i hele perioden, så der var varme i apteringen. Efter-

Reparation af kragejollen »Per«. På fotografiet ses bådebygger Jens Thomsen og lærling Holger Børgesen, 1924.

som der ikke var varme andre steder på værftet, resulterede det i, at skibet var fyldt med læredrenge, der ville varme sig, eller mestre, der jagede dem ud.

Vi blev sendt over til den gamle dok for at tage et andet skib i dok. Det gik ikke så godt. Der var flere årsager. Den ene var, at drengene vidste godt, at de skulle arbejde, men de mente ikke, at de skulle lave svendearbejde, når svendene var sendt hjem, men det kunne man ikke sige. Det kunne også få til følge, at man ikke fik arbejde, når man blev svend, hvis man havde gjort sig udtillbens, medens man var lærling.

En anden årsag var, at drengene ikke havde så meget respekt for dokmesteren i den gamle dok som for ham i den nye dok. Ham her råbte og skreg, så det kunne høres over det meste af værftet, men det hjalp ikke. Når han råbte op om styrbord, var der ingen drenge om bagbord. Så løb han over til BB og fangede dem der, men så var SB drengene væk. Det blev en langsommelig dokning. Man skal nemlig sætte støtter til skibet samtidig i begge sider, ellers kommer skibet til at stå skævt, og i værste tilfælde kan det vælte.

Langt om længe stod skibet, som det skulle, men da var dokmesteren både hæs og træt, for ikke at tale om hvor gal han var. Vi blev sendt tilbage uden tak. Jeg ved ikke, hvordan skibet

kom ud igen, men ud er det da kommet. Jeg mener ikke, jeg var på dokarbejde mere.

Så kom vi om bord i »Parkeston«. Vi skulle kalfatre dæk i kamrene. Der var trædæk i kamrene dengang. Det var rart arbejde, og så var der varme. Snedkerne havde sat skabe og andre møbler op. De var fastgjort til trædækket og var en del til gene for kalfatringen. Da jeg var den mindste, dømte de andre drenge mig til at tage dækket i møblerne. Det er ikke nemt at ligge og kalfatre i en kommode udefra. Jeg blev da træt af det og kravlede ind i den. Det gik da bedre, syntes jeg.

»Han er inde i kommoden«

Så kom mester. Han så sig om og spurgte: »Hvor er Holger?« »Han er inde i kommoden«, var der en der svarede. »Hvem f..... har puttet ham derind?« Så måtte jeg jo sige, at jeg selv var kravlet derind, fordi det ikke var til at ligge på maven og kalfatre. Han brummede noget og gik. Jeg fortsatte, men det tog sin tid, for der var rart at sidde.

Da vi var færdige med kalfatringen i kamrene, blev fire af os sendt ned at lave isolering i nr. 1 underlast, og der var vi til lock-outen var forbi.

Det at lave isolering var noget nyt for os alle sammen. Jeg tror, at det var noget nyt i det hele taget. Så vi måtte selv finde ud af, hvordan det skulle være, selvfølgelig efter mesters anvisning. Han har nok haft en tegning, men den så vi ikke. Bortset fra bådetegningerne, tror jeg aldrig jeg så en tegning, før jeg havde været svend i et par år.

Nede i lasten var der lagt garnering, tanktop og sandspor. Altsammen tømrerarbejde. Populært sagt, gulvet var færdigt. Det var også tømrerarbejde at behandle toppen af dobbeltbunden. Det skete ved, at vi tjærede jernet med finsk tjære og derefter strøede tør cement på. Tanktoppen blev så lagt på strøer, der var ca. en tomme tykke.

Vi skulle sætte træspanter på siden af jernspanterne for at kunne sømme klædningen af isoleringen på. Hullerne i jernspanterne var lokket på stedet af en mand, som havde en lille lokkemaskine, der ikke var større end, at han selv kunne magte den.

På isoleringsarbejde

Isoleringsmaterialet var granuleret korksmuld. Når vi havde sat tre rækker brædder op, fyldte vi kork i, så tre brædder igen og derefter kork igen, indtil skibssiderne var færdige. Det var ikke så slemt. Det blev værre, da vi skulle isolere loftet. Vi lavede os nogle bakker, som vi tog kork på, og så skubbede vi det ind. Det var en langsommelig affære. Det sidste kork måtte vi fylde i kræmmerhuse, før vi kunne fylde hele rummet mellem

dæk og træklædningen. Så var vi oppe på tegnestuen og tigge gamle tegninger til kræmmerhuse.

Denne måde at få korken ind på var for primitiv, og der blev gjort mange forsøg på at lave sprøjter til at udføre arbejdet bedre. De duede ikke, de lavede mere støv, end de fik kork op. En korksprøjte, der duede, så jeg først, da jeg kom til Nakskov, og den var så enkel, at man måtte undre sig.

Rundt spanteknæ, dragere m.m., hvor der ikke var så megen plads, isolerede vi med fæhår. Det var filtmåtter, som var udført af hår fra oksekind.

Det var ikke særlig gode isoleringsmaterialer, når man sammenligner med, hvad man har i dag, men der var da det, der var værre. Jeg har da set tørvesmuld anvendt, hvor vi brugte kork.

Vi havde det ellers rart nede i lasten, men vi arbejdede faktisk bedst, når mester var i nærheden. De materialer, vi skulle bruge, måtte vi selv hente. Træ et sted, kork et andet sted, filt og søm m.m. et tredie. Det hele blev transporteret om bord og ned i lasten med håndkraft, vor egen.

Vi endte med at blive nogle rigtige hulemennesker, og som sådanne søgte vi også op i lyset. Når solen skinnede, og det var lunt, sneg vi os op på bakken. Her kunne vi rigtig gasse os og samtidig holde øje med mester. Når vi kiggede gennem klydset, kunne vi holde øje med ham, når han sad på sit kontor. Det var nemlig lige i synslinien.

Vi var næsten færdige i lasten, da lock-outen var forbi. Så vidt jeg ved, blev det ikke revet ned, så det har vel kunnet bruges.

Efter lock-outen kom jeg over i Bådeshoppen igen og var der en tid. Så kom jeg ud på pladsen, og her skete der unægtelig noget mere. Om det så var bedre er en anden sag.

Det er selvsagt ikke muligt at følge en fortløbende linie i beskrivelsen af læretiden, da vort arbejdsområde var så stort, og vi skiftede fra det ene til det andet arbejde, somme tider endda flere gange om dagen. Jeg må derfor behandle de forskellige arbejder eller emner hver for sig.

Når man begyndte at arbejde på værftet, fik man et nummer. Jeg fik nr. 278. Til hvert nr. var der to brikker af træ. De var ca. 2 tommer på den ene led og tre tommer på den anden led. Når man mødte om morgenen, fik man en brik udleveret. Til fyraften skrabede man brikken ren med sin kniv, et stykke glas eller lignende. Så skrev man, hvad man havde udrettet i løbet af dagen og afleverede brikken ved porten, når man gik

Brikken

hjem. Det var ikke let at få plads til en forklaring om, hvad man havde udrettet, blyanten var stor, brikken var lille og fingrene tit kolde. Somme tider måtte man da også stå til regnskab for kontormanden, som skulle tyde gåderne. Jeg husker en gang vi gik og reparerede listerne om vinduerne i bådebyggeriet. Til fyraften spurgte jeg min svend om, hvad jeg skulle skrive på brikken, »Du skal sgu skrive det vi gør, vi lister rundt«. Ja, så skrev jeg da: »otte timer liste rundt, bådebyggeriet«. Stor skideballe næste dag. »sådan noget pjat«, sagde kontormanden, »skriv noget man kan forstå«. Nu var gode råd dyre, jeg turde ikke spørge min svend mere, så næste dag skrev jeg »otte timer liste rundt som i går«. Det skete der ikke noget ved, mærkeligt nok, men mon ikke han har set efter, hvad min svend havde skrevet.

Lønnen

Fredag, fem min. før fyraften gik vi op i tømrerværkstedet for at få vor løn. Mester råbte vore numre op og så godt efter, inden man fik udleveret papirposen med lønnen i. Lønnen var ikke stor. Som andenårslærling fik jeg kr. 6,47 om ugen inklusive værktøjsspenge (to øre i timen). Årslønnen var det år, i 1925, kr. 494,37, men så var der også tjent noget ved akkordarbejde. Man kunne også tjene lidt ekstra ved at arbejde over, men jeg kan ikke huske, at jeg har været så heldig, derimod har jeg engang tjent 14 øre ekstra for såkaldt »farligt arbejde«, det var ved at arbejde i en mast »vist nok« 10 m over dækket.

Toiletter

Toiletforholdene var, efter tidens forhold, vist ret gode. Man havde lige bygget en ny toiletbygning langs den nye dok. Det var en lang træbygning med døre til begge sider og et skod i midten, rummene var så brede som dørene. Der var nr. på dørene. Når man skulle på WC, stillede man sig i køen (det var der gerne) og fik så, mod at oplyse sit værftsnummer, udleveret en nøgle med nr. på WC af manden, der passede toiletterne. Desuden fik man 7 stk. 00 papir og så havde man 7 minutter til sin rådighed i ensomhed. Varede det længere blev der buldret på døren, og havde man ikke en god undskyldning, så åbnede han døren. Så sad man der og var til grin. Hvis man gik for tit på WC, fik mester besked. Skulle man forrette et mindre ærinde, så måtte man se at finde et lille afsides sted.

Bekvemmeligheder

Bekvemmeligheder, dem kan man vist roligt sige, der ingen var af. Vort arbejde foregik næsten altid i fri luft. Det var rart om sommeren, og så nød vi det også, men om vinteren kunne det godt knibe med humøret.

Der var kun nitternes esser, hvor de varmede nagler, og koksgrøderne under bunden af nybygningen på beddingen,

hvor vi kunne varme fingrene. Koksgrøderne var kun i brug, når der skulle varmes for tankprøve. Så var der jo spanteovnen i skibsbyggeriet og der var grovsmedien, men det vidste mester også.

Jeg husker engang, at min svend og jeg lå og kravlede rundt på noget, der engang skulle blive bådedæk på en storebæltsfærge. Der var endnu kun stålbjælker og strækplader. Vi skulle mærke op for boring af huller til båddavidder og havde en stor skabelon med. Det blæste en stiv kuling fra øst, så vi næsten ikke kunne holde os selv og skabelonen fast, og så frøs det vel en halv snes grader, og der var is i havnen. De slæbte en finsk damper ud af den gamle dok. Vi var begge enige om, at den var blevet fin. Lige da den var ud for, hvor vi kom, kom der en isklovs ind i skruehullet og et skrueblad knækkede af. »Nej se nu der«, sagde min svend, »det er sgu så koldt, at skruebladene falder af, så må vi to hellere gå hjem i varmen«. Det gjorde vi så. Glad var jeg, da mester også gav mig lov til at gå hjem i varmen. Men mon der er ret mange, der er gået hjem af den grund? Færgen kom til at hedde »Korsør«, og det var på dette bådedæk, jeg senere skulle prøve at kalfatre med højre hånd, men da var det sommer, og de kolde dage var glemt.

Materialer

Søm, skruer og bolte m.m. hentede vi på lageret, stuvbolte hos smeden. Vi klippede dem selv på længde og sleb dem, så de kunne drives ind i træet. Vort vigtigste materiale var selvfølgelig træ. Det brugte vi meget af. Der kom meget træ i skibene dengang. Der var endnu på den tid træ i masterne (fra godset og op), i lossebomme og andre rundholter. Der var meget trædæk samt træ-fisk (trædæk) under alle spil. Vi gjorde alle spil fast med bolte. Alle luger havde dæksler af træ. I bunden af lasterne var der trægarnering, det var der også i kulbunkerne. På skibssiderne i lastrummene hængte vi lastrubber op. Vi anbragte spil, pullerter, båddavidder m.m. Vi lavede trælønning og skanseklædning af træ og en masse småting om bord. Vi byggede byggebeddingen op, så kølen til nybygningerne kunne strækkes. Afstøtning af nybygningen samt plantning af stilladstøtter og udførelse af stilladser samt løbetøj og søsætning var også vort arbejde. Af værftets eget anlægsarbejde havde vi også en del. Vi flyttede tunge ting, reparerede huse og tage samt tjærede disse.

Træet til alt dette arbejde skulle vi hente i savmøllen eller på trælageret. Vi skulle selv transportere det derhen, hvor vi skulle bruge det. Det hørte til akkorden.

I savmøllen havde vi følgende maskiner: en tykkelseshøvl,

en båndsav, en lille og en stor rundsav og en bloksav. De blev alle trukket med rem. Meget af vort træ kom direkte fra skoven og blev skåret op og brugt omgående. Dæksplanker, garneringer og lugeplanker samt pløjede brædder blev købt hjem og var tørre.

Lastribber f.eks. var derimod gerne af nyskåret træ og ligeledes træ til rundholter.

Skulle vi lave en mastetop eller lossebom, så fik vi et træ fra skoven, og så gik vi i gang med økser og høvle, til de var pænt runde. Det var morsomt arbejde, men man skulle rappe sig, thi akkorden var stram. Her brugte vi også oxhøvl.

Transportproblemet kan bedst beskrives med et eksempel. Vi, to svende og to drenge, fik ordre på at lægge dæk på toppen af bestikhuset på en nybygning. Sådan et dæk var ikke ret stort, vel en halv snes fod på hver led. Vi fik at vide, hvor træet lå, og så gik mester. Svendene gik straks i gang med at finde passende planker frem, medens vi to drenge fik besked om at skaffe noget at transportere træet på. Der var tre muligheder. Først var der jumbokranerne, men det var på forhånd givet som en umulighed dem havde skibsbyggerne førsteret på. Jumbokranerne var dampdrevne kraner, der kørte på skinner. Anden mulighed var trolleyvogne, som kørte på samme spor som kranerne, de var lidt nemmere at få fat i, men ikke helt godt. For det første kunne både skibsbyggere og smede bruge dem, så de var sjældent ledige, og for det andet var det ikke sikkert, at skinnerne førte derhen, hvor træet skulle. En trolleyvogn er en lille flad, firhjulet transportvogn, der skubbes med håndkraft hen ad skinnerne. Sidste mulighed var så en slags trækvogn. Den var forsynet med to hjul med svære jernringe lig dem, der var på en hestevogn. »Ladet« sad højt, så det man kørte var klar af hjulene. »Ladet« bestod kun af to egeplanker på langs i siderne og fire tværplanker.

Nå, vi fik endelig fundet en sådan trækvogn til transport af vore træplanker. Den stod et mærkeligt sted, hvor de, der sidst havde brugt den, havde ladet den stå. Svendene havde nok hellere set os med en trolleyvogn, da sporene gik helt hen til nybygningen, men eftersom der jo var så lidt tid, så læssede vi plankerne på trækvognen og surrede dem omhyggeligt, så de ikke kunne ryste af.

Så skubbede vi alle fire. Først hen ad en jordvej, så over kransporene. Nu skulle alle plankerne lægges i orden oven på den medfart. Herfra var der så stenbro ned til nybygningen. Herpå kørte vognen lettere, men plankerne ville, trods surrin-

Tømmerdrengene og mester P. Madsen fotografet under lock-ou-ten 1925. I baggrunden MIS Parkeston. Holger Børgesen ses siddende i midten på bukken.

gerne, hele tiden falde af, og vi måtte stoppe og ordne læsset. Omsider nåede vi ned til udrustningskajen. Så var spørgsmålet, om vi kunne få kranen til at svinge det om bord.

Vi blev glade, da det så ud til, at kranen var ledig, men blev snart klogere. Kranen ventede på skibsbyggerne og måtte ikke arbejde for andre, før de var færdige. »Varer det længe?« »Aner det ikke«. »Vil du tage dette bagefter?«, »Måske«! Så bar vi det om bord. Først op ad landgangen, så op på brodækket, så op på kommandobroen og til sidst op på toppen af bestikhuset. Det var nu blevet fyraften, og vi lagde en pressening over plankerne for at beskytte dem mod fugt. Så sagde den ene af svendene: »Det var det, og nu er der ikke flere penge i akkorden«. Ja, sådan kunne det gå, men jeg har da også oplevet, at vi har lånt en kran.

Dæksplanker var nu ikke det sværeste at bringe om bord. Garneringsplanker var værre, de havde samme tykkelse, men var dobbelt så brede, de var ikke høvlede og tit våde, og derfor tungere.

Hvordan vi lagde trædæk har jeg tidligere beskrevet, og det var vel nok vort største arbejde, men at lægge garnering var også en stor opgave.

Ordet »garnering« blev tit brugt som fællesbetegnelse for alt

Garnering

det arbejde, vi udførte i lastrummene, det var, hvad vi skrev på brikken. Garneringen var dog kun de planker, som dækkede over rendestenen. Garneringen var spændt fast, men der var lemme i dem. Lemmene kaldte vi sandspor. De bestod af to sammenboltede planker og strakte sig i hele rendestenens længde. Der var smig i dem, så vi kunne få dem op, når rendestenen skulle renses. Foroven på garneringen mod spanterne fastspigrede vi en såkaldt »cementliste«, og i hullet mellem spanterne tilpassede vi de såkaldte »tallerkenbord«. Herpå støbte arbejdsmændene to-tre tommer tyk cement, så det blev helt tæt. Det var meget vigtigt, at garneringen var tæt. Hvis korn eller lignende kunne løbe igennem garneringen, så kunne rendestenerne ikke lænses, hvis skibet blev læk.

Når så garneringen var færdig, manglede hele tanktoppen, faktisk hele bunden af lasten. Vi fejede stålet rent, eventuelt med savsmuld, hvis der var vådt, og så tjærede vi stålet med finsk tjære. Oven på tjæren strøede vi cement, så lagde vi strøer, ca. 1 tomme tykke og oven på strøerne to-tre tommer planker. Eftersom lasterne var spidse mod enderne af skibet, var der mange planker, der skulle spidses. Spidserne huggede vi til med en skarøkse. Plankerne skar vi over med en skørsav.

Vinterdage var det ikke nemt at smøre tjære på det kolde stål. Tjæren var sej og tyk. Det kunne hjælpe at varme tjæren, men det var der næsten aldrig mulighed for. Jeg husker, vi engang havde fået en dårlig kvalitet tjære, og een af vore svende opdagede, at det kunne tyndes med vand. Det gik godt lige til den tilsynsførende styrmand kom og så det. Nej, hvor han skældte ud. Svenden kikkede meget forbavset på styrmanden og sagde: »Jamen hr. styrmand, det er skam det sidste nye i tjære, det skal sgu fortyndes med vand for at virke«. Styrmanden kikkede lidt forvirret på os alle, men der var ingen hjælp at få, og så forsvandt han. En times tid senere kom mester. »Det pjat med patenttjære ønsker jeg ikke at høre tiere, har I forstået?« Det havde vi. Vi mente dog, at han ikke så så gal ud, som han kunne, der var endda dem, der mente, at han smilte.

Nu når garnering og tanktop var færdige, hængte vi lastrubberne op på skibssiderne, og somme tider satte vi træ op på det skod, der stødte op til skibets kedler. Det var for at beskytte lastens indhold mod at blive for varm.

Lugedæksler blev udført af træ. Skærstokke af træ var ved at være forbi, men vi lavede endnu, af og til, langskibs skærstokke af træ. De hvilede på de tværskibs skærstokke af stål. Selve lugedækslerne lavede vi på værkstedet. De blev gerne samlet

Luger

af to stk. 8" eller 9" planker og var 2½ til 3½" tykke. Vi lagde dem på to svære bukke, som var sømmet til gulvet. Vi samlede plankerne med tre stk. ⅝" stuvbolte efter først at have boret hullerne med vore håndborsving og ekstra lange bor. Derpå huggede vi et tydeligt nr. på lugedækslet og savede den ene ende af. Så bar vi dem ud af værkstedet og stablede dem. Nu var vor akkord forbi. Næste akkord var at tage dækslerne om bord, lægge dem på plads og skære den anden ende af. Det blev af en eller anden grund betalt med samme pris som første del af arbejdet. Det gjaldt altså om at få begge akkorder, og hvis man ikke var uvenner med mester, så fik man det også.

Vi havde to slags løbetøj. Vi kaldte dem det gamle og det nye løbetøj. Det gamle var det mindste og blev brugt til de små skibe. Til dette løbetøj tilpassede vi træet op mod bunden langskibs og kilede det op med små kiler. Før stabelafløbningen gik vi i en lang række og slog samtidig med mukkert på hver sin kile, medens svendene sang ud af hensyn til takten.

Ved det nye og større løbetøj tilpassede vi træet tværskibs og bruge nogle meget større kiler, som vi slog ind med en ramplanke, som ti-tolv mand håndterede. Før vi kilede, havde vi smurt løbetøjet med talg, grøn sæbe og til sidst med tran.

Stabelafløbning

Stabelafløbningsdagen var en spændende dag. Vi mødte tidligt, lagde løbet ind og kilede det fast. Så efterså vi støtter og krydsslag, der støttede skibet udenfor løbetøjet. Under kølen blev hver anden kølklods fjernet. Kølklodserne, der var af bøgetræ ca. 6" x 6" x 10", blev fjernet på den måde, at man ved hjælp af jernkiler (mikler) og mukkert splintrede kølklodsen. Der var to mand om hver kølklods. Een fra hver sin side og man kunne nemt ramme sin makker, hvis man ramte forkert. Der var ikke megen plads, og vi lå tit på knæ, for beddingen var ikke ret høj, ca. fire fod midtskibs.

Nu var man klar til afløbningen. Kæderne, som skulle stoppe skibet, når det kom i vandet, lå klar. Kæderne lå i bugter, og bugterne var suret sammen med svære græstrosser. Når skibet løb, trak det disse trosser over, een ad gangen, det stoppede lidt af farten. Siden fik skibet nogle store bunker kæde at slæbe på, indtil det stoppede.

Men inden da kom afløbningsgæsterne og tog tribunen i besiddelse.

Nu gav mester signal, og så brød uvejret løs. De sidste kølklodser skulle fjernes. Det var bare om at passe på, for træsplinter, kiler, mikler og somme tider mukkertes røg gennem luften. I en periode bar vi en havareret tømmer væk ved hver af-

løbning. Det kunne ske, at skibet begyndte at løbe, før de sidste kølklodser var væk, og så var det bare om at komme væk, for så sprang kølklodserne til alle sider.

Nu var det så uden for skibsskroget, det skete. Først sprang græstrosserne, en efter en, med nogle store knald, så kom kæderne, bundt efter bundt. Somme tider blev de slæbt helt ud i havnen. En gang opdagede vi, at der stod en pressefotograf oven på den ene bunke kæder. Vi fik reddet ham i sidste øjeblik. Han havde regnet med at få alle tiders billede, nu fik han både alle tiders forskrækkelse og alle tiders skideballe. Hans kædebunke røg i havnen.

Så kunne vi gå til middag. Efter middag samlede vi så alt træet sammen, byggede beddingen op igen og til fyraften var den klar. Skibsbyggerne lagde derefter en ny køl på plads.

Dette var nogle af vore gøremål. Vi havde dog så mange forskellige slags arbejder, at man aldrig behøvede at kede sig, og det ville nok være umuligt at skrive om dem alle. Jeg var i alt fald glad for min læretid. Det var surt at lave det nederste af løbetøjet ude i vandet om vinteren. Vi havde nogle af værftets lange utætte søstøvler på. Det var også surt at sidde på dækket og kalfatre i en snestorm. De samme arbejder var jo ønskejob en sommerdag.

Jeg har ikke omtalt vort arbejde på havaristerne eller på skibe, der kom for at blive repareret. Nogle skibe kom fra fjerne lande og var meget spændende, men der var ikke meget spænding ved at komme ned for at reparere garnering i en gammel kulslæber.

Det kunne også være lidt halvfarligt. Når vi nu gik og rodede med garneringen, og skibsbyggerne skulle tage udenbordsplader ud, så brændte de hovederne af naglerne. Derefter slog de naglerne ud, så de røg os om ørerne, og vi måtte gemme os i et hjørne udenfor skudlinien. Det kunne ikke nytte at lave vrøvl, enten var de stokdøve eller man kunne »få øretæver«.

Mest interessant var vel de store sejlskibe. Jeg kan huske den fire-mastede bark »Ponape« og den tre-mastede fuldrigger »Grace Harver« af de mest kendte. Jeg husker også engang, der kom en lille marstaller-skonnert ind i den gamle dok. Den var så tilgroet i bunden, at man måtte have hestevogne til at køre al begroningen væk. Men det havde også taget den en hel dag at sejle fra Hellebæk til Helsingør.

Vi drenge kunne godt lide at kravle i riggen på de store sejlskibe. Særlig i »Ponape« var det sjovt at klatre. Når man sad oppe i salingen, kunne man se hen over Kronborgs tage. Men

alt godt får en ende. Vi sad nogle stykker og havde det rart, da vi blev klar over, at der var noget galt. Der stod en mand i fint tøj og skældte ud dér langt nede på dækket. Det var underdirektøren selv. »Vi skulle straks komme ned, for riggen var rådden, fordi skibet havde været lagt op i lang tid, og nu skulle vi smides ud af værftet, basta«. Pokker skulle kravle ned på de betingelser. Han blev først træt af at vente, og da han var gået, sneg vi os væk. Det er faktisk den eneste gang, jeg har hørt »Undervalde« skælde ud, så det var nok alvorlig ment.

Min læretid var efterhånden ved at være ovre, og der var også sket meget i de fem år. Måske ikke inden for vort fag, men andre fag havde set den nye tid gro frem. Nitterne gik fra håndnitning over til at nitte med komprimeret luft. Der kom nybygninger, som skulle have motor i stedet for damp. Man begyndte at isolere i skibene, og vi fik elektrisk lys at arbejde ved. Der gik også rygter om noget, der hed svejsning. De første svejse-re, jeg husker, var lånt i Helsingborg for at svejse rorstævnen på en damper, der havde været strandet på Vestkysten.

I Sundet var hjuldampernes tid forbi, og det tyndede godt ud mellem sejlskibene.

Den 1. maj 1929 blev jeg svend og måtte give øl (sodavand) til lærekammeraterne, dagen efter til svendene. 1. maj er en upraktisk dag at komme i lære på. Jeg blev ikke fyret, det var ellers ret almindeligt, men klarede at holde arbejde et års tid endnu. Så tog jeg ud at sejle, men det er en anden historie.

Teglværksliv

af Knud Jonassen

Snedker Knud Jonassen, født den 5/5 1911.

Min far kom fra Småland i Sverige, fra en af de små »torpe« oppe i skoven, hvor farfar havde en slags vognmandsforretning med to-tre vogne. Om vinteren var der nok at lave med at køre træ til papirfabrikken i nærheden, men det kneb med arbejde om sommeren.

Min far havde tre brødre, og alle fire måtte se at finde arbejde for at spare sammen til selv at købe et torp (husmandssted). En af mine onkler fik også arbejde på teglværket, senere købte han sig et torp på 80 tønder land. Han fik i løbet af 15-20 år ryddet omkring 8-10 tønder land for sten og træer. Han måtte så med hånden og høste med le, så godt det lod sig gøre for store sten. Han havde også et par grise og 5-6 køer.

De to andre onkler rejste til Sarpsborg i Norge, hvor de fik arbejde på papirfabrikken dér, og min far tog her til Helsingør.

Der var kun to muligheder dengang, enten at finde noget arbejde væk fra hjemmet eller blive »stater«, det vil sige lade sig fæste på en af de store gårde. Som landarbejder var arbejdsdagen lang og lønnen minimal. To gange om året kørte flyttevognene rundt i Sverige, og alle håbede, det ville blive bedre, det næste sted de kom. Muligheden for at blive hjemme eksisterede ikke, da et sådant torp ikke kunne føde en familie. De, der fik arbejde på fabrikkerne, var bedre stillet, end de der blev »statere«, for var de først kommet ind i det system, var det næsten umuligt at komme ud af det igen.

Min far kom første gang hertil i 1870'erne, og da har han været omkring 16 år. Han og et par kammerater gik hjemmefra tidligt om foråret, i april måned, med en madpakke, et par tæpper og lidt skiftetøj. Den afstand, som vi i dag bruger et par timer til at tilbagelægge, ad brede asfalterede veje, har de brugt 3-4 dage på at gå ad smalle snoede jordveje, og undervejs overnattede de i skovene, da der jo var langt mellem husene, og det gjaldt om at komme hurtigt frem. Fra Helsingborg tog de over med dampbåden eller blev roet over af en fisker.

Min far fik arbejde på teglværket »Nøjsomhed«, der lå ude ved Kongevejen. Ejeren af teglværket var direktør for en af Helsingørs banker. I oktober, når teglværket lukkede for vinteren, rejste min far og hans kammerater tilbage til Småland

»Stater«

Til Helsingør
fra Småland

Nøjsomhed
Teglværk

Folkene ved Nøjsomhed Teglværk har taget opstilling foran den store ringovn.

med sommerens fortjeneste, og om vinteren hjalp han farfar med at køre træ til papirfabrikken.

»Trilledreng«

Min far startede på teglværket som »trilledreng«, d. v. s. at de kørte med trillebøje. De kørte både sten fra teglværket til tørreladen og senere de tørrede sten fra laden til ovnen. Når stenene var brændt, blev de kørt på lager. Efter nogle somres arbejde forskellige steder på teglværket blev min far teglbrænder. Han var også blevet gift. Som teglbrænder havde han sit arbejde oven på ringovnen. Fra tidligt forår til hen i november blev der fyret døgnet rundt.

Teglbrænder

I en trediedel af ovnen satte de sten ind, ved siden af brændte man, og i den sidste trediedel tømte man de brændte sten ud. Hele tiden gik man vagt, for ovnen måtte ikke slukkes. Arbejdstiden var 12 timer, og hele tiden måtte der kigges til de sten, der skulle brændes. Der skulle en god del erfaring til at se, om temperaturen var den rette. For lidt varme og stenene blev dårlige, for meget varme og det blev klinker.

Teglovn

Ovnen var bygget rundt om skorstenen og bestod af nogle murede hvælvinger, hvor de tørrede sten blev sat ind. Derefter blev indgangen muret til, og ovnen blev tændt. Indfyringen foregik oppe fra loftrummet over hvælvingerne. I gulvet var der ca. 60 huller, hver med et aftageligt dæksel, hvorigennem der blev fyret med kul, og hvor der kunne holdes øje med brændingen. De, der passede brændingen, skulle også trille kul op til at fyre med, og de havde som regel et lager ude langs med loftets sider. Indfyringshullerne kunne også bruges til at lave mad på.

Livet på teglværket	Sommetider spillede vi kort med de andre teglbrændere, til andre tider rendte vi og legede deroppe. Sommetider kom der landstrygere, de fik som regel lov til at sove deroppe, inden det gik videre.
Forvalter	Senere blev far forvalter på teglværket og kom til at forestå den daglige ledelse af arbejdet. En del af lønnen var på basis af antal brændte sten. Han var forvalter i næsten 15 år. Omkring 1914-15 blev teglværket købt af »Frederiksholm Teglværker«, og i løbet af få år blev det lukket.
Stenene blev brugt lokalt	De fleste af de sten, der blev lavet på »Nøjsomhed«, blev brugt her i byen, og jeg har fået fortalt, at de sten, Helsingør jernbanestation er bygget af, også kom fra »Nøjsomhed«, og at den arkitekt, som stod for byggeriet, var meget kritisk med stenenes kvalitet, og de sten, som blev kasseret, blev kørt hen i Munkegade, hvor husene på den side mod Gartnergade blev bygget på samme tidspunkt.
Lergravene	Lergravene lå på begge sider af Rønnebær Alle, og de kunne være ret dybe, op til 20 meter. Nogle af lergravene findes endnu som vandhuller. Om foråret, når arbejdet skulle begynde, måtte lergravene tømmes for vand ved at pumpe vandet op i det lille vandløb, der kom ude fra Klostermoseskoven og løb ned mod »Den internationale Højskole«. Derfra løb det ned mod det grønne område og »Smørhullet« for at ende ved »Bergmandsdal«. Nu er vandløbet rørlagt det meste af vejen. Leret blev gravet op med spader og kastet op i små tipvogne, som blev trukket af store belgiere. Når hullet var tømt for ler, eller det blev for besværligt at hente det op, startede man et andet sted ved først at lave en prøvegravning, og fandt man så et egnet sted, rømmede man overjorden af og begyndte på et nyt hul. Det var jo ikke alle vegne, at leren var god nok.
Arbejderboligerne	Som jeg har fortalt, eksisterer hovedbygningen endnu, medens arbejderboligerne er nedrevet. Kasernen, som den blev kaldt, lå oppe på bakken ved siden af Solbakken (der hvor nu Nordvej ligger). Det var et rækkehus, der var kalket gult, med små boliger, der bestod af et køkken og en stue til hver familie. Man gik direkte ind i køkkenet udefra, og opvarmningen var et komfur til madlavning. Bygningen var beregnet til helårsbeboelse. Foruden »Nøjsomhed« lå der også »Klostermose Teglværk«, men også her er kun hovedbygningen tilbage. Lergravene blev brugt som losseplads i mange år, men senere blev forbrændingsanstalten bygget der. Ved Meulenburg ned mod Strandvejen lå også et lille teglværk.

Zeiner-Lassens
planteskole

Senere kom far til at arbejde på »Zeiner-Lassens Planteskole«. Det var en stor virksomhed, hvor arealerne strakte sig fra Pindemosen og ned til det, vi kaldte Borups gærde i Snekkersten. Det var mest roser, frugtbuske og frugttræer, de solgte. Der var en stor eksport til udlandet, og jeg har tit set, når de pakkede planter. Det foregik på den måde, at planterne blev lagt på en halmmåtte, som blev rullet sammen med planterne inden i, og det kunne blive store ruller med op til et par hundrede planter i hver. Der var to ejere, den ene kom fra Rusland efter revolutionen. Han havde nogle æblestiklinger med hjem, som blev podet på danske træer, og det siges, at i mange år fandtes en del æblesorter her i Helsingør, som ikke fandtes andre steder i landet. Som dreng har jeg været ude at plukke bær på planteskolen. Det var nogle damer i Snekkersten, som havde købt bærrerne på buskene med salg for øje. Det har været omkring 1920.

Særlige æbler

I lære på
møbelfabrikken

Min bror og jeg kom i lære på møbelfabrikken, som lå på Kongevejen. Fabrikken eksisterer ikke mere, men dengang jeg kom i lære, var det en stor virksomhed med mange svende og ikke så få lærlinge. Der lå et savværk ved siden af, og der fik fabrikken lavet sit maskinarbejde, skåret træet op og høvlet, men vi måtte fuge i hånden og rive finér på med finér-hammer, pudse og senere lakere, og hvis det skulle være rigtigt fint pole-re i hånden. Senere, da der kom elektricitet, fik fabrikken selv maskiner. Når møblerne så var færdige til salg, blev de læsset på lastbilen og kørt ind til møbelhandlere i København.

Savværket

Savværket købte sit træ i skovene her omkring, det var mest fyr og gran, som blev skåret op.

Både savværket og møbelfabrikken brændte, savværket omkring 1930, fabrikken noget senere. Ingen af disse virksomheder eksisterer i dag.

Vi boede på Kongevejen, og jeg kan huske, at hver nat kørte latrinvo-gnen ned til byen. Det var hestetrukne kassevogne med et spjæld i bagenden. Her blev spandene tømt op i, og når vognene var fyldt, kørte de ud på Mariendal på Kongevejen, hvor det hele blev hældt ud i nogle store støbte bassiner, hvor det lå og råd-nede, og senere blev det brugt til gødning på markerne. Mærkeligt nok, dengang var åer, søer og brønde rene, og der var ingen forurening i fødevarerne.

Hvor lå sortebrødrenes kloster?

Af Connie Jantzen og Lars Holleufer

I sommeren 1983 fik Helsingør Bymuseum, takket være velvilighed fra Mejeriselskabet Danmark, mulighed for at foretage en arkæologisk undersøgelse, før en planlagt ombygning af det nedlagte mejeri på matriklen mellem Stengade 15 og Munkegade fandt sted (fig. 1).

Der var to grunde til, at en udgravning i netop dette område blev imødeset med stor spænding. Den ene var, om det her ville lykkes at finde spor af det tidligste Helsingør, d.v.s. kong Valdemars Helsingør fra 1200-årene. Den anden var om undersøgelsen kunne give nye oplysninger om dominikanernes St. Nikolai Kloster, som fra skriftlige kilder vides at have ligget i området.

Kong Valdemars
Helsingør

I kong Valdemars Jordebog fra ca. 1231 omtales Helsingør som købstad, men hvor lå denne købstad?

En mulig placering kunne være i området mellem Fiolgade og den lidt sydligere liggende befæstning Flynderborg (fig. 1), idet byplanen umiddelbart vest for Skyttenstræde/Fiolgade er mere uregelmæssig og falder ligesom udenfor den meget velordnede byplan, der afgrænses af Fiolgade-Kongensgade-Allegade og Strandgade og menes at være anlagt af kong Erik af Pommern i 1420'erne. Det kunne skyldes, at der kunne være tale om et ældre byanlæg.

Denne uregelmæssighed, sammen med den forholdsvis nære beliggenhed ved Flynderborg, et befæstet anlæg fra tidlig middelalder i hvis nærhed det ville være oplagt for en by at søge beskyttelse, kunne give forhåbninger om at finde spor af kong Valdemars Helsingør her.

St. Nikolai
Klostret

Om området i senmiddelalderen er vor viden mere sikker. Kong Christoffer af Bayern skænkede i 1441 Dominikanerordenen en grund »liggendis i forde Helsingør sønnen vidh byen udenfore grauen in till adellwæghen paa alle sidher omkring liggendis til ewinneligh æghæ«, hvorpå de kunne bygge kirke, kloster, tegllade og andre huse¹. Det vil sige i området vest for Skyttenstræde/Fiolgade, langs hvis vestsider grøften løb i senmiddelalderen og på begge sider af Stengade, senmiddelalderens adelvej. Grænsen mod nord og vest kan endnu ikke fastlægges.

Klosterordenen	På denne grund byggede dominikanermunkene, også kaldet sortebrødrene efter farven på deres ordensdragt, i løbet af 1400-årene deres kloster. Dominikanerordenen var en tiggermunkeorden, hvilket vil sige, at munkene skaffede midlerne til bygning og opretholdelse af klostret, samt til deres egne daglige fornødenheder, ved gaver og indsamling af almisser.
Klostrets bygninger	Om det lykkedes sortebrødrene at færdigbygge deres kloster, inden det blev nedlagt ved reformationen i 1536, vides ikke. Men i Christian III's gavebrev netop fra 1536, hvori han overdrager St. Nikolai klostret til byen til indrettelse af et hospital, fremgår det, at klostret da bestod af »huse, jorde, kyrckegordt, abbelgordt, kyrcke, søffnhuss, bryggers, bagers«². Af disse bygninger er indtil nu kun lokaliseret ganske få og små rester. Ved to mindre udgravninger i 1930'erne i Fiolgade 5 fremkom der et hjørne af en bygning opført i munkesten, og ved jordarbejder i 1965 i Munkegade ud for det østre hjørne af nr. 13 stødte man på et kampestensfundament (fig. 2). Om dette fundament stammer fra samme bygning som de sydligere liggende murrester, eller det hører til klosterkirken, der formodes at have ligget, hvor den lille ejendommelige karre mellem Munkegade og Gråbrødrestræde nu ligger, kan ikke på nuværende tidspunkt afgøres.
Kirkegården	Klostrets kirkegård formodes, ud fra en række skeletfund på grundene mellem Fiolgade og Klostergade, at have ligget i området mellem Munkegade og Stengade (fig. 2).
Udgravningens placering	Den arkæologiske undersøgelse blev foretaget i gården til Stengade 15. Ved placeringen af udgravningsfeltet viste sig visse vanskeligheder. Gården ud mod Munkegade havde været holdeplads for mejeriselskabets tankbiler og var dækket af et tykt lag jernarmeret beton. Såvel nedgravede olie- og benzintanke, kloakanlæg samt betonfundamentet til en mejerikran forstyrrede muligheden for at støde på de oprindelige kulturlag. Da kun matriklens øverste nordvestlige hjørne mod Munkegade var uforstyrret af sådanne arbejder, udlagdes et ca. 1 m bredt og godt 9,5 m langt udgravningsfelt tæt ved brandmuren i matrikelskillet til Munkegade 2B. Inden den egentlige undersøgelse kunne begynde, måtte det godt 30 cm tykke lag jernarmeret beton forceres med trykløftsbor.
Udgravningens resultater	Den arkæologiske udgravning gav dog ingen sikre oplysninger om klosterbygninger, kirkegård eller anden byggeaktivitet, som evt. kunne tilskrives det ældste Helsingør. Der var heller intet i de undersøgte jordlag eller blandt de optagne oldsager, som med sikkerhed kunne datere de undersøgte kultur-

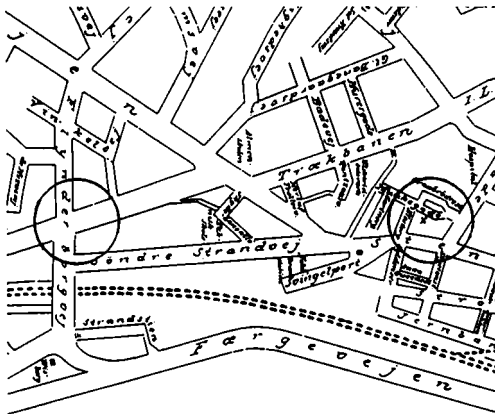

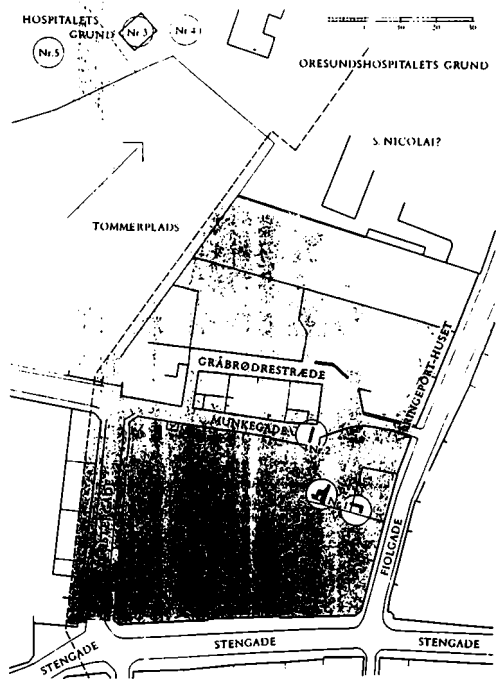
Fig. 1. Den sydvestlige del af Helsingør med udgravningsfelt og FLynderborg indtegnet.

Fig. 2. Nikolai klosterets grund med de kendte bygningsrester nr. 1-2. Fra Danmarks Kirker. Fredsborg. Amt.

Pottemagerovn

lag til middelalderen, således udeblev det karakteristiske høj-middelalderlige lertøj fuldstændig fra fundene.

Undersøgelsens mest spændende resultat var afdækkelsen af et eftermiddelalderligt hus bestående af en opfyldt kælder og en tilhørende ovnkonstruktion samt en række tykke eftermiddelalderlige kulturlag. Tilstedeværelsen af dette hus kom som en overraskelse, idet man hverken fra skriftlige kilder eller ad anden vej havde kendskab til et sådant på den del af parcellen. Fundet af en ovnkonstruktion er også en sjældenhed og vakte derfor en vis interesse. I første omgang manifesterede ovnen sig i form af en rest af en gulvbelægning af teglsten lagt i sand, som stødte op til en hvælvet mur, der har udgjort en del af ovnens kappe. Først mod undersøgelsens slutning lykkedes det at lokalisere en del af ovnens side inde i udgravningsfeltets vestprofil. Den bestod af en række genanvendte munkesten bevareret i to skifter ovenpå et fundament af større marksten og kun et lille stykke af den tilsvarende side i feltets østprofil var tilbage, men i forening var de bevarede rester tilstrækkelige til, at

man kunne danne sig et indtryk af ovnens ovale grundform og oprindelige størrelse (fig. 3).

Netop størrelsen taler ikke umiddelbart for, at den er indgået i en privat husholdning. Det synes ikke urimeligt snarere at opfatte den som bygget til en større produktion evt. som pottemagerovn. Dette understøttes yderligere af, at ovnens gulv havde et fald fra syd mod ovnens åbning i nord på ca. 10 cm.

Pottemagere

Fra skriftlige kilder ved vi, at der har været pottemagere i området, bl.a. nævnes i tidsrummet 1546-50 en Blazius-pottemager³, og resterne af en pottemagers produktion er fundet i Fiolgade 5. Umiddelbart nord for den afdækkede ovnkonstruktion blev der fra et 30 cm tykt kulturlag, undersøgelsens mest fundrige lag, fremdraget en relativ stor mængde eftermiddelalderlige potteskår. Skårmaterialet bestod væsentligst af stjerner og ben af stjertpotter med så stærkt ensartet præg, at de må stamme fra samme pottemagerværksted. Tilstedeværelsen af det store antal potteskår må tages som et yderligere indicium for pottemagervirksomhed i området, og det er fristende at sætte resterne af den fremdragne produktion i forbindelse med den afdækkede ovn. Hvornår og hvor længe denne ovn har været i brug, er det ikke muligt at sige noget nærmere om, men sætter man den i forbindelse med de mange stjertpotteskår, får man en datering til tiden omkring 1600.

Kælder

Den fremdragne ovnkonstruktion stod i forbindelse med en lavere liggende opfyldt kælder og at dømme efter opfyldets karakter, en svensk mønt fra 1890'erne, en del skorester, flasker og husgeråd, må opfyldningen have fundet sted engang i slutningen af forrige eller begyndelsen af dette århundrede. Det var ikke ved undersøgelsen umiddelbart muligt at fastslå kælderens oprindelige formål. Dens gulv bestod af store flade sandsten lagt i lermørtel ovenpå et tyndt lag sand. I sandet under den del af gulvet som blev taget op, blev der fundet et lille fajanceskår.

I udgravningsfeltets østprofil fandtes en del af kælderens væg bevaret. Det var en teglstensmur opført ovenpå et granitfundament, størsteparten teglsten i størrelsen 24x11x6,5 cm iblandet enkelte munkesten, i uregelmæssigt krydsforbandt og fuget med samme lermørtel som kælderens gulv. Muren bar tydelige spor af puds (fig. 4).

Både ovnkonstruktionen og kælder må opfattes som en del af et eftermiddelalderligt hus, muligvis fra tiden omkring 1600, en datering som tildels understøttes af den anvendte stentype i husets kælder.

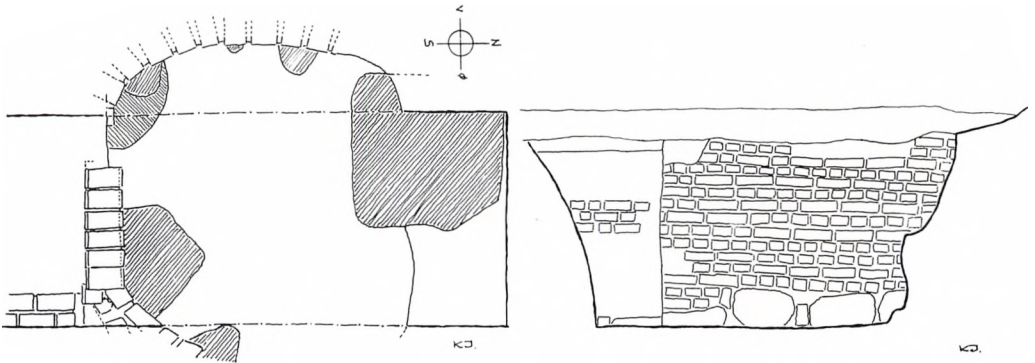

Fig. 3. Grundplan af pottemagerovn.

Fig. 4. Østmur af eftermiddelalderlig kælder.

Udgravningsfeltets nordlige del bød også på en uventet overraskelse, en række meget tykke eftermiddelalderlige kulturlag, og at dømme efter deres karakter og oldsagsfund, væsentligst bestående af stjernepotteskår, ovnkakkelfragmenter og dele af kridtpiberør, er der formentlig tale om et opfyldningsmateriale i forbindelse med en udjævning af terrænet, hvilket kunne tyde på, at området har ligget ubenyttet hen gennem hele middelalderen. Netop de store opfyldningslag karakteriserer et betydeligt fald i terrænet, og undergrundens beliggenhed godt 2,42 m under nuværende overflade adskiller sig klart fra den østlige del af Helsingør, hvor undergrunden ved tidligere arkæologiske udgravninger er fundet beliggende godt 0,5-1 m under den nuværende overflade.

Konklusion

Undersøgelsen gav således en række spændende nye oplysninger omkring områdets eftermiddelalderlige aktivitet: fundet af pottemagerovn og lertøj. Gåden omkring det ældste Helsingørs placering er derimod stadig uløst, ligesom væsentlige nye oplysninger heller ikke blev føjet til klosterproblemet. Nøjagtigt hvor i området har sortebrødreklostret og dets kirkegård været placeret?

Da det med sikkerhed vides, at klostret har ligget i området, kan kun yderligere arkæologiske undersøgelser forventes at belyse disse spørgsmål.

Noter:

¹ Kirkehistorisk Samling 4. Rk. 1. Bd. s.59.

² Ibid. s.63.

³ Danmarks Kirker. Frederiksborg amt, bd. 1 s. 538.

Helsingør Kommunes Museer

Af Aase Faye og Kenno Pedersen

Lukningen af Helsingør Værfts nybygningsafdeling i 1983 kulkastede delvist de planer, som var lagt for året 1983, herunder færdiggørelsen af den omordning af magasiner og arkiv, som var påbegyndt år tilbage. Hjemtagelsen af tonsvis af grovsmedeværktøj, skibsbygningsværktøj samt værftets hovedarkiv lagde beslag på næsten al arbejdskraft og plads på museet. Økonomisk var tiden ikke til udvidelser. Adskillige af de faglige klubber på Helsingør Værft fandt samtidig anledning til at aflevere eller deponere deres arkiver, fotografier og andet materiale på museet.

Det skal i forbindelse med omtalen af »hjemtagelsen af Helsingør Værft« bemærkes, at dette foregik i samarbejde med Handels- og Søfartsmuseet på den måde, at Helsingør Kommunes Museer tog vare på »arbejdspladsen«, medens Handels- og Søfartsmuseet sørgede for det »skibsmæssige« materiale. Uden en ganske enestående hjælp og velvilje fra værftsledelsens side, samt de implicerede medarbejdere, havde forehavendet givetvis lidt skibbrud, og meget værdifuldt historisk materiale kunne være gået tabt. Helsingør Kommunes Museer vil på dette sted gerne rette en hjertelig tak til direktionssekretær Jørgen Larsen, truckfører Uffe Mortensen og kontorassistent Flemming Rønne for stor og uvurderlig hjælp. Fhv. grovsmed Eilif Larsen skal tilsvarende takkes for storartet hjælp ved registreringen af det meget grovsmedeværktøj.

Omtrent samtidig med hjemtagelsen af bogbinder J.P. Ludvigsens værksted (jfr. beretning 1982) fik museet overladt billedskærer Børge Starck Petersens værkstøj. Han havde haft værksted i Bjerregade 15 o.g. Billedskærer Børge Starck Petersen havde overfor museet givet udtryk for et ønske om, at hans værksted skulle overgå til museet, akkurat som bogbinder Ludvigsens værksted. Opmåling, registrering samt dokumentation af billedskærerarbejdet var aftalt, da Børge Starck Petersens pludselig bortgang brat ændrede disse planer. Værkstedet blev dog sikret for museet ved stor velvillighed fra arvingernes side. Snedkermester Jørgen Svendsen, der havde værksted og møbelforretning i Sudergade 31, betænkte tilsvarende

museet med store dele af sit værksted, da han nedlagde det.

Handelslivet var emnet for en lille bog, museet udsendte i serien »Helsingør - som fotografen så det«. Den blev præsenteret på cafe »Hold An« og senere solgt fra en studeplads, som museet i dagens anledning havde fået tildelt på Akseltorvet. Bogen var tænkt som en slags optakt til en større indsamling og undersøgelse af handelen i hele kommunen.

Museet har endvidere fungeret som konsulent på den historiske del af Ib Makwardts filmprojekt over eksperimentet »Skibsværftet Helsingør«.

SAMLINGERNE

Registrering: De ekstraordinært mange genstande og arkivalier, som i 1983 er indkommet til museerne, har afstedkommet en betragtelig ophobning i registreringsafdelingen, som på ingen måde har haft mulighed for at klare en så voldsom tilgang. Kun genstandsmaterialet, der er fremdraget i forbindelse med årets arkæologiske undersøgelser, er blevet fuldt registreret og ordnet. Dette arbejde er udført af de to middelalderarkæologistuderende Connie Jantzen og Lars Holleufer.

Nyerhvervelser: Museet har i 1983 haft den store glæde at modtage følgende gaver: Flintredskaber fra Inger Møller Hendriksen, Trykkerdammen 15, Helsingør. Et julehjerter fra Johan Ekelund, Holmenevej 22B, Ålsgårde. Kogebog fra Else Bering Jacobsen, Gl. Hellebækvej 45, Helsingør. Bankbog fra Grethe Tvedberg, Pontsøvej 43, Helsingør. Skiferplade fra Alva Forsmark, Gurvevej 19, Helsingør. Skefragment fra Henry Hansen, Mads Holmsvej 1, Helsingør. Pigekjole og sofa fra Ella Gylling, Lions Park, Mariedalsvej, Holte. To billeder af gymnaster fra H.C. Svendsen, Sudergade 31, Helsingør. Broderet forligger fra Grethe Hersdorf, Svinget 24, Espergærde. Schweitserklud fra Oda Ohland, Stubbedamsvej 20, Helsingør. Div. møbler og gyngestol fra Tove og Jan Kozuch Nielsen, Nordvej 9, Helsingør. Kuffert fra Sofie Koch, Odsvej 3, Helsingør. Dannebrog i ramme fra Svend Hacke, Sct. Annagade 58A, Helsingør. Signet, lak. blyantsholder, herbarium fra Hans Nærskov, Skyttenstræde 8, Helsingør. Prøvehammer fra Georg Hansen, Kronborg Ladegårdsvej 36, Helsingør. Jordfund fra Meulenberg fra Esther Carøe, Bøgebakken 5, Helsingør. To stole fra Alfred Christiansen, Rolighedsvej 7, Helsingør. Dagbøger og arkivalier fra C. Heiberg

Mona Christensen og Kenno Pedersen sælger det første eksemplar af billedbogen om Handelslivet til deres tidligere historielærere St. Bering Jacobsen. Foto: Stefan Kai Nielsen.

Sørensen, Stengade 57, Helsingør. Tønde fra Peter Bertram, Bjerregade 20, Helsingør. Div. skilte fra Helsingør Skibsværft fra Uffe Mortensen, Flynderborgvej 13A, Helsingør. Jakke fra Bjarne Christensen, Rosenbakken 4, Snekkersten. To par plus-fours fra Kaj Hansen, Gammeltoftsgade 16, Kbh. Brandhorn fra Bjørn Nielsen, Kokkedal Stationsvej 41, Kokkedal. Legetøjsrevolver fra Holger Christiansen, Ewaldsvænge 13A, Helsingør. Legetøjslandsby fra Christian Faye, I.L. Tvedesvej 1, Helsingør. Vase, messingskål m.m. fra Vera Poulsen, Thorsvænget 2, Helsingør. Messingskjold fra skibssnedkerne ved Verner Pedersen. Træterning fra John Krönlein, Sudergade 24, Helsingør. Urhus og diverse bøger fra Inger Poulsen, Agnetevej 8, Espergærde. Spillekort fra Asger D. Ernsten, Kingosvej 101, Helsingør. Værktøj fra Frede Enequist, Kær-sangervej 2, Helsingør. Madkasse fra Henning Poulsen, Grønnehavevej 31, Helsingør. Møbler, malerier, tøj m.m. fra boet efter Esther Christiansen, Poppelgården, Snekkersten. Lyk-ønskningsbrev, smørkrukke og dele til dukketeater fra Boye

Nielsen, Kampergade 7, Helsingør. Fastelavnskølle fra Poul Hald, Ponydalen 3, Helsingør. Mursten fra Svend Hacke, Sct. Annagade 58A Helsingør.

Ved køb har museerne erhvervet følgende: Usigneret maleri: Udsigt over Helsingør. Rococco-sølvbæger, udført af Johan Friedrich Broeberg. Leddelt armbånd af sølv, udført af Peter Rasmussen Alsing. Marinebillede, malt af Emanuel Larsen. Maleri fra Trykkerdammen, malt af E. Bayer, Sølvspiseske, udført af Nicolai Hauschildt. Usigneret maleri: Kronborg set fra bakkerne bag Marienlyst Slot. Et brev, stilet til N.P. Kirck 1860. Akvarel fra Kronborg, malet af Ole Kielberg. Maleri: »Interiør fra et Kloster«, malt af Morten Jepsen. Skovparti, malt af P.C. Skovgaard. Sølvtabatiere, udført af Peter Rasmussen Alsing. En telefon fra 1930. Udsigt over Sundet, malt af Knud Agger. Radering af Tom Petersen fra Helsingør Havn. Hovedvandsæg, udført af Hans Peter Lindberg.

Byhistorisk Arkiv har tilsvarende modtaget fotografier, arkivalier samt diverse trykt materiale fra: Ingeborg Andersen, Østparken 8, Tølløse. Poul Andersen, Sprydet 27, Snekkersten. Emilie Anderson, Mads Holmsvej 5a, Helsingør. Bornholms Museum. C.M. Bünner, Allegade 13, Helsingør. A. Christensen, Helsingør Bogtrykkeri. Holger Dam, Amager Boulevard, København. Duus Jeppesen, Strandvejen 158, Espergærde. F.W. Enequist, Eiersvej 13, Helsingør. Alfred Eriksen, Strandvejen 170, Snekkersten. Jens Fauriskov, Sct. Olaigade 17, Helsingør. Margrethe Fenger, Højvænget 10, Helsingør. Museet Falsters Minder. Fredensborg-Humblebæk Lokalhistoriske Arkiv. Gentofte Kommunes Lokalhistoriske Arkiv. Grenå Egnsarkiv. Græsted Lokalhistoriske Arkiv. Bent Gudmander, Lundegade Skole, Helsingør. E. Gøbel, Kongevejen 170, Helsingør. Lokalhistorisk Samling, Hamme. Carlo Hansen, Klostergade 3, Helsingør. Helge Hansen, Slotsherrens Have 147, Rødovre. Henry Hansen, Mads Holmsvej 1, Helsingør. Jacob V. Hansen, Søstræde 5, Helsingør. Louis Hansen, Klostermosevej 28, Helsingør. Tove Hansen, Søndermarken 16, Espergærde. Jan-Erik Hedberg, Grønnehavevej 11, Helsingør. C. Heiberg Sørensen, Stengade 57, Helsingør. Bente Herluf, Elmegårds Alle 20, Hillerød. Helsingør Kommunes Handelsstandsforening. Hans Hessner, Kongedammen 20, Helsingør. Poul Hessner, Schweiz. H. Hjorth, Gefionsvej 72, Helsingør. Paula Holm, Hamlets Vænge 23B, Helsingør. Henning Hvidsted, Sct. Knudsgade 2, Ringsted. Hørsholm Egns Museum. Henning Høybye Nielsen, Hal-

landsvej 31, Helsingør. Frede Høyer Nielsen, Århusvej 47, Helsingør. Frode Jacobsen, Ewaldsvænget 45, Helsingør. Pirkko Jacobsen, Stjernegade 20, Helsingør. Erik Jensen, Allegade 13, Helsingør. Helmuth Jensen, Stubvænget 5, Espergærde. Knud Jensen, Odinsvej 45, Helsingør. Inger Johansen, Sofienlund, Øerne. Lars Johannesen, Brostræde 3, Helsingør. Ruth Frank Juul, Fredericiavej 6A, Helsingør. J. Juel-Hansen, Enebærvej 2, Tikøb. Bent Jørgensen, Solvænget 6, Helsingør. J. Jørgensen, Bjergegade 13, Helsingør. Lokalhistorisk Samling, Kolding Kommunebiblioteker. Familien Kozuch Nielsen, Nordvej 9, Helsingør. Lene Kragh Pedersen, Hasselhøj 10, Snekkersten. Lars Kaarup, Århusvej 62, Helsingør. Jørgen Larsen, Helsingør Værft. Ketty Larsen, Vinkelvej 7, Helsingør. Helge Lomholt, Bakkegårdsvej 10, Espergærde. Hans Lund, Nordlysvænget 8, Helsingør. Johan Lundberg, Oxford Alle 20, København. Børge Meier, Sct. Annagade, Helsingør. Uffe Mortensen, Flynderborgvej 13A, Helsingør. Arne Nielsen, Typografernes Fagforening, Helsingør. Jan Nielsen, Nordvej 9, Helsingør. Jeppe Nielsen, Egevej 15, Hillerød. Kirsten Nielsen, Helsingør Værft. Mogens Nielsen, Olriksvej 7C, Helsingør. Hans Nærskov, Skyttenstræde 8, Helsingør. Næstved Museum. Oda Ohland, Stubbedamsvej 20, Helsingør. Agnete Olsen, Mads Holmsvej 61, Helsingør. Marius Olsen, Agnetevej 13, Lyngby. Poul Olsen, Olriksvej 15, Helsingør. Willy M. Olsen, Boyesvej 4, Helsingør. Vera Poulsen, Thorsvænget 2, Helsingør. Verner Pedersen, Mågevej 8, Helsingør. Palle Rasmussen, Helsingør Værft. Ringsted Bibliotek. Stig Rolvsen, Rødovre. Lillian Schøning, Åvænget 9, Nivå. Slagelse Centralbibliotek. Sorø Amts Museum, Aase Stampe, Kongedammen 38, Helsingør. Jørgen Svendsen, Sudergade 31, Helsingør. Sydhimmerlands Museum i Hobro. Lokalhistorisk Arkiv, Sønderborg. Wagner Sørensen, Trykkerdammen 20, Helsingør. Anna og Jørgen Saaen, Rasmus Knudsensvej 22, Helsingør. Leif Wiberg Larsen, Trækbanen 12, Helsingør. Erna Würtz, Stjernegade 16A, Helsingør. Robert Wulff-Høyer, Ørebakken 21, Helsingør. Lokalhistorisk Arkiv for Ålborg Kommune.

Undersøgelser: Udover de løbende arkæologiske undersøgelser af det middelalderlige Helsingør, som har været koncentreret til byens vestlige del, jævnfør omstående artikel af Connie Jantzen og Lars Holleufer, har undersøgelsesaktiviteten stort

set måttet indskrænkes til projektet »De nye tider i Helsingør«, hvor navnlig handelslivet har været sat i fokus med henblik på blandt andet en særudstilling over emnet i 1984. Alle forretninger og omsætningssteder i kommunen er i den sammenhæng blevet fotoregistreret.

Skiftende udstillinger: Den årligt tilbagevendende udstilling af dansk kunsthåndværk på Marienlyst Slot var den ottende, som museet lavede. Udstillingen åbnede som vanligt den 1. juni, og åbningen blev yderligere festlig, ved at en af udstillerne, væveren Jens Friis, fik overrakt hofjuveler Michelsens jubilæumslegat for 1983.

Deltagerne i udstillingen var: Ole Selfort (bogbind), Viggo Rivad (fotografi), Finn Lynggaard (glas), Finn Simonsen og Kim Meyer Andersen (grafisk design), Mette Augustinus Poulsen og Elisabeth Selchau (keramik), Hans Hansens Sølvmedie ved Karl Gustav Hansen, Allan Scharff og Gail og Thorkild Schleisner-Meyer, Roald Steen Hansen, Stig Herman Olsen og Snorre og Hannes Stephensen (møbler), Jens Friis, Solfrid Mortensen, Vibeke Riisberg, Jette Thyssen og Hanne Vedel (textil) samt Arne L. Hansen (skulptur).

I forbindelse med udstillingen blev der mandage i juli afholdt kammerkoncerter i »Kongens Værelse« arrangeret af pianisten Mark Schneider.

Med udgangen af 1983 måtte museet tage afsked med kustode på Marienlyst Slot, Marie Nederby. Fru Nederby fejrede 1. oktober sit 25 års jubilæum ved slottet og kan nu se hen til et velfortjent otium.